

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE DİLLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Ahmet BURAN

HAZIRLAYAN

Berna YÜKSEL

2011

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE’DE DİLLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Ahmet BURAN

HAZIRLAYAN

Berna YÜKSEL

Jürimiz, tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. Ahmet BURAN (Danışman)
2. Doç. Dr. Ahat ÜSTÜNER
3. Doç. Dr. Ercan ALKAYA
4. Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan SİNAN
5. Doç. Dr. Nadir İLHAN

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Tezin Adı: Türkiye’de Diller****Adı ve Soyadı: Berna YÜKSEL****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı****Yeni Türk Dili Bilim Dalı****ELAZIĞ-2011, Sayfa X+174**

Türkiye, çeşitli dönemlerde Türklerin hâkimiyet kurdukları coğrafya ve ülkelere verilen bir addır. Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti devletinin adıdır. Türkiye’de çeşitli etnik gruplar ve diller mevcuttur. Bu diller ve etnik gruplarla ilgili bir çok araştırmada değişik sayıda etnik grup tespit edilmiştir. Bu araştırmada etnik grup tespiti için esas alınan ölçütler “soy, dil ve inanç” üçlüsü olmuştur. Buna göre Türkiye’de tespit edilen belli başlı etnik gruplar şunlardır: Araplar, Arnavutlar, Boşnaklar, Ermeniler, Çerkezler, Gürcüler, Hemşinliler, Kürtler, Lazlar, Pomaklar, Romanlar, Süryaniler, Yahudiler, Zazalar. Türkler bir etnik grup değil, siyasi ve hukuki boyutu da olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ortak kimliği olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye’de yaşayan dilleri, resmi dil/devlet dili, yerel diller ve azınlık dilleri biçiminde sınıflandırmak mümkündür. Bu diller dışında, bir de Türkiye’de yaşayan değişik milletlere mensup insanların ana dilleri vardır. Ancak bu diller “misafir dil” konumundadır. Türkçe ile birlikte Türkiye’de ana dil olarak konuşulan belli başlı diller şunlardır. Türkçe, Arapça, Arnavutça, Boşnakça, Ermenice, Çerkezce, Gürcüce, Hemşince, Kürtçe, Lazca, Pomakça, Romanca, Rumca, Süryanice, Yahudice, Zazaca. 1965 yılı genel nüfus sayımı verilerine göre Türkiye’de yaşayan insanların %90’ının ana dil Türkçe’dir. Bu çalışmada Türkiye’deki bütün dillerin konuşulma oranları ve haritaları verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, etnisite, etnik grup, Türkiye’de etnik gruplar, dil, diller, Türkiye’de diller, 1965 Genel Nüfus Sayımı, dil haritaları.

SUMMARY**Master Thesis****Languages in TURKEY****Name and Surname: Berna YÜKSEL****The University Of Firat****The Institute of Social Science****The Deperment of Turkish Language and Literature****ELAZIĞ-2011, Page X+174**

Turkey has been the geography and the countries where The Turkish people have ruled dominantly today. It is the name of the Turkish Republic State. There are various ethnic groups and languages in Turkey but due to the different definitions of the concept of “ethnicity” there have found many different ethnic groups and languages as a result of each research. The basic measures for the determination of the ethnic groups has been “descendants language and belief” in that research. According to this information the main ethnic groups determined in Turkey are Arabics, Albanians, Bosnians, Armenians, Çerkezes, Gürcüs, Hamshenis, Curdishes, Lazs, Pomaks, Romans, Rums, Assyrlans, Jewishes and Zazas. The Turkish has been defined” not as a kind of ethnic group but as the citizens of the Turkish Republic which has a political and legal dimensions.

It is possible to define the living languages in Turkey as the legal language/state language local languages and the minority languages Apart from these languages there are the monter-tongues of the people belonging to different nationalities living in Turkey.

However these languages have been accepted as the “guest language” The most spoken mother-tongues together with Turkish are as the following; Turkish, Arabic, Albanish, Bosnian, Armenian, Circassian, Georgian, Hamshenian, Kurdish, Lazuri, Pomak language, Romany, Zazaish, Greek, Syriac, Ladino to the result of the 1965 General Census datum the mother-tongue of the %90 people living in Turkey is Turkish. The rate and the maps of the all languages spoken in Turkey have been demonstrated in this study.

Key Words: Turkey ethnicity, ethnic group, the ethnic groups in Turkey, Language, Languages, Languages In Turkey, The General Census of 1965, language maps.

İÇİNDEKİLER

ENSTİTÜ ONAYI.....	I
ÖZET	II
SUMMARY	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖN SÖZ	X
KISALTMALAR.....	XI

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ETNİK YAPISI.....	1
1. Türkiye	1
2. Etniklik Kavramı ve Türkiye’nin Etnik Yapısı	2
2.1. Etniklik Kavramı.....	2
2.2. Türkiye’nin Etnik Yapısı.....	3
2.2.1. Tarihi Dönemlerde Türkiye’nin Etnik Yapısı	5
2.2.2. Günümüzde Türkiye’nin Etnik Yapısı.....	6
2.2.2.1. Türkiye’nin Toplam Nüfusu ve Bazı İstatistikler	6
2.2.2.2. Türkiye’de Yaşayan Etnik Gruplar	8
2.2.2.2.1. Araplar	15
2.2.2.2.2. Arnavutlar.....	16
2.2.2.2.3. Boşnaklar.....	17
2.2.2.2.4. Çerkezler	17
2.2.2.2.5. Ermeniler	19
2.2.2.2.6. Gürcüler.....	20
2.2.2.2.7. Hemşinliler	21
2.2.2.2.8. Kürtler	22
2.2.2.2.9. Lazlar	29
2.2.2.2.10. Pomaklar.....	30
2.2.2.2.11. Romanlar	31
2.2.2.2.12. Rumlar.....	33
2.2.2.2.13. Süryaniler	34
2.2.2.2.14. Yahudiler	35
2.2.2.2.15. Zazalar	38

2.2.2.2.16. Diğerleri	40
-----------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DİLLER	41
--------------------------------	-----------

1. DİL, DİLLER VE DİL AİLELERİ	41
---	-----------

1.1. Dil ve Türleri	41
---------------------------	----

1.2. Dünyada Diller ve Dil Aileleri	48
---	----

1.2.1.Yapıları Bakımından Diller.....	49
---------------------------------------	----

1.2.1.1. Tek Heceli Diller.....	49
---------------------------------	----

1.2.1.2. Eklemeli Diller.....	49
-------------------------------	----

1.2.1.3. Bükümlü (Çekimli) Diller	49
---	----

1.2.2. Kökenleri Bakımından Dünyada Diller	50
--	----

1.2.2.1. Hint-Avrupa Dilleri.....	50
-----------------------------------	----

1.2.2. 1. 1. Hint Grubu.....	50
------------------------------	----

1.2.2.1.2. İran Grubu	51
-----------------------------	----

1.2.2. 1. 3. Slav Grubu.....	52
------------------------------	----

1.2.2. 1. 4. Baltık Grubu	53
---------------------------------	----

1.2.2. 1. 5. Germen Grubu	53
---------------------------------	----

1.2.2. 1. 6. Roman (Latin) Grubu.....	54
---------------------------------------	----

1.2.2. 1.7. Kelt Grubu.....	54
-----------------------------	----

1.2.2. 1. 8. Grek (Yunan) Grubu	55
---------------------------------------	----

1.2.2. 1. 9. Arnavut Grubu.....	55
---------------------------------	----

1.2.2. 1. 10. Ermeni Grubu	55
----------------------------------	----

1.2.2. 1.11. Hitit-Luvi (Anadolu) Grubu	55
---	----

1.2.2. 1. 12. Tohar Grubu	56
---------------------------------	----

1.2.2. 2. Kafkas Dilleri.....	56
-------------------------------	----

1.2.2. 2. 1. Batı Grubu: Abhaz-Adıgey Dilleri	56
---	----

1.2.2. 2.2. Doğu Grubu: Nah-Dağıstan Dilleri.....	56
---	----

1.2.2. 3. Grup Dışı-Bask Dili	58
-------------------------------------	----

1.2.2. 4. Ural Dilleri	58
------------------------------	----

1.2.2. 4. 1. Fin-Ugor Dilleri.....	58
------------------------------------	----

1.2.2. 4. 2. Samoyed Dilleri.....	59
-----------------------------------	----

1.2.2. 5. Altay Dilleri	59
-------------------------------	----

1.2.2. 5. 1. Türk Dilleri.....	59
--------------------------------	----

1.2.2. 5. 2. Moğol Dilleri	60
1.2.2. 5. 3. Mançu-Tunguz Dilleri.....	60
1.2.2. 5. 4. Uzak Doğuda Hiçbir Gruba Dahil Olmayan Diğer Diller	60
1.2.2.5. Afraz (Hami-Sami) Dilleri.....	61
1.2.2.6.1. Sami Kolu	61
1.2.2. 6. 2. Mısır Kolu	61
1.2.2.6.3. Berberi-Livi Kolu	61
1.2.2. 6.4. KUŞİT KOLU	62
1.2.2. 6.5. Çad Kolu	62
1.2.2.7. Nijer-Kongo Dilleri.....	62
1.2.2.8. Nil-Sahar Dilleri.....	65
1.2.2.9. Koysan Dilleri.....	65
1.2.2. 10. Çin-Tibet Dilleri.....	65
1.2.2. 10.1. Çin Kolu	65
1.2.2. 10. 2. Tibet-Birman Kolu.....	66
1.2.2.11. Tay Dilleri.....	66
1.2.2.12. Myao-Yao Dilleri.....	66
1.2.2.13. Dravidi Dilleri.....	66
1.2.2.14. Aileye Dahil Olmayan Buruşa Dili	67
1.2.2.15. Avustro-Aziatik Dilleri.....	67
1.2.2.16. Avustronezya Dilleri	67
1.2.2. 16. 1. Endonezya Kolu.....	67
1.2.1.16.2. Polinezya Kolu	68
1.2.2. 16. 3. Mikronezya Kolu	68
1.2.2.17. Avustralya Dilleri.....	68
1.2.2.18. Papua Dilleri	68
1.2.2.19. Paleoaziatik Dilleri.....	69
1.2.2.19.1. Çukot-Kamçat Dilleri.....	69
1.2.2.19. 2. Eskimo-Aleut Dilleri.....	69
1.2.2.19. 3.Yenisey Dilleri.....	69
1.2.2.19. 4. Nivh (Glyaç) Dili.....	69
1.2.2.19. 5. Yukagiro-Çuvan Dilleri.....	69
1.2.2.20. Hint (Amerind) Dilleri.....	69

1.2.2.20. 1. Kuzey Amerika Dil Aileleri	69
1.2.2.20. 2. Orta Amerika Dil Aileleri.....	70
1.2.2.20. 3. Güney Amerika Dil Aileleri	70
2. Dil Aileleri ve Gruplarına Göre Dünya Milletlerinin Nüfusu	70
2.1. Hint-Avrupa Dil Ailesi: 2 171 705 bin kişi	70
2.2. Kafkas Dilleri 7 455 bin kişi.....	71
2. 3. Bask Dilleri 1 090 bin	71
2. 4. Ural Dilleri 24 070 bin	71
2. 5. Altay Dilleri 297 550 bin.....	71
2. 6. Afraziya (Hami-Sami) Ailesi 261 835 bin	71
2. 7. Nijer-Kongo Ailesi 305 680 bin	72
2.9. Koysan Ailesi 345 bin.....	72
2. 10. Çin-Tibet Ailesi 1 086 530 bin	72
2. 11. Tay Ailesi 66 510 bin	72
2. 12. Myao-Yao 8 410 bin	72
2. 13. Dravid Ailesi 188 295 bin	72
2. 14. Burişi (Buruşa) 50 bin	72
2. 15. Avustro-Aziya Ailesi 74 295 bin	72
2. 16. Avustronezya (Malezya-Polinezya Ailesi) 237 105 bin	72
2. 17. Avustralya-Aborjinler 160 bin.....	72
2. 18. Papua Halkları 4 610 bin	73
2. 19. Paleoaziatik Halkları 140 bin.....	73
2. 20. Hint Halkları 36 400 bin.....	73
3. Türkiye’de Diller	73
3. 1. Tarihi Dönemlerde Türkiye’de Yaşamış Olan Diller	73
3. 2. Günümüzde Türkiye’de Yaşayan Diller.....	74
3. 2. 1.Türkçe	78
3. 2. 2. Arapça	82
3. 2. 3. Arnavutça	86
3. 2. 4.Boşnakça	88
3. 2. 5. Çerkezce.....	91
3. 2. 6. Ermenice	95
3.2.7. Gürcüce.....	97

VIII

3.2.8. Hemşince.....	100
3.2.9. Kürtçe.....	101
3.2.11. Pomakça.....	110
3.2.12. Romanca.....	111
3.2.13. Rumca	112
Romeika/ Pontus lehçesi (Yunanca)	113
Kapadokya lehçesi (Yunanca)	113
Kalabriya lehçesi (Yunanca).....	113
Yahudi Yunancası	114
3.2.14. Süryanice.....	115
Klasik Süryanice Lehçeleri.....	115
Günümüzde Kullanılan Süryani Lehçeleri	115
Süryani alfabesi	117
Estrangela Yazısı	117
3.2.15. Yahudice	119
3.2.16. Zazaca	121
3.2.17. Diğerleri	125

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. SAYISAL VERİLERE GÖRE ANADİLLER.....	127
1.1. Türkiye’de Yapılan Nüfus Sayımlarına Göre Ana Dilleri	127
1.1.1. Nüfus Sayımı.....	127
1.1.2. Nüfus Sayımlarına Göre Türkiye’de Ana Dilleri.....	127
1.1.2. 1. 1935 Yılı Nüfus Sayımı.....	128
1.1.2. 2. 1945 Yılı Nüfus Sayımı.....	129
1.1.2.3. 1955 Yılı Nüfus Sayımı.....	130
1.2. 1965 Nüfus Sayımı Verilerine Göre Türkiye’de Diller	132
1.2.1. 1965 Sayımına Göre Ana Dilleri ve Konuşulma Oranları.....	134
1.2.2. Ana Dillerinin Dinlere ve Dillere Göre Durumu.....	135
1.2.3. Türkiye’de Yaşayan Müslüman Toplulukların Dilleri	135
1.2.4. Azınlık Dilleri.....	137
1.2.5. DİĞER DİLLER.....	137
1.2.5.1. Latin Dilleri.....	137
1.2.5.2. Slav Dilleri.....	138

1.2.5.3. Anglosakson Dilleri.....	139
1.2.6. 1965 Genel Nüfus Sayımına Göre Dillerin İllere Göre Konuşulma Oranları, Grafik ve Haritaları	140
1.2.6.1. Arapça	140
1.2.6.2. Arnavutça.....	142
1.2.6.3. Boşnakça.....	145
1.2.6.4. Çerkezce	147
1.2.6.5. Ermenice	149
1.2.6.6. Gürcüce.....	151
1.2.6.7. Kürtçe	153
1.2.6.8. Lazca	155
1.2.6.9. Pomakça	157
1.2.6.10. Rumca.....	159
1.2.6.11. Türkçe.....	161
1.2.6.12. Yahudice	164
1.2.6.13. Zazaca.....	165
SONUÇ	167
KAYNAKLAR	170
ÖZGEÇMİŞ.....	173

ÖN SÖZ

Türkiye'nin etnik yapısı ve Türkiye'deki diller konusunda daha önce de çeşitli çalışmalar yapılmış ve yayınlanmıştır. Bu çalışmalar konumuz bakımından oldukça önemli olmakla birlikte, bir bölümünde kavramsal düzeyde önemli eksiklikler ve hatalar mevcuttur. Bir bölümü de somut belge ve bilgilere dayanmayan taraflı çalışmalardır. Biz bu konuda daha önce yapılan çalışmalarda görülen eksiklikleri ve yanlışlıkları gidermek daha somut belgelere dayalı doğru bilgileri ortaya koymak amacıyla bu çalışmayı yaptık.

1935-1965 yılları arasında Türkiye'de yapılan nüfus sayımlarında ana dilleri de sorulmuştur. Günümüze en yakın olan 1965 yılı sayımlarını esas alarak hangi dillerin hangi oranlarda ana dili olarak kullanıldığını istatistiki rakamlara, tablolara ve haritalara dayalı olarak ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızın Birinci Bölümünde Türkiye'nin etnik yapısı incelenmiş; daha önce yapılan bazı araştırmaların verileri değerlendirilmiş ve kendi tespitlerimize göre Türkiye'deki etnik gruplar belirlenmiştir. İkinci Bölümde, dil ve dil türleri hakkında genel bilgiler verilmiş ve Türkiye'deki diller değerlendirilmiştir. Üçüncü Bölümde ise, Türkiye'deki diller 1965 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre ele alınmış; çeşitli bakımlardan istatistikleri ve tabloları çıkarılmış ve ortaya çıkan rakamlara göre Türkiye'deki dillerin coğrafi dağılımları haritalar üzerinde gösterilmiştir.

Tezimin konusunu ve yöntemini belirleyip genel çerçevesini çizen, engin bilgisini cömertçe benimle paylaşan, yardım ve desteklerini bir an olsun eksik etmeyen Hocam Prof. Dr. Ahmet BURAN'a teşekkür borçluyum. Bu çalışma onun hoşgörülü ve güleryüzlü yönlendiriciliği sayesinde tamamlandı. Çok teşekkürler Hocam...

Ayrıca, dil haritalarının hazırlanmasında yardımlarını gördüğüm Coğrafya Bölümü Araştırma Görevlisi Fethi Ahmet Canpolat'a teşekkür ederim.

Berna YÜKSEL

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
bk	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
vb.	: ve benzeri
yy.	: Yüzyıl
Yay.	: Yayınları

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ETNİK YAPISI

1. Türkiye

Türkiye, Türklerin yaşadığı, hâkim olduğu, devlet kurup yönettiği coğrafyalara verilen bir addır. Tarih boyunca Türklerin siyasal egemenlik kurdukları coğrafyalara genellikle, “Türkia, Turkhia, Türkistan, Türk ili/Türk eli, Türkiye” biçiminde adlar verilmiştir. Türk adı ilk defa MS 552 tarihinde, bugünkü Moğolistan coğrafyasında kurulan devletin adı (Köktürk) olarak kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde Türkler çok geniş bir coğrafyaya yayılmış ve birçok devlet kurmuşlardır. Değişik tarihlerde ve farklı coğrafyalarda kurulan bu devletlere, devletin kurucuları kendilerine göre adlar vermiş, bu devletler yaşarken başka toplumlar onları kimi zaman farklı adlarla anmış, günümüzde de bu devletlerin çoğu zaman farklı adlarla adlandırıldıkları görülmektedir.

Bizans kaynakları VI. yüzyılda Orta Asya için “*Türkia/Türkiye*” adını kullanmışlardır. IX. ve X. yüzyıllarda Karadeniz ve Hazar denizinin kuzey bölgelerine, İdil (Volga) boylarından Orta Avrupa’ya kadar uzanan geniş coğrafyaya “*Türkia/Türkiye*” denmiştir. Bu tarihlerde söz konusu coğrafyada Hazar devleti yaşamakta idi. XII. yüzyıldan itibaren önceleri Anadolu’nun doğu bölgeleri için daha sonra da bütün Anadolu için *Türkia* adının kullanıldığını görüyoruz. Özellikle bu tarihlerde batılı araştırmacıların hazırladığı tarih ve coğrafya kitapları ile kimi haritalarda bu ad açıkça görülmektedir. Batılılar, bizim Selçuklu devleti olarak adlandırdığımız devletin topraklarını adlandırırken yine *Türkiye/Turkia* adını kullanmışlardır. XIII. yüzyıldan itibaren de yine batılılar Mısır ve Suriye bölgelerine Türkiye demeye başlamışlardır. Mısır ve Suriye bölgesinde kurulan devlete biz bugün Memluk ya da Kölemenler devleti diyoruz¹.

Son olarak da 29 Ekim 1923’te Anadolu coğrafyasında kurulan Türk devletine *Türkiye Cumhuriyeti* adı verilmiştir. Bu ad devletin kurucuları tarafından verilmiş ve bütün dünya ülkeleri tarafından da böyle kabul edilmiş, böyle kullanılmıştır.

Esasen Türklerin hâkim oldukları topraklar için kullanılan tek ad Türkiye değildir. Genellikle devletin kurucusunun adından kaynaklanan, *Selçuklu, Osmanlı,*

¹ Ahmet Buran, Ercan Alkaya, **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Ankara 2009, s. 28

Özbek, Timur, Babür vb adlar yanında, devleti kuran halkın genel ve ortak adından hareketle “*Türkia/Türkiye, Türkistan, Türkmenia/Türkmenistan/Türkmen eli*” gibi adlar da kullanılmıştır. Türkiye adının coğrafyası zaman içinde değişmekle birlikte Türkistan adının coğrafyası değişmemiş, hep aynı kalmıştır. Günümüzde Türkistan coğrafyası üç ana bölümden oluşmaktadır. Yaklaşık olarak altı milyon kilometre karelik bir alanı kapsayan bu coğrafya Doğu Türkistan, Batı Türkistan ve Güney Türkistan olarak ayrılmaktadır. Doğu Türkistan Çin’in hâkimiyeti altında bulunan ve günümüzde *Sincan Uygur Özerk Bölgesi* olarak adlandırılan coğrafyadır. Batı Türkistan, Hazar denizi ile Çin sınırı, yani Doğu Türkistan arasında kalan bölgedir. Bu bölgede bugün Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan gibi Türk ülkeleri ile Tacikistan devleti bulunmaktadır. Güney Türkistan ise Afganistan ve Pakistan’ın kuzey bölgelerini içine alan coğrafyanın adıdır.

Türkmenia/Türkmenistan/Türkmen eli gibi adlar da Türkiye adına paralel bir kullanıma sahiptir. Türklerin yaşadığı ve hâkimiyet kurdukları bölgelere Türkiye adıyla aynı anlama gelecek şekilde *Türkmenia/Türkmenistan* ya da *Türkmen eli* adlarının kullanıldığını da görüyoruz. Günümüzde Türkmenistan devletinin adı olarak kullanılan bu ad, Kerkük merkez olmak üzere, Irak’ın kuzeyinde yaşayan Türklerin bulunduğu coğrafya için de “*Türkmen eli*” biçiminde kullanılmaktadır.

Biz burada Türkiye adını Türkiye Cumhuriyeti devleti anlamında kullanacak ve incelememizde Anadolu ve Trakya toprakları üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin sınırları içindeki dilleri incelemeye çalışacağız.

2. Etniklik Kavramı ve Türkiye’nin Etnik Yapısı

2.1. Etniklik Kavramı

Etniklik, genel anlamda bir sosyal grubun, dil, din, soy, kültür ve yaşama biçimindeki farklılıklarından oluşan kolektif kimliğidir. Terimin aslı Yunanca “*ethnos*” tur. Bu terim, kabile veya ırk anlamlarına gelir ve daha çok da biyolojik yahut antropolojik köken bildirir. Etniklik bir kimlik görüntüsü olarak sadece biyolojik, genetik unsurları içermediği ve sosyo-kültürel değerlerle birlikte belirleyici olduğu için “*ethos*” terimi ile ifade edilen değerlerle birlikte etnik kimliği oluşturur. Dolayısıyla bir kavmin ve bir toplumsal kurumun özellikleri, gelenek-görenekleri ile sosyo-kültürel mirası da etnik kimliği yapan önemli öğelerdendir.

Etnisite ve etnik kimlik meselesi araştırmacılar tarafından çok farklı biçimlerde tanımlanmakta ve değerlendirilmektedir. Örneğin, Parson etnik grubu, “*Ortaklaşa bir soydan veya aynı gruptan geldiklerini kabul eden akrabalık gruplarının bir araya toplanması*” biçiminde tanımlarken, Mac İver, “*kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel ve toplumsal geleneğe ortak*” olan fertleri bir etnik grup olarak kabul etmektedir. Ptrim Sorokin ise, “*Aynı dili konuşan ve aynı kültür değerlerine ortak olan fertler milliyet veya etnik grubu oluştururlar*” diyerek milliyet ile etnik grubu aynı karakterde topluluklar olarak tanımlamaktadır². Esasen nasıl tanımlanırsa tanımlansın, farklılık bilinci etnik grubun ve kültürel kimliğin temelini oluşturmaktadır. Genellikle yeryüzünde saf ırk söz konusu olmadığı için, etnik farklılıklar ve farklılık bilinci tarih, dil, din ve yaşama biçimindeki farklılıklara dayandırılmaktadır.

Etnik grup, etnik kimlik ve etnisite kavramları dünyanın değişik coğrafyalarında, değişik toplumların yaşadığı tarihsel olaylar çerçevesinde farklı biçimlerde anlaşılmakta ve tanımlanmaktadır. Özellikle batı toplumlarında gelişen ve “ırk” faktörüne dayanan biyolojik etnik kimlik anlayışının “*İslam kardeşliği*”, “*ümme*” birliği inancı ve “*hoşgörü*” anlayışı dolayısıyla İslam toplumlarında, özellikle tarihi dönemlerde çokça etkili olmadığı görülüyor.

2.2. Türkiye’nin Etnik Yapısı

Türklerin Anadolu ile ilişkisi çok eskilere gitmektedir. Osman Nedim Tuna, Sümerce ile Türkçe arasındaki ilişkileri incelediği “*Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi ilgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi*” adlı eserinde “*Türklerin en az MÖ 3500’lerde Türkiye’nin Doğu bölgesinde bulunduğu tespit edilmiştir*”³ demektedir. Tuna’dan başka Sümerler ile Türkler ve Sümerce ile Türkçe arasındaki ilişki birçok bilim adamı tarafından da tespit edilmiştir⁴. Feridun Celilov ise “*Qedim Türk Eli*” adlı eserinde Türklerin Anadolu, Mezopotamya bölgelerinden Orta Asya’ya doğru gittiklerini iddia etmektedir⁵. Milattan önceki yüzyıllara ait bu iddia ve bilgilerden daha yakın dönemlere gelirsek, MS’ki ilk yüzyıllarda da Anadolu’da Türkleri görmek mümkündür. Örneğin, Hun Türkleri 395 tarihinde Erzurum üzerinden Karasu-Fırat vadisi boyunca ilerlemiş,

² Orhan Türkdoğan, **Etnik Sosyoloji**, İstanbul 1997, s. 105-106

³ Osman Nedim Tuna, **Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi ilgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi**, Ankara 1990, s.48

⁴ Olcas Süleyman, **Az i Ya** (Çev. Natic Seferoğlu, Yayına Haz. Kamil Veli Nerimanoğlu, Fikret Türkmen, Mustafa Öner), TDAV Yay., İstanbul 1992

⁵ Feridun Celilov, **Qedim Türk Eli**, Bakı 2006

Malatya üzerinden Antakya ve Urfa'ya kadar gitmişlerdir. Hazar Türklerinin de Fırat havzasına çeşitli akınlar yaptıkları bilinmektedir. Bizans'ın V. yüzyıldan itibaren Sasani ve Müslüman Arap akınlarına karşı savunma hatları kurduğu ve bu hatlara Balkanlardan getirdiği savaşçı Türkleri yerleştirdiği bilinmektedir⁶.

Yukarıda özetlendiği gibi Türklerin Anadolu ile ilişkisi çok eskilere dayansa da bilinen tarih içinde kesin ve kesintisiz hâkimiyetleri 1071 yılında yapılan Malazgirt savaşı ile başlamıştır. Türkler Malazgirt'te Bizanslılar ile savaşmış ve Anadolu'yu Bizanslılardan almışlardır. Türkler Anadolu'ya geldiklerinde, Anadolu'da fazla bir nüfus bulunmamakla birlikte, bölgede Rum, Ermeni, Süryani vb kavimler yaşamakta idi. Türklerin Anadolu'ya hâkim olmalarından sonra Kürtlerin, Arapların, Lazların bir bölümü, Zazaların ise tamamı Türkler ile birlikte Anadolu'da yaşama imkânı buldular. Müslim ve gayri Müslim farklı etnik gruplar daha sonraki yüzyıllarda da Türklerle birlikte Anadolu'da yaşamaya devam ettiler. Oğuz Türklerinin yanında Kıpçak, Peçenek, Kırğız, Tatar, Uygur, Kazak, Kumuk, Nogay, Karaçay-Balkar, Özbek vb Türk unsurlarından da zaman içinde Anadolu'ya gelenler oldu. Bu Türk kökenli unsurlardan başka, özellikle 19. yüzyıldan itibaren Kafkaslarda ve Balkanlarda hayat hakkı tanınmayan Çerkez, Gürcü, Arnavut, Bulgar, Sırp, Hırvat, Pomak gibi çeşitli etnik unsurlar da Anadolu'ya geldiler.

Türkiye bir Türk ülkesidir. Hem tarihi dönemlerde hem de yakın zamanlarda değişik Türk boylarından çeşitli unsurlar Anadolu'ya gelip yerleşmiştir ancak esas itibariyle Türkiye bir Oğuz boyları ülkesidir. Yapılan araştırmalara göre 24 Oğuz boyunun 23'ü Anadolu'ya gelmiştir⁷. Çeşitli boylar ve aşiretler halinde Anadolu'ya gelen Oğuz Türkleri, göçlerin ve mecburi iskânın desteklediği değişik sosyo-kültürel nedenlerle, zaman içinde burada bir karışıp kaynaşmaya uğramışlardır.

Türkiye'deki etnik algılama özellikle tarihsel dönemlerde inanç eksenli olduğu için farklı kökenden de olsa Müslümanlar bir grup olarak görülmüş, gayrimüslimler sadece farklı etnik gruplar olarak algılanmışlardır. Durum böyleyken, *Türkiye'de Etnik Gruplar* adıyla bir eser yazan Peter Alford Andrews, Türk soylu grupları, hatta sadece yaşama biçimi farklı olan *Yörük* gibi grupları veya *Alevi*, *Tahtacı* gibi sadece

⁶ Abdulkadir Yuvalı, Fırat Havzasının Türk Tarihindeki Yeri, **Türk Kültürü**, Ocak 1986, s.1-10

⁷ Faruk Sümer, **Oğuzlar**, İstanbul 1992; Tuncer Gülensoy, 24 Oğuz Boyunun Anadolu'daki izleri, **Türk Halkbilimi Araştırmaları Yıllığı** (1977), Ankara 1979, s. 73-98

inanç/mezhep farklılıkları bulunan grupları dikkate alarak Türkiye'deki etnik grupların sayısını 47 olarak tespit etmiştir⁸.

Türkiye'de 1935-1965 yılları arasında yapılan nüfus sayımlarında ana dili de sorulmuştur. 1965 nüfus sayımı verilerine göre Türkçeden başka bir dili ana dili olarak bildirenlerin sayısı toplam nüfusun sadece % 9'unu oluşturmaktadır. Bu % 9'un % 7'sini Kürtçe, kalan % 2'yi ise diğer etnik grupların dilleri oluşturmaktadır. Türkiye'nin etnik yapısı üzerinde araştırmalar yapan araştırmacılar, kimi yerde soyu, kimi yerde dili, kimi yerde inancı, kimi yerde yaşama biçimini esas alarak Türkiye'deki etnik yapıyı olabildiğince çok parçalı göstermeye çalışmıştır. Sadece Andrews'ın değil, tarih boyunca emperyalist güçlerin bölücü çalışmalarına ve çok etnikli bir yapı oluşturma gayretlerine rağmen, Türkiye'nin büyük çoğunluğunun Türk olduğu ve Türkçe konuşan bir nüfustan oluştuğu gerçeği değişmemiştir.

Türkiye'nin etnik yapısı ve yapılanması elbette Türklerle başlayıp bitmiyor. Anadolu coğrafyası insanlık tarihinin en eski mekânlarından biridir ve bu coğrafyada birçok kavim yaşamıştır. Dolayısıyla Anadolu'nun etnik yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için tarih içinde kısa bir yolculuk yapmak gerekecektir. Tarihi dönemlerde bu bölgede yaşayan kavimler ve kültürler elbette bütünüyle yok olmamış, yeni hâkim kültürlerle eklenerek ve değişerek yaşamaya devam etmişlerdir. Ancak şunu söyleyebiliriz ki, son bin yılın hâkim etnik unsuru Türkler, hâkim kültürü Türk kültürü olduğu için Anadolu'nun bugünkü etnik yapısının belirleyici unsuru da Türkler ve Türk kültürüdür.

2.2.1. Tarihi Dönemlerde Türkiye'nin Etnik Yapısı

Anadolu'nun, MÖ üçüncü bin yılda yaşayan *Hatti*, *Luwi* ve *Hurrilerden* başlayan bir tarihi vardır. Tarihi kaynaklarda ve belgelerde haklarında bilgi bulunan bu eski kavimlerden daha önce Anadolu'da kimlerin yaşadığı bilinmemektedir.

MÖ iki binli yıllarda Anadolu'da *Hititler*, *Gaşkalar*, *Palalar*, *Lukkalar* yaşamışlardır. Milattan önceki yıllarda ayrıca *Mittaniler*, *Babiller/Kaslar*, *Frigler*, *Urartular*, *Lidyahılar* ve *Asurlar* Anadolu'nun etnik yapısının şekillenmesinde rol oynamışlardır⁹. MÖ 13. yüzyılın sonları ile 12. yüzyılın başlarında meydana gelen Ege göçleri, büyük bir kavimler hareketine sahne olmuş ve Anadolu'nun etnik yapısı bu

⁸ Peter Alford Andrews, *Türkiye'de Etnik Gruplar*, İstanbul 1992

⁹ Ekrem Memiş, *Eski Çağ Türkiye Tarihi*, Konya 2009, s. 171-218

göçlerle gelen *Ekweşler*, *Turşalar*, *Rukkular*, *Şerdanalar* ve *Şekeleşler* gibi kavimlerle daha da karışık hale gelmiştir¹⁰. MÖ altıncı yüzyılda *Persler* Anadolu'yu istila edince onlar da bu coğrafyadaki yapıya katılmış ve katkıda bulunmuşlardır.

Türklerin Anadolu'ya gelişleri MÖ'ki yıllara kadar uzansa da kalabalık olarak gelişleri ve kalıcı hâkimiyetleri 1071 Malazgirt savaşından sonra olmuştur. Bu tarihten itibaren Anadolu'da *Bizanslılar*, *Pontus Rumları*, *Ermeniler*, *Kürtler/Kurmançlar*, *Zazalar*, *Araplar*, *Nesturiler*, *Asuriler*, *Yahudiler*, *Süryaniler*, *Moğollar*, *Gürcüler* gibi çok farklı etnik kökenden, din ve inançtan toplulukların yaşadığını görüyoruz. Bu farklı etnik gruplar kimi zaman iç içe yaşamış, özellikle din ve kültür bakımından yakın olanlar arasında kız alış verişleri ve akrabalık bağları oluşmuş; karşılıklı din değiştirmeler, ittifaklar, çıkar çatışmaları ya da menfaat ortaklıkları ortaya çıkmış; toplu ilticalar, göçler ve karışıp kaynaşmalar meydana gelmiştir. Yaşanan bu soyso-kültürel sürecin sonucunda coğrafya ve tarihin dönüştürücü ve birleştirici etkisiyle büyük oranda ortak bir etnik kimlik oluşmuştur. Bu etnik kimliğin temel ve belirleyici renginin Türk dili ve Türk kültürü kaynaklı olduğu açıkça görülmektedir. Nitekim bin yıldan beri Anadolu coğrafyasında yönetimi, üst kültürü, merkezi ve üretimi temsil eden halk Türklerdir.

19. yüzyıldan itibaren Balkanlar ile Kafkaslarda hayat hakkı tanınmayan, Anadolu'ya kaçmak zorunda kalan yahut sürülen *Çerkez*, *Gürcü*, *Arnavut*, *Boşnak*, *Bulgar*, *Sırp*, *Hırvat*, *Pomak* gibi çeşitli etnik unsurlar da Anadolu'ya gelmiş ve böylece Türkiye'nin etnik yapısı bugünkü halini almıştır.

2.2.2. Günümüzde Türkiye'nin Etnik Yapısı

2.2.2.1. Türkiye'nin Toplam Nüfusu ve Bazı İstatistikler

31 Aralık 2009 tarihi itibarıyla Türkiye'nin nüfusu 72.561.312 kişidir. Nüfusun % 50,3'ünü (36.462.470 kişi) erkekler, % 49,7'sini (36.098.842 kişi) ise kadınlar oluşturmaktadır.

2009 yılında Türkiye'nin yıllık nüfus artış hızı binde 14,5 olarak gerçekleşmiştir.

2009 yılında 81 ilden; 67'sinin nüfusu bir önceki yıla göre artarken, 14 ilin nüfusu azalmıştır. Nüfus artış hızı en düşük olan ilk üç il; Tunceli (binde -40), Ardahan (binde -

¹⁰ Ekrem Memiş, *age*, s., 161-170

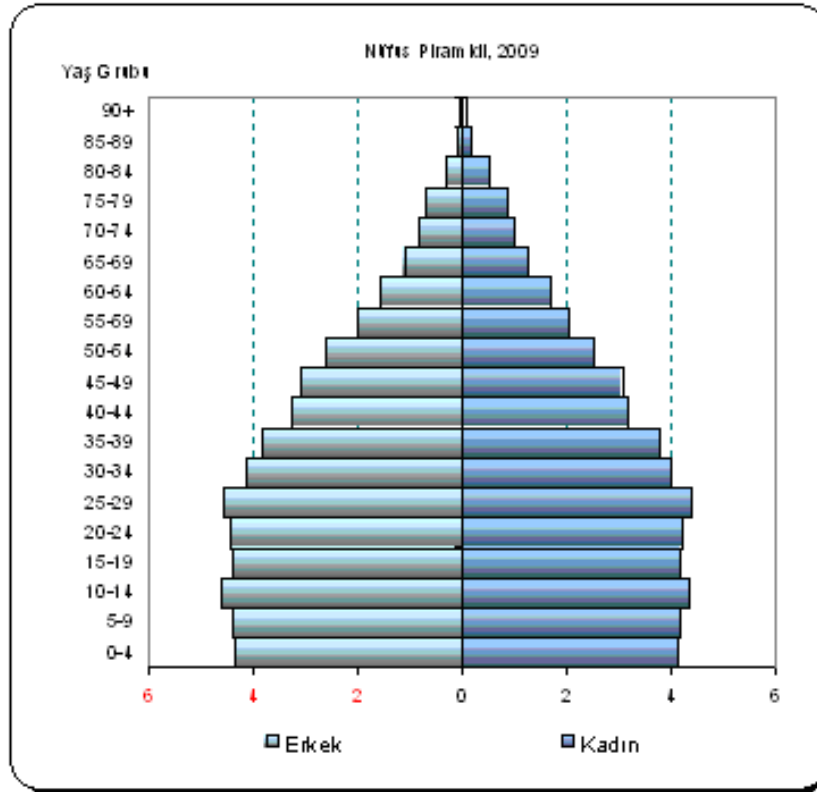
37) ve Kars (binde -18,1)'tır. Nüfus artış hızı en yüksek olan ilk üç il ise sırasıyla; Çankırı (binde 49,4), Bilecik (binde 45) ve Isparta (binde 32,2)'dır.

Ülke nüfusunun % 75,5'i il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır. Toplam nüfusun % 75,5'i (54.807.219 kişi) il ve ilçe merkezlerinde ikamet ederken, % 24,5'i (17.754.093 kişi) belde ve köylerde ikamet etmektedir.

İl ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfus oranının en yüksek olduğu il % 99 ile İstanbul, en düşük olduğu il ise % 31,9 ile Ardahan'dır.

Türkiye nüfusunun % 17,8'i (12.915.158 kişi) İstanbul'da ikamet etmektedir. Bunu sırasıyla; % 6,4 ile (4.650.802 kişi) Ankara, % 5,3 ile (3.868.308 kişi) İzmir, % 3,5 ile (2.550.645 kişi) Bursa, % 2,8 ile ise (2.062.226 kişi) Adana takip etmektedir. Ülkemizde en az nüfusa sahip olan Bayburt ilinde ikamet eden kişi sayısı ise 74.710'dur.

Türkiye nüfusunun yarısı 28,8 yaşından küçüktür. Ülkemizde ortalama yaş 28,8'dir. Ortalama yaş erkeklerde 28,2 iken, kadınlarda 29,3'tür. İl ve ilçe merkezlerinde ikamet edenlerin ortalama yaşı 28,7; belde ve köylerde ikamet edenlerin ortalama yaşı ise 29,1'dir.

Nüfusun % 67'si 15 ile 64 yaşları arasındadır. 15-64 yaş grubunda bulunan çalışma çağındaki nüfus, toplam nüfusun % 67'sini oluşturmaktadır. Ülkemiz

nüfusunun % 26'sı 0-14 yaş grubunda, % 7'si ise 65 ve daha yukarı yaş grubunda bulunmaktadır.

Nüfus yoğunluğu olarak ifade edilen “bir kilometrekareye düşen kişi sayısı” Türkiye genelinde 94 kişidir. Bu sayı illerde 11 ile 2.486 kişi arasında değişmektedir. İstanbul, 2.486 kişi ile nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu ildir. Bunu sırasıyla; 421 kişi ile Kocaeli, 322 kişi ile İzmir, 249 kişi ile Hatay ve 245 kişi ile Bursa illeri izlemektedir. Nüfus yoğunluğunun en az olduğu il ise 11 kişi ile Tunceli'dir. Yüz ölçümü büyüklüğüne göre ilk sırada yer alan Konya'nın nüfus yoğunluğu 51, yüz ölçümü en küçük olan Yalova'nın nüfus yoğunluğu ise 239'dur¹¹.

2. 2. 2. 2. Türkiye’de Yaşayan Etnik Gruplar

Türk kimliği, Türkiye içinde bir “etnik grup” kimliği değil, bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının mensup olduğu ortak ulusal kimliktir. Etnisite, “*çoğunluk içinde çeşitli bakımlardan farklı olan ve kendini farklı hisseden azınlık*” olarak tanımlandığına göre, Türk kimliği bu tanımın kapsamı içine girmez. Dolayısıyla biz aslında Türkler dışındaki grupları “etnik grup” kavramı kapsamında değerlendirmenin daha doğru olduğunu düşünüyoruz. Ancak Türkiye'nin etnik yapısı hakkında yapılan araştırma ve yayınlarda Türkler de bir etnik grup olarak değerlendirildiği için, söz konusu çalışmaların verilerini olduğu gibi aktaracağız.

Bugüne kadar Türkiye'deki etnik yapı ve etnik gruplar hakkında bilgi veren kaynaklar, birbirinden çok farklı ölçütlerden hareket etmiş ve farklı sayılarda etnik grup tespit etmişlerdir.

1890'lı yıllarda Vital Quinet'in *La Turquie d'Asie*¹² adlı eserinde tespit ettiği etnik gruplar, Almanya'da Tübingen Üniversitesinin hazırladığı *Orta Doğu Etnik Gruplar Atlası*'nda yer alan etnik gruplar ve daha yakın zamanlarda Andrews'in hazırladığı *Türkiye’de Etnik Gruplar* adlı çalışmasında yer alan etnik gruplar karşılaştırıldığında, hem etnik grupların sayısındaki farklılıklar hem de bu grupların tespitinde esas alınan ölçütlerdeki farklılıklar açıkça görülecektir. Bu durum, söz konusu çalışmaları yapan kişi ve kurumların açık ve gizli amaçlarına ve araştırmacıların kişisel tercihlerine bağlı olarak şekillenmektedir. Örneğin, Tübingen Üniversitesinin hazırladığı *Orta Doğu Etnik Gruplar Atlası*'na göre Türkiye’de 20 etnik grup bulunmaktadır. Bu etnik gruplar

¹¹ www.tuik.gov.tr

¹² Bk. Vital Quinet, *La Turquie d'Asie*, Paris 1892

şöyledir: “*Arap, Azerbaycanlı, Hristiyan (Keldani, Yakubi), Gürcü, Hemşinli, Yörük, Kürt, Laz, Muhacir, Müslüman (Grekçe konuşan), Karapapak, Şii, Alevi, Tatar, Çerkez, Türk, Türkmen, Yezidi, Zaza*” Görüldüğü gibi, bu etnik grup tespitine esas olan ölçütlerde bir standart yoktur. Azerbaycanlı/Azeri, Türk, Türkmen, Yörük, Karapapak, Tatar, gibi Türk kökenli olan gruplar ayrı etnik grup olarak değerlendirilmiştir. Oysa Türk ile Türkmen yahut Türkmen ile Yörük arasında etnik grup sayılmayı gerektirecek hiçbir geçerli ölçüt yoktur. Aynı şekilde, Şii ve Alevilik İslam dini içinde bir inanç şeklidir. Şii ve Alevi olan kişiler, pekâlâ aynı zamanda Türk ya da başka bir gruba da mensup olabilirler. Muhacir denilen grubun içinde de Türk kökenliler olduğu gibi diğer Balkan ve Kafkas ülkelerinden gelen ve Türk olmayan gruplar vardır. Bunların etnik kimliğini oluşturan şey muhacir oluşları değil, konuştukları dil, inandıkları din, yaşadıkları kültür ve mensubiyet duygularıdır. Dolayısıyla bu etnik grup tespitleri doğru ve bilimsel tespitler değildir.

Türkiye’de Etnik Gruplar adlı eserin yazarı P. Andrews’in tespitlerine göre Türkiye’de 47 etnik grup bulunmaktadır. Bu etnik gruplar şunlardır: “Türkler: Sünni, Türkler: Alevi, Türkler: Sünni-Yörük, Türkler: Alevi-Yörük, Türkmenler: Sünni, Türkmenler: Alevi, Tahtacılar: Alevi, Abdallar: Alevi, Azeri Türkleri: Şii, Azeri Türkleri: Karakalpak, Uygurlar, Kırgızlar, Kazaklar, Özbekler, Özbek Tatarları, Kırım Tatarları, Nogay Tatarları, Balkarlar ve Karaçaylar, Kumuklar, Bulgaristan’dan gelen Müslüman göçmenler, Balkan ülkelerinden gelen Müslüman göçmenler, Dağıstanlı Müslüman göçmenler, Sudanlılar, Estonlar, Kürtler-Sünni, Kürtler-Alevi, Kürtler-Yezidi, Zazalar-Sünni, Zazalar-Alevi, Ossetler, Ermeniler, Hemşinliler, Arnavutlar, Kuban Kazakları, Ruslar: Molokanlar, Polonezler, Çingeneler, Rumlar: Hristiyan, Rumca konuşan Müslümanlar, Almanlar, Araplar: Sünni, Araplar: Nusayrî(Alawi), Araplar: Hristiyan, Yahudiler, Süryaniler: Suriyeli Ortodoks Hristiyanlar, Keldaniler: Doğu Suriye Hristiyanları, Çerkesler, Çeçen ve İnguşlar, Gürcüler, Lazlar¹³”

Wikipedia.org adlı internet sitesinde yer alan bilgilere göre, alt gruplar sayılmadığı takdirde Türkiye’de 32 etnik grup vardır. Adı geçen site, Türkiye’deki etnik grupları şöyle sıralamaktadır:

Türk: *Avşar, Yörük, Gacal, Türkmen, Tahtacı, Kıpçak, Tatar, Nogay, Cerit, Kırgız, Karapapak, Terekeme, Azeri, Özbek, Harzem, Çepni, Oğuz, Kırımçak, Karaçay, Balkar, Yıva, Begitli, Büğdüz, Bayat, Yazır, Eymür, Karabölük, Alkaevli, İğdir, Üreğir,*

¹³ Bk. Peter Alford Andrews, *age.*, İstanbul 1992

Tukirka, Ulayundluğ, Tüger, Çavuldur, Çarukluğ, Çuvaş, Kumuk, Karakalpak, Uygur, Ahıska, Dağlı (Kırcalı ve Rodop çevresinden), Gagavuz Hristiyan Türkü, Karamanlı Hristiyan Türk - şimdi Yunanistan'dalar, Salurlu, Yerli, Pallık, Aydınli, Abdal, Üçok, Sıraç, Nalcı, Çaylak, Teber, Beydili, Barak, Karabağlı, Şaman, Şamlı, Dodurga, Bayındır, Kınık, Ortakçı, Amuca Alevi Türkü, Bedrettinli, Karamanlı, Kırım Tatarı, Kazan Tatarı, Başkırt, Yakut, Hazar, Karakeçili, Sarıkeçili, Torlak, Kızılbaş, Peçenek, Çıtak, Eybek, Sancaklı, Dobrucalı, Kıbrıslı.

Boşnak: *Bosnalı, Sancaklı, Müslüman Sırp - Hırvat.*

Manav: *Anadolu'nun yerli halkı*

Patriyot: *Makedonyalı Müslüman Rum. Kimileri Alevidirler.*

Arnavut: *Şiptar, Toska ve Gega.*

Makedon: *Karacaovalı, Torbeş, Goran*

Zaza: *Zaza, Dimili,*

Gürcü: *Acar, Kartveli, Kart, Melaşvili, Gurian, İngilo*

Çerkez: *Abhaz (Kavimleri: Aşıwua, Aşkariwua, Apsuwa) , Adige (Kavimleri: K'emguy, Yegerukay, Abadzeh, Şapsıg, Hak'uç, Hatukay, Natuhay, Kabardey, Besleney, Mahoş, Mamhıg, Bejduğ, Jane), Ubıh, Dağıstanlı (Kavimleri Avar, Lezgi, Dargi, Lak), Çeçen, İnguş, Oset*

Süryani: *Türoyo, Qıltu, Mlahsö*

Roman : *Rom, Çingene, Poşa*

Yezidi: *Ezidi, İzdi, Azidi, İzid, İzdi, Darsın, Rasni*

Kürt: *Kurmanc, Sorani, Gorani*

Yahudi: *Sefarad, Aşkenaz*

Arap, Pomak, Laz, Hemşinliler, Ermeni, Rum, Nasturi, Keldani, Bahai, Sudanlı, Leh, Malakan, Farsi, Hakkani, Halitat, Dürzi, Zerduşi, Mansuri

Ali Tayyar Önder'in *Türkiye'nin Etnik Yapısı* adlı eserinde yer alan bir tabloda, 2001 yılında Türkiye'deki belli başlı etnik grupların nüfusları aşağıdaki gibi tespit edilmiştir¹⁴.

¹⁴ Bk. Ali Tayyar Önder, **Türkiye'nin Etnik Yapısı**, Ankara 2010

ETNİK KİMLİK	NÜFUS	ORAN%
Türk	66.650.000	90.06
Kürt	5.000.000	6.76
Zaza	8.000.000	1.08
Arap	800.000	1.08
Çerkes	250.000	0.34
Laz	200.000	0.27
Diğer	300.000	0.41

Dünya genelinde etnik köken, dil ve din araştırmaları yapan Amerikan merkezli United States Center for World Mission (USCWM) adlı vakıf, Aralık 2008 verilerine göre, Türkiye'nin nüfusunun 74.398.700 olduğunu açıkladı. United States Center for World Mission'un araştırmasına göre, Türkler ile birlikte Türkiye'de bulunan 23 etnik grubun nüfusu aşağıdaki gibidir:

- Türkler	52.826.000
- Kürtler-Zazalar	15. 426.000
- Araplar	1. 839.000
- Çerkesler	910.000
- Farslar	620.000
- Azeriler	542.000
- Gagavuzlar	410.000
- Pomaklar	331.000
- Bulgarlar	328.000
- Lazlar	151.000

- Gürcüler	150.000
- Tatarlar	126.000
- Boşnaklar	101.000
- Ermeniler	76.000
- Karakalpaklar	74.000
- Arnavutlar	66.000
- Romanlar	66.000
- Abhazlar	43.000
- Osetler	37.000
- Süryaniler	28.000
- Rumlar	14.000
- Museviler	13.000
- Keldaniler	300

Bu tespitlere göre % 71 oranında Türk yaşarken, Türklerden sonraki en büyük etnik grup olan Kürtlerin oranı, Zazalar ile birlikte % 20.8'dir. Ancak burada hem rakam biraz abartılıdır hem de Zazalar Kürt sayılmıştır. Halbuki Zazalar ayrı bir dile sahiptir ve yukarıdaki ölçütlere göre farklı bir etnik grup sayılmaları gerekir. Azeriler, Tatarlar, Gagavuzlar, Türklerden farklı etnik gruplar olarak kabul edilirken, ayrı bir dile ve ayrı bir mensubiyet duygusuna sahip olan Zazaların Kürt sayılmasını anlamak mümkün değildir.

United States Center for World Mission vakfının verilerine göre, Türklerin, Kürtlerin ve Zazaların ayrı ayrı nüfusları aşağıdaki gibidir.

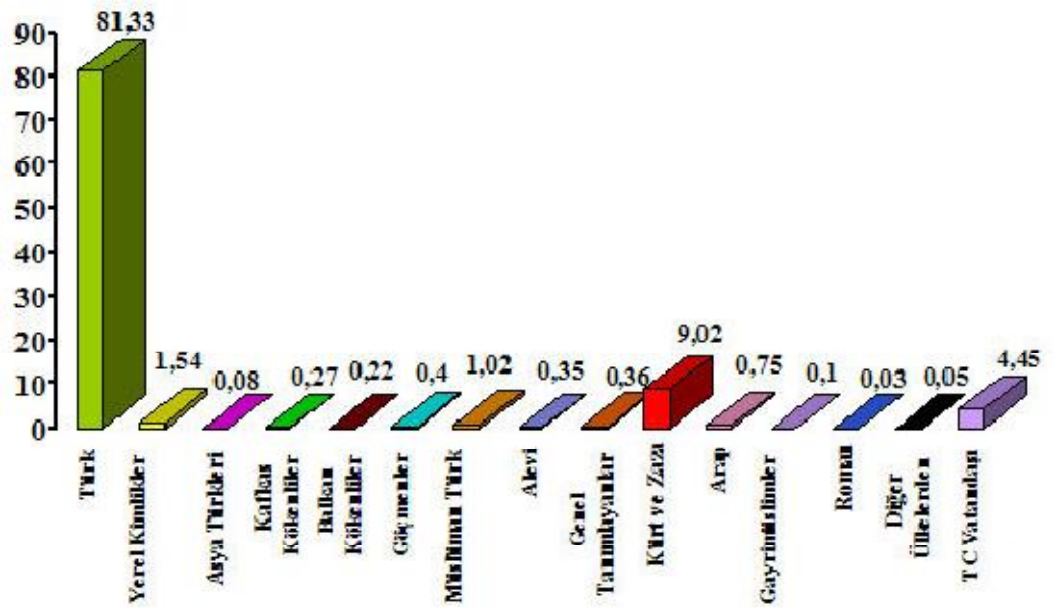
Türk	: 52.826.000
Kürt	: 13.947.000
Zaza	: 1.313.000

KONDA'nın 2006 yılında yaptığı araştırmaya göre ise Türkiye'nin etnik durumu şöyledir¹⁵.

KİMLİKLER		ORANLARI %
TÜRK		81.33
YEREL KİMLİK		1.54
Manav	0.59	
Laz	0.28	
Türkmen	0.24	
Yurtiçi Bölge adı	0.22	
Yörük	0.18	
Anadolu Türk boyları	0.01	
ASYA TÜRKLERİ		0.08
Tatar	0.04	
Azeri	0.03	
Orta Asya Türk boy.	0.01	
KAFKAS KÖKENLİLER		0.27
Çerkez	0.19	
Gürcü	0.08	
Çeçen	0.004	
BALKAN KÖKENLİLER		0.22
Balkan ülkelerinden	0.12	
Boşnak	0.06	
Bulgar Türk	0.04	
GÖÇMENLER		0.40
Muhacir	0.22	
Balkan göçmeni	0.16	
Yurt dışı bölge adı	0.02	
MÜSLÜMAN TÜRK		1.02
Müslüman	0.58	
Müslüman Türk	0.44	
ALEVİ		0.35
GENEL TANIMLAYANLAR		0.36
Türkiyeli	0.23	
Dünyalı	0.12	
Osmanlı	0.01	
KÜRT-ZAZA		9.02
Kürt	8.61	
Zaza	0.41	

¹⁵ KONDA, Milliyet Gazetesi

ARAP		0.75
GAYRİ MÜSLİMLER		0.10
Ermeni	0.08	
Rum ve Hristiyan	0.01	
Yahudi	0.004	
Süryani	0.004	
ROMAN		0.03
DİĞER ÜLKELERDEN		0.05
Avrupalı	0.02	
Diğer Asya ülkelerinden	0.01	
Rus	0.01	
İranlı	0.004	
Amerika-Afrika	0.004	
TC. VATANDAŞI		4.45
Toplam		100

Yukarıda çeşitli kurum ve kişilerin hazırladığı çalışmalara göre Türkiye'deki etnik grupların durumunu özetledik. Bu tespitlerin önemli bir kısmının, genellikle objektif ölçütlerden yararlanılarak hazırlanan tutarlı ve geçerli tespitler olmadığı açıktır.

Türk, Atatürk'ün deyiimiyle “ *Türkiye Cumhuriyetini kuran halkın*” adıdır. Türkiye’de Türk kimliğinin etnik bir grup kimliği olmanın ötesinde, siyasi ve hukuki bir boyutu da vardır. Türk kimliği, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ortak vatandaşlık kimliğinin adı olarak da kullanıldığı için, diğer etnik grupların kimlikleriyle aynı kategoride değerlendirilebilecek bir kimlik değildir. Dolayısıyla, Türk kökenli olan ve olmayan bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının, etnik grup kimliğinin üstünde bir anlamı vardır. Fransa’da Fransızlar, Almanya’da Almanlar nasıl bir etnik grup değilse, Türkiye’de de Türkler bir etnik grup değildir. Türkleri bir yana bırakırsak, Türkiye’de yaşayan etnik grupları şöyle tespit etmek gerekir:

Araplar, Arnavutlar, Boşnaklar, Ermeniler, Çerkezler, Gürcüler, Hemşinliler, Kürtler, Lazlar, Pomaklar, Romanlar, Rumlar, Süryaniler, Yahudiler, Zazalar.

Yukarıda saydığımız etnik grupların günümüzde Türkiye’deki durumları şöyledir:

2.2.2.2.1. Araplar

Araplar, ana dili Arapça olan, başlıca Arap yarımadası ve Kuzey Afrika’da yerleşmiş bulunan Sami kökenli bir halktır. Orta Doğunun büyük bir bölümünde, başta Arap yarımadası olmak üzere, Afrika’nın kuzey bölümlerinde yaşarlar. Nüfusunun büyük kısmı Araplardan oluşan ve Arapça konuşulan ülkelere Arap ülkeleri denmektedir. Günümüzde Arapça konuşan insan sayısı 260 milyon dolayındadır.

Türkiye’de daha çok Adana, Mersin, Urfa, Hatay, Mardin, Siirt, Gaziantep, Muş, Batman ve Bitlis gibi illerde yaşarlar. Büyük çoğunluğu Sünni Müslüman olan Türkiye’deki Arapların bir bölümü Alevi/Nusayri, bir bölümü de Hristiyan’dır.

Arapça konuşan halkın bir bölümünün Araplaşmış Türkler olduğu sanılmaktadır. Özellikle Nusayri Arapların önemli bir kısmının Arap kökenli olmadığı kabul edilmektedir.

Türkiye’deki Arap kökenli nüfus hakkında değişik kaynaklarda çeşitli rakamlar verilmektedir. 1965 nüfus sayımına göre ana dili Arapça olanların sayısı 365.340’tır. İkinci dilini Arapça olarak belirtenler ise 357.058 kişidir¹⁶. Toplam olarak Arapça konuşan nüfus 722.398’dir. KONDA’nın 2006 yılında yaptığı araştırmaya göre Arap kökenlilerin genel nüfusa oranı 0.75’tir.

¹⁶ 1965 Genel Nüfus Sayımı

Farklı araştırmalarda Türkiye’deki Arap nüfusu 600 bin ila 1.5 milyon arasında gösterilmektedir.

2.2.2.2.2. Arnavutlar

Arnavutlar kendilerine, *Shkiptar* derler. Doğu ve batı dillerinin birçoğunda Arnavutlar için *Alban* adı veya bu adın farklı telaffuzları kullanılmaktadır. “*Arnavut*” biçimi Türkçedeki söylenişidir.

Arnavutlar, Avrupa’nın en eski otokton halkı olan antik İlliryalıların ve Pelasgların torunlarıdır. Antik İlliryalılar arasında Arber/Arben isimli bir kabilenin bulunduğu ve bu kabilenin adının zamanla Arnavutların ortak adı haline geldiği sanılmaktadır. Daha sonra Romalılar Arben adını Arvanit olarak kendi dillerine aktarmış, Türkler de “Arvanit” adını “Arnavut” olarak telaffuz etmişlerdir.

Arnavutlar, bugün Arnavutluk başta olmak üzere, Adriyatik kıyısı ile Balkanların değişik bölgelerinde yerleşiktir. Avrupa’da 2 milyondan fazla Arnavut’un yaşadığı tahmin edilmektedir. Arnavutlar, Arnavutluk dışında genellikle Kosova, Karadağ, Makedonya, Yunanistan, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Sırbistan, Slovenya, Romanya, Birleşik Krallık, Almanya, İsviçre, İsveç, Avusturya, Fransa ve Türkiye’de yaşamaktadırlar.

Arnavutların bir bölümü 1877/1878 Osmanlı Rus savaşı ile 1912 Balkan savaşı sonrasında Türkiye’ye göçmüşlerdir. Bir kısmı da 1924 Türkiye-Yunanistan mübadelesi sırasında Türkiye’ye gelmiştir.

Türkiye’de Arnavut kökenli vatandaşlarımız genellikle, Orta ve Batı Anadolu’da; İstanbul, Bursa, İzmir, Ankara, Sakarya, Samsun, Tokat ve Yozgat illerinde yaşamaktadırlar¹⁷. Nüfusları hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte değişik kaynaklarda 200 bin ila 1.300 bin arasında değişen sayılar verilmektedir. Türkiye’deki Arnavutların önemli bir bölümünün ana dili Türkçedir. Hatta dedeleri Arnavut kökenli olan çok sayıda vatandaşımız bugün artık Türkleşmiştir; Türk’tür. 1965 nüfus sayımına göre ana dili Arnavutça olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı sayısı 12. 832’dir. İkinci dilini Arnavutça olarak belirtenlerin sayısı ise 40. 688 kişidir¹⁸.

¹⁷ Peter Alford Andrews, *age*, s. 184

¹⁸ 1965 Genel Nüfus Sayımı

Arnavutluk'taki Arnavutların büyük bir bölümü Müslüman'dır. Hristiyan ve Ateist olan Arnavutlar da mevcuttur. Türkiye'deki Arnavutların çok büyük bir kısmı Sünni Müslüman'dır, çok az bir bölümü da Müslüman/Bektaşî inancına sahiptir.

2.2.2.2.3. Boşnaklar

Boşnakların kökeni hakkında farklı görüşler vardır. Yaygın görüşe göre, Boşnaklar bir Güney Slav halkıdır. Kimi araştırmacılara göre ise Boşnaklar, Slav kökenli değil, Slavlarla karışmış, Slavlaşmış Peçenek Türkleridir. Diğer bir görüş de Boşnakların 2 bin yıl önce *Last Glacial Maximum*'u takiben Balkanlarda genişleyen antik topluma dayandığı iddiasıdır.

Boşnakların çoğunluğu Balkanlar'da; Bosna-Hersek'te, Sırbistan ve Karadağ arasındaki Sancak bölgesinde yaşarlar. Hırvatistan, Slovenya, Almanya, ABD, Avusturya, İsveç, Kosova, Makedonya Cumhuriyeti ve Türkiye'de de Boşnaklar vardır.

Türkiye'de Adapazarı, İzmir ve Manisa'da toplu halde yaşayan Boşnakların nüfusu hakkında net rakamlar yoktur. 1965 nüfus sayımına göre ana dili Boşnakça olan vatandaşlarımızın sayısı 17627'dir. İkinci dilini Boşnakça olarak belirtenlerin sayısı ise 37237 kişidir. Önemli bir kısmının ana dili Türkçedir. Boşnak kökenli vatandaşlarımız büyük bir bölümü kimlik ve mensubiyet duygusu itibarıyla Türkleşmişlerdir.

2.2.2.2.4. Çerkezler

a. Adigeler/ Kabartaylar

Kuzey Kafkasya kökenli olan Çerkezler, 1864 yılında meydana gelen Rus işgali sonrasında Osmanlı topraklarına sürülmüşlerdir. Çeşitli kaynaklarda sürülen ve bu sürgün sonrasında Anadolu'ya ulaşabilen Çerkez nüfusu hakkında farklı görüşler mevcuttur¹⁹. Şemseddin Sami'ye göre sürgün edilenlerin sayısı bir milyon, Anadolu'ya ulaşanlar ise 200 bin dolayındadır. Kimi kaynaklar da Sürgün edilenlerin sayısını 1.5 milyon, Anadolu'ya ulaşanların sayısını ise 400 bin olarak vermektedir²⁰.

Çerkezlik esas itibarıyla çeşitli Kuzey Kafkas halklarından olup, Anadolu'ya göçen topluluklara verilen ortak bir addır. Adigeler, Abazalar, Ubıklar, Osetinler, Çeçen-İnguşlar ve Dağıstanlılar gibi çeşitli topluluklar, Kafkas göçmeni oldukları için Türkiye'de Çerkez adıyla bilinmektedirler. Bu durum öylesine yaygınlaşmıştır ki,

¹⁹ İzzet Aydemir, **Göç-Kuzey Kafkasya'lıların Göç tarihi**, Ankara 1988, s.106-108

²⁰ Ali Tayyar Önder, **age.**, s. 229

Karaçay-Balkarlar, Nogay, Kumuk vb Türk unsurları bile bu genel adlandırma içinde zaman zaman Çerkez olarak adlandırılmıştır. Ancak bu toplukların bir bölümünün ayrı kökenlerden geldiği ve ayrı diller konuştukları bilinen bir gerçektir.

Günümüzde Kuzey Kafkasya'da, daha çok Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyetinde, Anadolu'da ise Orta ve Batı Karadeniz, Kuzeybatı Anadolu, Batı Anadolu, İç Batı, İç Doğu, Orta Anadolu ve Doğu Akdeniz ile Bingöl ve Bitlis illeri yörelerinde yaşamaktadırlar.

Adigelerden sayılan Abedzahlar, Samsun, Sinop, Tokat, Balıkesir'de; Şapsuğlar Samsun, Balıkesir, Bolu, Aydın ve Sakarya'da; Vubuh/Ubuhlar, Balıkesir, Bolu, Sakarya, Samsun'da; Bjeduglar, Çanakkale/Biga yöresinde; Hatukuaylar Kayseri'de, Kemeguaylar, Bolu/Düzce yöresinde; Mehoşlar Samsun/Alaçam yöresinde; Kaberdeyler Kayseri, Sivas, Tokat'ta, Besleneyle Çorum, Amasya yöresinde; bütün gruplardan bir miktar İstanbul'da yerleşmişlerdir²¹.

Türkiye'de yaşayan ve Çerkez genel adı ile anılan Adigeler bir milyon, Osetinler 5 bin, Dağıstanlılar 5-6 bin, Çeçen-İnguşlar 1000 kişi civarındadır²². 1965 nüfus sayımına göre ana dili Çerkezce olan kişi sayısı 58.339'dur. İkinci dilini Çerkezce olarak belirtenler ise 55.030'kişidir.

Türkiye'deki Çerkez gruplar Müslüman'dır. Mezhep olarak da genellikle Sünni/Hanefi'dirler.

b. Abazalar/Abhazlar

Abazalar (Aşua) çoğunluğu Karaçay-Çerkesya, Adigey ve Abhazya'da yaşayan Kuzey Kafkas kökenli bir halktır. Abazinler olarak da bilinir. Abhazya'da yaşayan Abhazlar, Abazalara dil açısından en yakın halktır. Abaza adı Türkçede Abhazlara verilen bir addır aynı zamanda²³.

Abhazlar, MS 8. yy'da tarih sahnesine çıkan Apsil, Abazg, Sanıg ve Misimyan adlı boylara dayanır. Kuzey-Batı Abhazya'da Bzip nehrinden Tuapse'ye kadar uzanan bölgede yaşayan Abazgların, Abaza ulusunun doğmasında önemli rol oynadıkları kabul edilir. Abazinler, 13.-14. yüzyıllarda Kuzey Kafkasya'ya göç etmişlerdir. Kuzeye

²¹ İzzet Aydemir, *age.*, s. 112

²² Ali Tayyar Önder, *age.*, s.241

²³ **İslam Ansiklopedisi**, MEB Yay., C I, s. 5

yönelen Aşuwa (Tapanta) Abazaların göçünü 18.-19. yüzyıllarda Aşkarawa Abazaların göçü takip eder²⁴.

Abazalar, diğer Çerkezler ile birlikte kuzey batıdaki Küçük ve Büyük Zelençuk ırmakları vadilerini kapsayan Habez, Adıge-Hable ve Abaza rayonları ile Çerkessk'te yaşar.

Abazalar Sünni Müslüman'dır. Günümüzde Abazaların büyük bölümü Türkiye, Ürdün, Suriye ve Mısır gibi ülkelerde yaşamaktadır. Türkiye'de daha çok Sinop, Samsun, Çorum, Amasya, Tokat, Yozgat, Sivas, Kayseri, Kahramanmaraş ve Adana illerinde yaşarlar²⁵. Abazaların en yoğun olduğu iller Bolu ve Sakarya'dır²⁶. 1965 nüfus sayımına göre ana dili Abazaca olanların sayısı 4563 kişidir. İkinci dilini Abazaca olarak belirtenlerin sayısı ise 7836'dır²⁷. Günümüzde ana dili Abazaca/Abhazca olanların sayısının 10-15 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.

2002 yılında yapılan sayıma göre, Rusya Federasyonu'nda 37.942 Abaza'nın yaşadığı tespit edilmiştir. Bu nüfusun, 32.346'sı Karaçay-Çerkesk'te, 3.300'ü Stavropol-Kray'da, 514'ü Kabardey-Balkar'da, 2.138'i Abhazya'da, ayrıca yaklaşık olarak Suriye'de 2.000, Ürdün'de 1.500 Abaza'nın yaşadığı tahmin edilmektedir.

2.2.2.2.5. Ermeniler

Ermenilerin Balkanlardan Anadolu'ya gelen, Hint-Avrupa kökenli ve Trak-Frig soyundan bir halk olduğu görüşü yaygındır. Friglerin bir kolu, İlliryalıların baskısıyla MÖ 6. yüzyılda Doğu Anadolu'ya göç ederek yerleşmiştir. Urartular, Hurriler gibi bölgenin eski halklarının kalıntılarıyla ve Kafkas kökenli bazı yerli halklarla karışarak bugünkü Ermeni toplumunu meydana getirmişlerdir.

Ermeniler kendilerine *Hai/Hay* ve ülkelerine *Hayastan* veya *Hayk* adını verirler. Bu ad, Ermenilerin soy atası olarak kabul edilen Haik'e dayanır. Yabancı ulusların Ermeni ülkesi için kullandıkları bir terim olan Armina veya Arminiya ilk kez MÖ 510 tarihli Eski Farsça *Bisutun* yazıtında geçer.

19. yüzyıla kadar büyük çoğunluğu Osmanlı ve İran devletinin sınırları içinde yaşayan Ermeniler, bu tarihten itibaren, başta Osmanlı tehciri olmak üzere, çeşitli nedenlerle dünyanın birçok ülkesine dağılmışlardır. Dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan Ermeni topluluklarına Ermeni diasporası denir. Günümüzde Ermeni nüfusunun

²⁴ www. Wikipedia.org

²⁵ Peter Alford Andrews, *age*, s. 237-238

²⁶ İzzet Aydemir, *age*, s. 113

²⁷ 1965 Genel Nüfus Sayımı

yoğun olduğu ülkeler Rusya, ABD ve Fransa'dır. İran, Suriye, Lübnan ve Türkiye'de yaşayan Ermeniler de vardır.

Türkiye'de İstanbul başta olmak üzere, Kastamonu, Hatay, Bitlis, Amasya, Ankara ve Diyarbakır illerinde bir miktar Ermeni yaşamaktadır. Tunceli yöresindeki bazı Ermenilerin Alevi-Kürt kimliğini benimsedikleri bilinmektedir²⁸. Cumhuriyet devrinde yapılan ilk nüfus sayımı olan 1927 nüfus sayımına göre Türkiye'deki Ermenilerin sayısı 64.745'tir. 1965 nüfus sayımına göre ise ana dili Ermenice olan kişi sayısı 33.094'tür. En iyi bilinen ikinci dilini Ermenice olarak belirtenlerin sayısı 23.282 kişidir²⁹.

Ermenistan'daki Ermeni nüfusu resmi rakamlara göre 3 milyon civarındadır. Çeşitli ülkelerde yaşayan dünyadaki Ermeni nüfusunun toplamının 7 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Ermeniler arasında, Ermeni Apostolik kilisesi, Roma Katolik kilisesi ve Protestan kilisesine bağlı üç farklı grup mevcuttur. Ermeni etnik kimliğinde dil ve din belirleyici bir rol oynar³⁰.

Hint-Avrupa kökenli bir dil kullanan Ermenilerin, "*Ermeni Alfabeti*" olarak bilinen özgün bir alfabeleri de vardır.

2.2.2.2.6. Gürcüler

Gürcü adının kökeni konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bir efsaneye göre Gürcü adı, Targema'nın oğlu Kartles'e dayanmaktadır. Kartvel kavmi de Kartles'in soyundan türemiştir. Başka bir görüşe göre de Kartvel adı Gürcülerin ilk ana yurdu olan Kardü'dan gelmiştir³¹. Kimi kaynaklara göre ise Gürcü adı, İranlıların Gürcülere verdiği ad olan *Kurc* veya *Gurc* adından gelmektedir. İngilizce'de *Georgians*, Almanca'daki *Georgier*, Fransızca'daki *Géorgiens* gibi adların da Farsçadaki söyleyişten kaynaklandığı sanılmaktadır.

Gürcüler, tarihsel antropoloji açısından Svanlar, Lazlar ve Megreller ile aynı kökenden gelen halklar olarak kabul edilir. Gürcülerin Kafkasların yerli halkı olmadığına ilişkin bir kanaat mevcuttur. Bu görüşe göre Gürcüler, Küçük Asya'dan Kafkaslara göçmüş bazı toplulukların karışıp kaynaşmasıyla ortaya çıkmış bir halktır.

1801'de Çarlık Rusya'sının egemenliğine girmeye başlamış; özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, Gürcistan'da Rus hâkimiyeti pekişmiştir. Bu

²⁸ Peter Alford Andrews, *age*, s. 178

²⁹ 1965 Genel Nüfus Sayımı

³⁰ Peter Alford Andrews, *age*, 179

³¹ Ali Tayar Önder, *age*, s., 270

savaştan sonra Müslüman Gürcülerin büyük bölümü, göç ederek Türkiye'nin değişik bölgelerine yerleşmişlerdir.

Gürcüler, Sovyetler Birliğinin kurulmasının ardından 1918 yılında bağımsız Demokratik Gürcistan Cumhuriyeti'ni kurdular, ancak bu cumhuriyet uzun ömürlü olamadı ve 1921 yılında Sovyetler Birliğine katılmak zorunda kaldı.

Gürcülerin büyük bölümü bugün Gürcistan'da yaşamaktadır. Ayrıca Azerbaycan, İran, Rusya, Türkiye, ABD ve Avrupa'nın bazı ülkelerine de dağılmışlardır.

Türkiye'de genellikle Artvin, Ordu, Sakarya, Bursa, Kocaeli, Samsun, Giresun, Bolu, Amasya, Balıkesir, Sinop, İstanbul ve Tokat illerinde yerleşiktirler. Mangararella 1979'da Türkiye'deki Gürcülerin sayısını 60 bin, Barret 1992'de 60 bin olarak tahmin etmiştir³². 1965 nüfus sayımına göre ana dilini Gürcüce olarak belirtenlerin sayısı 34.330'dur. İkinci dilini Gürcüce olarak ifade edenlerin sayısı 48.976'dır. İki rakamın toplamı 83.306 olur. Nüfus artışı dikkate alınırsa günümüzde Türkiye'deki Gürcü nüfusunun 200 bin kişi dolayında olması gerekir. Ancak kökeni Gürcü olan kişilerin önemli bir kısmının ana dili Türkçedir.

Türkiye'de yaşayan Gürcüler genellikle Sünni Müslüman'dır. Çok az bir bölümü de Ortodoks Hristiyan'dır. Gürcülerin "Gürcü Alfabeti" olarak bilinen özel bir alfabeleri vardır.

2.2.2.2.7. Hemşinliler

Hemşinlilerin kökeni ve nereden geldikleri hakkındaki bilgiler kesin değildir. Doğu, Batı ve Kuzey Hemşinlileri olmak üzere üç gruba ayrılırlar.

Doğu Hemşinlileri, Artvin ilinin Hopa ve Borçka ilçesi yörelerinde yaşamaktadırlar. Batı Hemşinlileri, asıl olarak Rize'nin Hemşin ve Çamlıhemşin ilçelerinde, az bir bölümü de Fındıklı, Çayeli, Pazar, Ardeşen ve İkizdere ilçelerinin dağlık kesimlerinde yaşarlar.

Etnik dillerinin Ermenice kökenli olduğu kabul edilir ve yerel olarak Homşetsi/Homşotsi ya da Hemşinlice olarak adlandırılır. Günümüzde Doğu ve Batı Hemşin halkın büyük bir bölümünün ana dili Türkçedir ve Sünni Müslüman inancına mensupturlar. Ana dili Türkçe, dini İslam ve mensubiyet duygusu Türk olan bu halkın günümüzdeki etnik kimliği esasen Türk'tür artık.

³² Peter Alford Andrews, *age.*, s. 246

Kuzey Hemşinliler, Gürcistan ve Rusya'da yaşayan, Osmanlı döneminde Hemşin'den ayrılmak zorunda kalmış ana dili Homşetsi olan Hristiyan gruptur.

Türkiye’de Hemşinliler Rize ve Artvin dışında, Sakarya, Bursa, Düzce, Akçakoca, İzmit, İstanbul, Ankara, Trabzon, Samsun ve Erzurum illeri çevrelerinde yaşamaktadırlar. Nüfusları tam olarak bilinmemektedir. 25-30 bin dolayında bir nüfusa sahip oldukları tahmin edilen bu grubun dil, din, kültür ve etnik mensubiyet bakımından Türkleştiğini söylemek mümkündür.

Hemşinliler genellikle Ermeni kökeninden geldiklerini kabul etmezler. Esasen, tarihî kökleri itibarıyla farklı olsalar bile, günümüzde Hemşinlilerin büyük bir kısmının ayrı bir etnik grup olarak kabul edilebilmesini gerektirir hiçbir bilimsel ölçüt söz konusu değildir.

2.2.2.2.8.Kürtler

Kürt sözcüğü Türkçenin değişik sözlüklerinde yer alır. Dîvânü Lügati’t-Türk’te (I. 343) “*kayın ağacı*” anlamında kullanılan sözcük, Derleme Sözlüğünde “*Dağlık ve kayalık yerlerde yetişen, siyah üzüm gibi meyveleri olan sağlam kerestelik bir çeşit ağaç*”. (Darıveren * Acıpayam, Karaçay, Honaz-Dz) gibi anlamlarda tespit edilmiştir. Derleme Sözlüğünde ayrıca, “*kürtük, kurtuk, kurtüm, kürdük, kürtül, kürs, kürt ve kürtün*” varyantlarıyla, “ 1. *Kuytu yerlerde toplanmış kar ya da kum yığını; 2. Çığ* “ anlamlarında, Anadolu’nun birçok yöresinden tespit edilmiştir. Yine Kürt kelimesiyle kurulmuş, “*kürtük: Hırka, yelek; kürtük: Aşınmış pürüzlü; kürtül: Kısa boylu şişman; kürtün: Yeni yağan yumuşak kar ve sertleşmiş buz tutmuş kar; kürtün: Hayvanın üstüne semer yerine konulan çul, çuval vb. şeyler; kürtün: Çalılık, dikenli yer; kürtüncü: Semerci*” vb birçok kelime ve değişik anlamları söz konusudur.

Özel ad ve bir etnonim olarak Kürt adı, Macarları meydana getiren Türk kökenli boylardan birinin adıdır³³. Saka Türkleri arasında Gur adlı bir boy bulunduğu, bu boyun Sakalarla İranlılar arasındaki savaştan sonra İran ile Irak arasındaki dağlık bölgelere dağıldığı ve Kürt adının (<Gur+t) bu boyun adından geldiği görüşünü benimseyen araştırmacılar bulunmaktadır³⁴. *Bütün Türk Halkları* adlı eserde, Kürt ve bu adın değişik kullanımlarıyla oluşturulmuş 20 dolayında Türk kökenli boy, oymak ve aşiret adı

³³ Lazlo Rasony, *Tarihte Türklük*, Ankara 1988

³⁴ Yaşar Kalafat, *Türk Kültüründe Kürtler*, Ankara 2011, s. 5

vardır³⁵. Osmanlı arşiv belgelerinde de “*Türkmen Ekradı, Ekrad Türkmeni*” vb şekillerde Türklükle ilgili kullanımlarını görüyoruz.

Yusuf Halaçoğlu bu konuda şu bilgileri vermektedir: “*Ekrâd ve Kürt tabirlerinin her zaman için etnik bir anlam taşımadığının en güzel örneklerinden biri, 24 Oğuz boyundan olduğu bilinen Döğerler’den Urfa yöresinde yaşayan bir grubun “Ekrâd-ı Döğerlü” olarak ifade edilmesidir. Buradaki ekrad kelimesinin tıpkı Etrâk kelimesinde olduğu gibi, yörük veya göçebe anlamlarında kullanılması gerekir. Zira gerek Reşidüddin’de, gerekse Kaşgarlı, ve Yazıcıoğlu’da yer alan Oğuz boyu listelerinde Döğer boyu, damgalarıyla birlikte yer almaktadır. Buna benzer olmak üzere, Dulkadirli Türkmenlerinin Gözeciyan taifesinden olup Bertiz aşiretine bağlı “Kürt Atlu” cemaatinin isminde de Kürd adı geçmekle birlikte bir Türk aşireti olduğu ve başka bir etnik yapısının bulunmadığı bir vakıdır. Buradaki Kürd kelimesinin hangi anlamda kullanıldığını bugün için açıkça ifade etmek mümkün olmamakla birlikte, buna benzer şekilde bazı Türkmen aşiretlerinde Kürd ismine rastlanılmaktadır. Nitekim Dulkadirli Türkmenlerinden Dokuz (=Besanlu) taifesine bağlı “Kürd Mihmadlu” cemaati de aynı şekildedir. Aynı cemaatin “Küçük Kürd Mihmadlu” gurubu da bulunuyordu. Keza kaynaklarda Bozulus Türkmenleri’nden olan ve Kethüdalrı İzzeddin Bey’den dolayı İzzeddinlü cemaati ismini de alan cemaat de bazı yerlerde “Ekrâd-ı İzzeddinlü” olarak kaydedilmiştir. Bunun başlıca sebebi İzzeddin Bey’in Ekrad sancakbeyi olarak gösterilmesinden ileri gelmektedir. Özellikle bu gruptan bir bölümü, ok yapmakla mükellef tutuldukları için “Tâife-i Ekrâd-ı Okcu İzzeddinlü” olarak adlandırılırken, diğer tarafta “Türkmen ekrâdı” biçiminde tanımlanmıştır. Buna benzer olarak “Kabâil-i Rışvan” veya “Ekrâd-ı Rışvan” biçimlerinde kaydedilen ve Halep’ten Kastamonu’ya kadar olan sahada yazlayan ve kışlayan aşiret de “Türkmen ekrâdı” şeklinde adlandırılmıştır. Buradaki Ekrâd kelimesi de etnik bir mânâ ifade etmemektedir. Zira kaynaklarda “Ekrâd-ı Türkmenân” tabiri görüldüğü gibi “Türkmenân-ı Ekrâd” tabirine de sıkça rastlanılmaktadır. Kelime karşılığı olarak “Türkmenlerin Kürdleri” veya “Kürdlerin Türkmenleri” gibi açıklayabileceğimiz bu tabirler bize ya Türkleşmiş Kürdleri veya Kürdleşmiş Türkmenleri çağrıştırmaktadır ki, bu tür bir açıklama fevkalâde yanlış olur. Zira bu durumda bile iki kelimenin bu şekilde yan yana getirilmesi mümkün görülmemektedir. Dolayısıyla buradaki Ekrâd tabiri yine göçebe ya da dağlı anlamlarında kullanılmış olsa gerektir. Öyle ki Çukurova’da*

³⁵ L.N. Lezina, A.V. Superanskaya, **Bütün Türk Halkları**, İstanbul 2009, s. 398-399

Karaisalı'da bulunan Bektaşlı cemaati için "Türkmen ekrâdı" tabiri kullanılmıştır. Buradaki Ekrâd kelimesi de dağlı veya yörük gibi bir anlam taşımaktadır. Bununla beraber Kırşehir yöresinde yaşayan ve Nevşehir'in kuruluşunda bir bölümü Nevşehir'e ve köylerine yerleştirilen Boynu İncelü Türkmenleri oymaklarından Karaca Kürd ve Kürd Mehmedlü isimlerinde iki aşirete rastlıyoruz. Bu her iki grup da Türkçe konuşmakta ve aynı isimde olarak bugün Nevşehir ve Kırşehir yörelerinde yaşamaktadırlar. Bunlardan başka 1760 yılında Karaman Eyâleti'nde Belenli-burun derbendine yerleştirilen Bozulus Türkmenlerinden Kürd Hasan-oğulları cemaati ile, Kütahya dahiline iskân olunan Dânişmendlü Türkmenlerinden Kürd Tekude (?) cemaati de Kürd adını taşımakla birlikte Türk asıllı olup farklı bir etnik yapıya sahip değildi. 1683 yılındaki II. Viyana kuşatmasında bozguna uğrayan Osmanlı ordularına destek olmak üzere, çeşitli aşiretlerinden asker toplanırken, Yeni-il ve Halep Türkmenleri gruplarından da asker yazılmıştır. Bu Türkmen grubu içinde "Kılıçlı Kürdü" adını taşıyan bir aşiret olduğu gibi, yine Suriye'de Hama ve Humus'a iskân olunan aynı Türkmen grupları içinde de "Ekrâd-ı Kılıçlı" aşireti yer almakta idi. Keza Aydın-Denizli yöresine yerleştirilen Dânişmendlü Türkmenlerinden olduğu belirtilen "Kara Kürd" cemaatiyle, "Kürd Mehmedlü" ve "Şerbetli Kürdü" cemaati de vardı.

Anadolu'da mevcut Türkmen gruplarından il veya ulus adı altında gruplandırılan en önemli teşekküller, bilindiği üzere Kara Koyunlu ulus, Bozulus ve Kara ulustur. Bunlardan Kara ulus, Bozulus Kanunnâmesi'nde farklı bir biçimde tavsif edilmekte ve "Kara ulus tâifesi Ekrâd ve müteferrik tâife olup koyunları sayılmalı oldukda..." ifadesiyle Ekrâd olarak vasıflandırılmaktadır. Ancak buradaki Ekrâd da dağlı veya göçebe anlamına kullanılmıştır.

Kanunî Sultan Süleyman dönemine ait olan 200 numaralı Tahrir Defteri'nde Bozulus Türkmenlerinden gösterilen Lek cemaati yine 30 Temmuz 1610 yılına ait bir mühimme kaydında da "Havass-ı hümayûnumdan Lek-Vanik nâm Türkman taifesi arzuhal sunup asker-i islam için, bunlardan beş katar deve ve beşyüz re's koyun sürsat ferman olunmağla..." şeklinde Türkmen taifesinden gösterilirken, 19 Mart 1611 tarihli ikinci bir Mühimme kaydında "Ekrâd ve Yürük taifesinden Lek cemaati..." şeklinde gösterilmiştir. Yine Ocak 1713 tarihli bir belgede de "Lekvanik Ekrâdı" tabiri geçmektedir. Aynı aşiretin 1690 tarihli bir Mühimme kaydında, aralarında Malkoç Bey, Deniz-oğlu, Kızıl Koyunlu Halil Kethüda gibi boybeyilerinin bulunduğu görülmüyor.

Keza Türkmen aşireti olduğundan hiçbir şüphe bulunmayan Receplü Afşarı için ise “Türkman ve Ekrâddan Receplü Afşarı cemaati...” ifadesi kullanılmıştır. Öte yandan 1690 yılında orduya asker yazılması sırasında, Yeni-il ve Halep Türkmenlerine tâbi Badıllı (=Beydili) boybeylerinden bahsedilirken, “Vesâir Rum’da olan ekrâd tâifeleri ve Çorum Kürdü ihtiyarları” şeklinde bir kayıt düşülmüştür. Burada, hem Ekrâd hem de Kürd kelimelerinin birlikte kullanılması, yazının başında belirtilen, “Türk veya şehirli olsa ifadesiyle benzerlik göstermektedir. Nitekim yukarıda verdiğimiz bütün örneklerden, Ekrâd kelimesinin konar-göçer veya yörükle eş anlamda kullanıldığı ve bu son örneklerden, Osmanlı belgelerinde, bilhassa Türkmen, Kürd ve Ekrâd kelimelerinin etnik bir anlam ifade etmediği açıkça ortaya çıkmaktadır³⁶.”

Minorsky, Kürt adının Arap kaynaklarında “göçebe” ile eş anlamlı olarak kullanıldığını belirtmektedir³⁷. Türkçede de Kürt adının zaman zaman bu anlama geldiği, hatta kimi Osmanlı belgelerinde sadece Kürt adının değil, Türk adının da göçebe, köylü, dağlı anlamlarında kullanıldığı görülmektedir³⁸. Türkiye Türkçesinde, bazı yörelerde (Tunceli: ‘Çemişkezek, Pertek’, Erzincan, Elazığ) Kürt adı kimi zaman Alevi olmayı ifade etmektedir. Hiç Kürtçe bilmeyen Alevi Türkmenlere Kürt, Kürtçe konuşan Sünni vatandaşlarımıza da Türk dendiğini kendi gözlem ve tespitlerimizden bilmekteyiz.

Kürt kelimesinin Türkçe kökenli bir kelime olması, Kürtçede yer alan birçok eski Türkçe kelime, tarihsel, kültürel ve coğrafi ortaklıklar dolayısıyla, Kürt etnik varlığıyla Türkler ve Türkçe arasında bir ilgi kurulmaktadır. Elegeş yazıtındaki “*Kürt ilhani*” ibaresi, Macarları meydana getiren Türk kökenli boylardan birinin adının *Kürt*, Sakaların bir boyunun adının *Gur* (<*Gur+t*) olması gibi birçok tarihsel, coğrafi ve kültürel delil, hiç değilse ilk tabaka itibarıyla Kürtler ile Türkler arasında bir köken birliği olduğunu göstermektedir. İlk tabakası Türk olan bu Kürt adlı grup Zagros dağları bölgesine yerleşerek başka unsurlarla karışmış; bölgenin karakteristiğine uygun olarak dilleri Arapça ve Farsça ile karışmış, karma bir dil haline gelmiştir. Bölgede yaşayan çeşitli topluluklarla karışan bu gruba daha sonra Kürtleşen yeni Türk unsurları da eklenmiştir³⁹.

³⁶ Yusuf Halaçoğlu, Osmanlı belgelerine Göre Türk-Etrak, Kürd-Ektrad kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme, **Belleten**, TTK, Cilt LX, S 227 (Nisan 1996), s. 139-146

³⁷ Bazil Nikitin, **Kürtler**, İstanbul 1994, s.33

³⁸ Yusuf Halaçoğlu, **agm.**, s. 139-146

³⁹ Macit Gürbüz, **Kürtleşen Türkler**, İstanbul 2007; Ahmet Buran, Türk Dünyasında Dil ilişkileri, Çok Dillilik ve Dil değişimi, **Türk Yurdu**, S. 272, (Nisan 2010), s. 67-70

Bilindiği gibi, Bulgar Türkleri geldikleri coğrafyada Slavlaşıp değişmişlerdir. Dilleri ve dinleri değişen bu toplumun adı bugünkü Bulgar milletine ad olarak kalmıştır. Muhtemelen Kürt adı da böyle bir özellik göstermektedir. Dilleri Farsçalaşan Kürt adındaki bir Türk topluluğunun adı, bölgede oluşan karma ve yeni toplumun adı haline gelmiştir!

Kürtlerin kökeni konusunda çok farklı görüşler vardır. Kürtler hakkında bilgi veren en eski kaynaklardan biri olan Mesudî, Kürtlerin Arap kökenli olduklarını ve başlangıçta Arapça konuştuklarını belirtmektedir. Marr ise Kürtlerin başlangıçta Yafetik (Gürcüce ile aynı kökten) bir dil kullanırken daha sonra Ari bir dile geçiş yaptıklarını belirtir⁴⁰. Kürtlerin kökenini, Ermenilere, Farslara, Türklere bağlayan görüşlerin yanında Anadolu ve Mezopotamya’da çeşitli dönemlerde yaşamış olan Elam, Sümer, Hatti/Hitit Kasit, Gutı, Mittani, Hurri, Urartu, Med, Luwi, Pala Muşki, Lülübi gibi birbirinden çok farklı kavimlere bağlayan görüşler de vardır⁴¹.

Kürtlerin kökeni ve Kürt dili ile ilgili araştırmalarıyla bilinen Marr, “Kürtlerin ya İrani kökenli olup Urumiye gölü bölgesinden Botan’a doğru göçmüş ya da Khaldlar, Gürcüler, Ermeniler gibi Ön Asya yerlisi kavimlere akraba olup eskiden bu akrabalarıyla aynı dili konuşurken daha sonra dil değiştirerek İranî bir dili benimseyen bir topluluk”⁴² olduğu kanaatindedir. Martin Van Burinessen de özellikle son birkaç yüzyıl içinde, başta Ermeniler olmak üzere çeşitli Hristiyan toplulukların, Fars kökenli bazı gruplar ile Türk kökenli toplulukların Kürtleştiklerini belirtmektedir⁴³. Esasen Kürtlerin dil ve coğrafya değiştirdikleri ve farklı kökenlerden gelen topluluklardan oluştukları gerçeği birçok araştırmacının ortak kanaatidir. Bazil Nikitin, antropolojik olarak “*Saptayabileceğimiz tek şey, Kürt etnik tipinin çok karışık bir karakterde oluşudur*” der ve Marc Sykes’in *Halifenin Son Mirası* adlı eserindeki tespitleri şöyle nakleder: “*Milli Kürtleri Arap tipi, Girdi Kürtleri Mukri tipi, Şemdinan Kürtleri Nesturi ve Hakkari tipi; Türkmen tipi (Lync’in Armenia II adlı eserinden). Bütün bu tipleri Kuzey Kürtlerinin tipleriyle karşılaştırsak “Kürt tipi” için ortak bir tip bulma düşüncesinin bir hayal olduğunu kolayca söyleyebiliriz*⁴⁴” Nikitin, devam eden

⁴⁰ Bazil Nikitin, *age.*, s.39

⁴¹ Faik Bulut, **Kürt Dilinin Tarihçesi**, 1993, s 72

⁴² Bazil Nikitin, *age.*, s.43

⁴³ M. Martin Van Burinessen, **Kürtlük, Türklük, Alevilik**, İstanbul 2004, s. 9

⁴⁴ Bazil Nikitin, *age.*, s. 52-53

cümlelerinde kendi gözlemleriyle de bu düşüncenin doğruluğuna katıldığını ifade etmektedir⁴⁵.

Kürtlerin kökeni ile ilgili birbirinden çok farklı görüşlerin ortaya çıkardığı gerçek şudur ki, Kürtler karma bir toplumdur, zaman içinde dil ve coğrafya değiştirmişlerdir ve dilleri de etnik yapıları gibi karmadır⁴⁶. Nitekim yaşanan coğrafyanın karakteristik dönüştürücü etkisiyle yakın zamanda Kürtleşen Türklerin, Ermenilerin, Arapların, Süryanilerin ve başka etnik unsurların olduğu bilinmektedir. Minorskiy de bu gerçeği şu cümleyle dile getirmektedir: “*Sistemli tetkikler, Kürt adı ile örtülen bir tabaka altında birçok eski kavmin varlığını ortaya çıkaracaktır*”

Esas itibariyle günümüzde Kürt adı, tarihsel köken, dil ve kültür bakımından birbirinden farklı olan değişik topluluklara, siyasi maksatlarla verilen bir ad haline gelmiştir. Kürt adı etrafında bir araya getirilmeye çalışılan Kurmanç, Kelhur, Lor ve Goranî gruplarının tarihsel köken, dil ve kültür bakımından nasıl bir birliktelik oluşturduğu konusu tartışmaya açıktır. Türkiye’de konuşulan Kurmançça ile Irak ve İran’da konuşulan Soranice arasındaki anlaşılabilirlik oranı neredeyse sıfırdır. Türkiye’de yaşayan Türkmen, Azeri, Yörük gibi unsurları ayrı etnik gruplar olarak değerlendirenlerin, hangi bilimsel ölçütlerle Kurmanç ve Soranileri aynı etnik kimlik içinde gösterdiklerini anlamak mümkün değildir. Bazı araştırmacılar ve siyasal Kürtçüler tarafından Kürt toplulukları arasında gösterilmek istenen Zazaların ise, tamamen ayrı bir etnik kimlikleri ve ayrı bir dilleri vardır.

Mesudi ve Taberi Kürtlerin tarihsel coğrafyasının Zagros dağları çevresi olduğunu belirtir. Dîvânü Lügati’t-Türk’te yer alan Türk dünyası haritasında Kürtlerin yaşadığı bölge belirtilmiştir⁴⁷. Anlaşıldığı kadarıyla bu bölge, Anadolu’nun ve Güney Azerbaycan’ın güneyinde, Suriye’nin doğu bölgeleri ile İran’ın Irak sınırına yakın olan bölgelerini içine alan bir coğrafyadır.

Tarihte ilk defa Kürdistan adını kullanan Selçuklu Sultanı Sancar’dır. Sultan Sancar’ın kurduğu Kürdistan eyaletinin merkezi, Hemedan’ın kuzey-batısındaki Bahar kalesidir. “*Kürdistan eyaleti, Zagros dağlarının doğusunda Hemedan, Dinvar ve Kirmanşah vilayetlerini, batısında ise Şehrizur ve Sincar vilayetlerini kapsıyordu*”⁴⁸. Görüldüğü gibi bu bölgenin Anadolu ile bir ilgisi yoktur. Daha sonra değişik

⁴⁵ Bazil Nikitin, *age.*, s.53

⁴⁶ Ahmet Buran, Karma Diler ve İki Örnek; Klasik Osmanlıca ve Kürtçe, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 20, s. 19-35

⁴⁷ Bk. **Dîvânü Lügati’t-Türk**, (Çev. Besim Atalay) TDK Yay., Ankara

⁴⁸ Bazil Nikitin, *age.*, 56

zamanlarda değişik yerler için Kürdistan adının kullanıldığını da görüyoruz. Nikitin, “*Kürtlerin oturduğu ülkeyi tanımak istersek Kürdistan adına dayanamayız, çünkü bu ad zaman ve mekân içinde itibari ve değişkendir*⁴⁹” demektedir.

Tarihsel olarak Kürtlerin bilinen en eski yurtları Zagros dağları çevresidir. İlk defa kurulan Kürdistan eyaleti de bu bölge merkezlidir. Kürtlerin Anadolu coğrafyasına doğru gelişleri Türklerin Anadolu hâkimiyetiyle paralellik gösterir. Kürt nüfusunun Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da çoğalması ise Osmanlı Safevi çekişmesi sırasında 15-16 yüzyıllarda olmuştur. Özellikle Yavuz Sultan Selim-Şah İsmail çekişmesi sürecinde, Sünni Kürtlere büyük imtiyazlar tanınmış; yurtluk, ocaklıklar verilmiş ve böylece Kürtlerin Şiilerle birlikte olması önlenmiştir. Osmanlıların Alevi-Bektaşilere, Safevilerin de Sünnilere yaptığı baskı sonucunda, İran coğrafyasındaki Sünni Türkmenler ve Kürtler Osmanlı coğrafyasına, Anadolu’daki Şii/Alevi Türkmenler de İran coğrafyasına doğru çekilmek zorunda kalmışlardır.

“Şaha doğru giden kervan
Çok ağlattın güldür beni”

X

“Sizde Şah diyeni öldürürlerse

Ben de bu yerlerden Şah’a giderim” gibi şiirlerde, deyişlerde ifade edilen şey, işte bu Şah’a, İran’a, Şia coğrafyasına doğru gidiştir. Osmanlı devleti Şiiliğin yayılmasını önlemek ve Safevi devletinin gücünü zayıflatmak amacıyla Sünni Kürtleri korumuş; onlara ayrıcalıklar tanıyarak Anadolu’ya doğru gelişlerini kolaylaştırmıştır.

Günümüzde Kürt adıyla ifade edilen topluluklar daha çok Türkiye, Irak, İran ve Suriye’de yaşamaktadırlar. Sayıları fazla olmamakla birlikte, Kafkaslarda ve Orta Asya’da da bir miktar Kürt nüfus olduğu bilinmektedir. Kürtler, Stalin’in 1944 yılında Kafkaslardaki Müslüman ahaliye uyguladığı sürgün sırasında, Karaçay Balkar, Ahıska Türkleri ve diğer Müslüman Kafkas halklarıyla beraber Orta Asya’ya gitmişlerdir.

Birden fazla devletin sınırları içinde yaşayan Kürtlerin dünyadaki toplam nüfusları hakkında tam ve doğru bilgiler mevcut değildir. Çeşitli kaynaklarda yer alan bilgilerin hemen hepsi tahminlere dayanmaktadır. Van Bruinessen dünyadaki Kürt nüfusunu 15-16 milyon olarak tahmin etmekte ve bu nüfusun 7-8 milyonunun Türkiye’de yaşadığını belirtmektedir⁵⁰. Javed Ensari’ye göre 15 milyondan biraz fazla

⁴⁹ Bazil Nikitin, age., s.58

⁵⁰ Martinus Martin Van Bruinessen, **Kürdistan Üzerine Yazılar** (Çev. Nevzat Kırac vd) İstanbul 1992, s. 205-253

olan Kürt nüfusunun % 35'i Türkiye'de yaşamaktadır⁵¹. Eski Sovyet kaynaklarına göre dünyadaki toplam Kürt nüfusu 18 milyon, İsmail Beşikçi'ye göre 15.5 milyon, Christian More'a göre 20 milyon; Botan Amedî'ye göre 35 milyon dolayındadır⁵². Görüldüğü gibi dünyadaki toplam Kürt nüfusu hakkında 10-15 milyondan 35 milyona varan değişik rakamlar verilmektedir. Bu rakamların bir bölümü oldukça abartılıdır.

Türkiye'de yaşayan Kürtlerin büyük bir bölümü Kurmançtır. Kurmançlar arasında da dil ve kültür bakımından önemli farklılıklar vardır. Genellikle Güney Doğu Anadolu ve bir kısım Doğu Anadolu illerinde yaşayan Kurmançların bir bölümü Sünni, bir bölümü de Alevî'dir. Sünni olanların bir kısmı Hanefî, bir kısmı da Şafî mezhebine mensuptur.

Türkiye'de hukuki olarak azınlık statüsünde olmayan Kürtler, diğer Müslüman halklar gibi devletin asli unsuru konumundadırlar. Bu özellikleri dolayısıyla ülkenin hemen her bölgesine dağılmışlardır. Günümüzde Kürtler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu illeri dışında, İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Adana, Mersin gibi büyük iller başta olmak üzere Türkiye'nin çeşitli illerinde de yaşamaktadırlar.

1965 nüfus sayımına göre ana dilini Kürtçe olarak belirtenlerin sayısı 2. 219 502 kişidir. En iyi bilinen ikinci dil olarak Kürtçeyi seçenlerin sayısı ise 1.752.858 kişidir. KONDA'nın 2006'da yaptığı araştırmaya göre etnik köken bakımından kendini Kürt olarak ifade edenlerin oranı toplam nüfusun % 8.61'dir⁵³.

2.2.2.2.9. Lazlar

Lazlar, Güney-Batı Kafkasya ile Karadeniz'in doğu bölümünde yaşayan eski bir kavimdir. Laz adının bu bölgede yaşayan yerli halka, MS 200'lü yıllarda Doğu Karadeniz bölgesini ele geçiren Romalılar tarafından verildiği sanılmaktadır. Lazlar, Doğu Karadeniz bölgesinin doğu kısmında, Rize ve Artvin illerinin sınırları içinde, Rize ilinin, Fındıklı, Ardeşen, Pazar, Hemşin; Artvin ilinin, Arhavi, Hopa, Borçka ilçeleri ile sınırlı küçük bir bölgesinde yaşarlar. Ayrıca, Trabzon ve Gümüşhane illeri sınırları içinde de az sayıda Laz kökenli vatandaşımızın yaşadığı bilinmektedir. Lazların bir bölümü de 1877/1878 Osmanlı Rus savaşı sonrasında Batum ve Hopa'dan göçerek Rize'nin İkizdere ilçesi sınırlarındaki köylere yerleşmişlerdir. Stalin döneminde Kafkaslarda yaşayan Müslüman halkların sürgün edilmeleri sırasında bir miktar Laz da

⁵¹ Javed Ensarî, Jonethan Court, Roger Cooper, "**Kurdistan**" *Arabia*, The İslamic World Rewiew, No 6 (Şubat 1982) s.16

⁵² Abdulhaluk Çay, **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, Ankara 1993, s. 27-31

⁵³ KONDA 2006

Orta Asya'ya sürülmüştür. Günümüzde Gürcistan'ın Batum kenti çevresinde, Ahıska bölgesi ile Abazya'da bir miktar Laz kökenli insan yaşamaktadır. Lazların bir bölümü 6 yy.da Hristiyanlığı benimsemiştir. Daha sonra Osmanlı döneminde, özellikle Yavuz Sultan Selim devrinde bölge halkının Müslüman olduğu bilinmektedir.

Dünyada ve Türkiye'deki Laz nüfusu hakkında kesin istatistiklere dayanan bilgiler mevcut değildir. 1965 nüfus sayımına göre ana dilini Lazca olarak ifade edenlerin sayısı 26.007'dir. Aynı sayıma göre, 59.101 kişi ikinci dili olarak Lazcayı konuşmaktadır. KONDA'nın yaptığı araştırmaya göre Türkiye halkının % 0,28'i kendini Laz olarak tanımlamıştır. Araştırmayı yapanlar, bu orandan yola çıkarak 220 bin kişinin Laz olabileceğini tahmin etmişlerdir. UNESCO'nun "*Tehlikedeki Diller Projesi*"nin araştırmasına göre, 2008 yılı itibariyle Türkiye'de 130 ila 150.000 kişi Lazca konuşmaktadır. Wolfgang Feurstein'e göre 1983 yılı itibariyle Türkiye'deki Lazların sayısı 250.000'dir.

2.2.2.2.10. Pomaklar

Pomaklar, Balkanlar'da, Bulgaristan'ın güneyi, Batı Trakya, Doğu Makedonya'da yaşayan Pomakça diye tabir edilen Bulgar-Makedon dil grubuna ait farklı Slav şivelerini konuşan, çoğunlukla Müslüman bir Balkan toplumdur. Türkiye'deki Pomaklar daha çok Trakya ve Batı Anadolu illerinde yaşarlar.

Pomakların esasında Türk kökenli olduklarına dair bir görüş vardır. Bu görüşe göre, Pomaklar, 11. yüzyılda Orta Asya ve Kafkaslardan batı göçleri yoluyla Balkanlara akın eden Kuman Türklerinin torunlarıdır⁵⁴. Karadenizin kuzeyinden Balkanlara gelen bu Türk topluluğu Slavlarla karışmış, dilleri değişmiştir. Başka bir görüşe göre ise Pomaklar, Anadolu'dan Balkanlar'a gelen Türklerin atlarına bakan "*Voynuk*" örgütünün ana unsuru olup, Slav/Bulgar kökenli bir topluluktur. Hristiyan Slavlar, Osmanlı-Türk ordularına hizmet ettikleri için yardımcı anlamına gelen "*pomagaç*" adını vermişler ve bu ad, zamanla Pomak şeklini almıştır. Kimi kaynaklar da kullandıkları dilden hareketle Pomakların İslamlaşmış Sırp, Bulgar ve Rum kökeninden olduklarını iddia etmektedir⁵⁵.

Tarihte Pomak adlı bir etnik unsur yoktur. Dolayısıyla Pomak adı tarihi kaynaklarda geçmez. Pomakların asıl olarak Bulgarların içinden bir grup olduğu görüşü yaygındır. Bu ad Türkçe eserlerde 1877-1878 Osmanlı Rus savaşından sonra görülür. Türkçe dışındaki tarihi kaynaklarda ise 1838 tarihinde ilk kez kullanılmıştır.

⁵⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı İslam Ansiklopedisi, C.34, s.320

⁵⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı İslam Ansiklopedisi, C.34, s.320

Pomaklar, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşıdan sonra yaşanan göçlerle Türkiye'ye gelmişlerdir. Balıkesir/Gönen-Hasanbey köyü (Pomakköy), Bursa, Çanakkale, Edirne, Lüleburgaz, Babaeski, Pehlivan köyü, Alpullu, Katranca, Büyük Mandıra, İstanbul, Eskişehir, Osmaniye beldesi, İzmir, Kırklareli, Kocaeli, (Konya/Ilgın/Bogazkent köyü) Kütahya, Samsun, Tekirdağ (Şalgamlı kasabası, Çerkezmusellim kasabası, Malkara Prafça (Çınaraltı köyü), Hayrabolu (Popköy, Kabahöyük) yörelerine yerleşmişlerdir.

1878 Osmanlı-Rus savaşıdan sonra yaklaşık 175 bin Pomak Anadolu'ya göç etmiştir. Balkanların çeşitli bölgelerinde hâlen 500-600 bin civarında Pomak'ın yaşadığı tahmin edilmektedir⁵⁶. Türkiye'de yapılan sayımlarda etnik veya dille ilgili bir veri bulunmamakla birlikte 200 bin ila 600 bin arasında Pomak kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğu sanılmaktadır.

Türkiye'de yaşayan Pomakların büyük bir bölümünün ana dili Türkçedir. İslam inancına sahip olan bu insanlar, mensubiyet duygusu itibariyle de kendilerini Türk kabul etmektedirler. Esasen günümüzdeki durumları bakımından Pomakları Türk etnik unsuru içinde saymak gerekir.

2.2.2.2.11. Romanlar

Türkçe'de Roman halkını tanımlamak için kullanılan *Çingene* kelimesi Yunanca *tsinganos* sözünden gelmektedir. Kelime kök anlamı itibariyle Eski Yunancada "Mısırlı" anlamına gelmekteydi. Batı dillerinde kullanılan *gypsy* terimi de bu kelimedenden gelişmiştir. Türkçede Roman halkını tanımlamak için kullanılan diğer bir terim olan *Kipti* de Mısır halklarından birisinin adıdır.

Yukarıdaki bilgiler ile Mısır kökenine bağlanan Romanların asıl olarak Hindistan'ın Pencap-Sind (Pakistan, Karaçi) nehir havzası boyunca, Pakistan ve Afganistan'ın da içinde bulunduğu bölgelerden, 1050'li yıllarda İran ve Anadolu üzerinden dünyaya dağılmış Hint-Avrupa kökenli bir halk olduğu kanaati yaygındır. Dilbilimsel kanıtlar da Romanların Hint kökenli olduğunu göstermektedir⁵⁷.

İlk kez 1505'te İrlanda'da, 1514'te de İngiltere'de nüfus kayıtlarına geçirilmişlerdir. Aynı tarihlerde, Avrupa'nın birçok ülkesinde gezgin çalgıcı ve falcılardan oluşan bazı göçebe toplulukların kayıtlarına da rastlanır. Günümüzde Romanlar dünyanın dört bir yanına dağılmış olarak yaşarlar. Büyük bölümü Avrupa'nın

⁵⁶ **Diyanet İşleri Başkanlığı İslam Ansiklopedisi**, C.34, s.321

⁵⁷ Peter Alfrod Andrews, *age.*, s. 199

güney kesiminde toplanmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Kuzey Amerika'ya da göç etmişlerdir. Romanlar yaşadıkları her ülkede değişik adlarla anılırlar⁵⁸.

Roman sözcüğü genellikle yerleşik düzeni olmayan göçebe insanları çağırırsa da günümüzde Romanların çok azı göçbedir. Romanlar kendilerine *Çingene* denilmesinden hoşlanmaz ve bunu bir aşağılama olarak kabul ederler. Anadolu'nun bazı yörelerinde Romanlar için uğraştıkları işler ve icra ettikleri meslekler dolayısıyla *Elekçi, Sepetçi, Bohçacı, Çalgıcı, Falcı* gibi adlar da kullanılmaktadır. Edirne - Kırklareli yöresinde göçebe olarak yaşayan Romanlara *Çerge* denir. Bunlar genellikle pazarlama (bohçacılık) ve kalaycılık işiyle uğraşırlar.

Türkiye'de yoğun olarak yaşadıkları yerlerin başında özellikle Adana (Cono Aşireti) olmak üzere, Trakya'da; Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Düzce, İstanbul, Adapazarı, İzmit ve İzmir gibi iller gelmektedir.

Yarı göçebe, yarı yerleşik bir topluluğun sayımının yapılması güç olduğu için Romanların kesin nüfusu bilinmemektedir. Romanların bir bölümü Hristiyan iken çoğunluğu Müslüman'dır. Alevi inancını benimseyen Romanlar da bulunmaktadır. Günümüzde Türkiye'de yaşayan Romanların önemli bir bölümünün ana dili Türkçedir.

Türkçede Romanlar için çok çeşitli adlar kullanılmaktadır: cono (Adana), davulcu - (Adana/Ceyhan), sepetçi - (Adana/Ceyhan), galburcu, gasnakçı, elekçi, cingan, bohçacı (İlgaz/Tosya), romen (İzmir), cingen (Aydın), çingene (Bergama), elekçi (Çorum), Şopar (Tekirdağ), mitrip (Van, Diyarbakır), mutruf (Ardahan), cingan (İlgın, Konya), bala (İlgın, Konya), poşa (Erzurum, Artvin, Ardahan) elekçi (İlgın, Konya), cingen (Konya), cingan (Espiye, Eynesil), cingan (Sürmene), çingan (Maçka), çincane (İkizdere), çingân (Akçaabat), göçebe zanaatçı, gurbet (Tunceli yöresinde), gurbat/kurbat (Hatay), kareçi (Birecik) (ayrıca Diyarbakır ve civarında Kareçi, belki de Pakistan Karaçili anlamında), çingit "göçebe, çingene" (Amasya, Samsun), cingane "yaramaz, haşarı", cingan (Şalpazarı, Giresun), cingen, cingit (Samsun-Bafra), abdal (Dört Yol , Hatay - Kahramanmaraş), cingan (Gölbaşı, Bala, Şereflikoçhisar-Ankara), esmer vatandaş, kara kuvvetleri, Çerge, Firavun, Çingene (Edirne), dom (Van, Hakkari), aşık - (Diyarbakır), kıpti - pek çok bölgede eş anlamlı olarak, orom (Gökçebey).

⁵⁸www. Wikipedia.org

2.2.2.2.12.Rumlar

Rumlar, Anadolu'daki Bizans egemenliğinden sonra, Ortodoks Hristiyanlığı ve Yunan dilini benimsemiş çeşitli eski Anadolu halklarından oluşmuştur.

"Rum" adı, Roma'dan gelir. Bu sözcük, "*Roma İmparatorluğu*", "*Roma İmparatorluğu'nda yaşayan kimse*", "*Romalı*" ve *Rum* kökenli olmak gibi anlamları karşılar. Eski dönemlerde Türkler, Anadolu'ya Diyar-ı Rum, yani Roma Ülkesi derlerdi. O dönemlerde Roma ve Bizans ayrımı söz konusu olmadığı için, Roma /Rum adı hem Romalıları hem de Bizanslıları ifade etmek için kullanılmış olabilir⁵⁹.

Rumluk bir ırki birliğin adı değildir. Çeşitli kavimler Hristiyan oldukları için, zaman zaman dinleri bakımından "*Rum*" adıyla anılmışlardır. Mezhep bakımından Sırplar, Bulgarlar ve Ulahlar Ortodoks olduklarından Rum Cemaati (Rum milleti) kabul edilmişlerdir. Onların yaşadığı Balkan toprakları da Türkler tarafından "*Rumeli*" olarak adlandırılmıştır. Özellikle, Trakya bölgesi için günümüzde de Rumeli tabiri kullanılmaktadır.

"Yunan" olmak ve "*Rumluk*" aynı şey değildir. Yunanlık Kuzey Yunanistan ve Mora çevresiyle sınırlıdır. Buna karşın daha geniş bir anlamı olan Rumluk, bir toplum ve ülkeler anlayışını ifade eder. Batı Anadolu, Adalar-Kıbrıs dahil ve Rumeli yarımadası gibi daha geniş bir alan, Rumlukla ilgilidir.

Rumlar, genellikle Hristiyan dininin Ortodoks mezhebine inanan kimselerdir. Günümüzde Yunanca konuşan Güney Kıbrıs ve Türkiye'de yaşayan kimselere Rum denmektedir. Ayrıca, Yunanistan dışında yaşayan, Yunan vatandaşı olmayıp Yunanca konuşan kimselere de Rum denir. Yunanistan'da yaşayanlara Rum değil, Yunan/Yunanlı denmektedir.

Türkiye'de yaşayan ve Hristiyan oldukları için Rum sanılan bazı Türk kökenli topluluklar 1923 yılında yaşanan Türkiye-Yunanistan nüfus mübadelesi ile Yunanistan'a gönderilmişlerdir⁶⁰. Doğu Karadeniz bölgesinde, Trabzon/ Of yöresinde, Girit ve Kıbrıs'ta yaşayan ve çeşitli kaynaklar tarafından "*Müslüman Rum*" olarak değerlendirilen toplulukların Rumlukla bir ilgisi kalmamıştır. Bu toplulukların ana dili Türkçedir ve mensubiyet duygusu bakımından da kendilerini Türk kabul etmektedirler.

Türkiye'de İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük illerde yaşamaktadırlar. 1965 genel nüfus sayımına göre ana dili Rumca olanların sayısı 48.096'dır. İkinci dil olarak

⁵⁹ **Diyanet İşleri Başkanlığı İslam Ansiklopedisi**, C.35, s.222

⁶⁰ Mehmet Eröz, **Hristiyanlaşan Türkler**, ..

Rumcayı konuşanların sayısı ise 82.144'tür⁶¹. Günümüzde Türkiye'de yaşayan Rumların sayısı hakkında kesin bilgiler yoktur. Barret (1982) 65 bin, Anschütz 10 bin (1984), Hofmann (1985) 5 bin gibi çok farklı rakamlar tespit etmişlerdir⁶².

2.2.2.2.13.Süryaniler

a. Batı Süryanileri (Ortodoks, Katolik, Protestan)

Süryaniler, Arami kökenli oldukları kabul edilen ve genellikle Ortadoğu'da yaşayan Semitik Hristiyan bir halktır. Süryaniliğin kurucusu, Mor Petrus'tur. Süryanilik MS 37 - 43 yılları arasında Antakya'da kurulmuştur. Süryani Kilisesinin kullandığı dil olan Süryanice'nin (Aramice) Hz. İsa'nın dili olduğuna dair bir inanç vardır. Süryani Kilisesinin Patriklik merkezi birçok kez değiştirilmiştir. 1963 yılından beri Patrikliğin merkezi Suriye'nin başkenti Şam'da bulunmaktadır.

Süryaniler çeşitli gruplara ayrılmışlardır. Süryani Ortodokslar, Süryani Katolikler, Maruniler, Melkitler (Melkit Katolikler), Syro-Malabarlar vb. 3,5 milyonu Hindistan'da olmak üzere yaklaşık 5,5 milyon Süryani Ortodoks'un dini liderliğini Patrik Moran Mor İğnatiyos I. Zekka Iwas ve ona bağlı olan Hindistan'daki Doğu Mafıryanı Mor Baseliyos I. Toma ve 40 metropolit yapmaktadır. Süryani Kadim Kilisesi'nde Patriğe bağlı 20 Metropolit bulunmaktadır. Bunların 4 tanesi Türkiye'dedir.

Türkiye'de Süryaniler çoğunlukla İstanbul'da yerleşiktirler. İstanbul dışında genellikle, Mardin, Mersin, Diyarbakır, Adıyaman, Elazığ, Ankara, İzmir, Malatya, Şanlıurfa, Gaziantep, Antakya, Antalya ve Adana'da yaşamaktadır. İstanbul'daki Süryani Abraşiyesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Süryanilerin İstanbul'a göçmeleriyle oluşmuştur. Günümüzde Ankara, İzmir, Mersin, Adıyaman, Urfa, Gaziantep, Elazığ ve Adana illerindeki kiliseler ve Süryaniler İstanbul Abraşiyesi Metropolit Mor Filüksinos Yusuf Çetin'in başkanlığında 1 horiepiskopos, 5 papaz 2 rahibin ruhani liderliğinde varlığını sürdürmektedir.

Günümüzde dünyada toplam olarak 20 milyon dolayında Süryani bulunduğu sanılmaktadır⁶³. Türkiye'deki toplan Süryani nüfusu hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Kimi kaynaklar Süryani nüfusunun 40 bin, kimileri de 17 bin kişiden ibaret olduğunu belirtmektedir. Türkiye'deki Süryani nüfusun büyük bir bölümünün (15.000) İstanbul'da yaşadığı tahmin edilmektedir. Mardin'in Midyat ilçesi başta olmak üzere

⁶¹ 1965 Genel Nüfus Sayımı

⁶² Peter Alfrod Andrews, *age.*, s. 200

⁶³ www. Wikipedia.org

bölgede yaşayan Süryanilerin bir bölümü geleneksel Mardin Arapçası konuşurken İstanbul başta olmak üzere diğer şehirlerde yaşayan Süryanilerin bir bölümü de ana dili olarak Türkçe konuşmaktadırlar⁶⁴.

b. Doğu Süryanileri (Keldani, Nasturi)

Keldani ismi ilk kez, Babil'in yönetimine geçen Kaldî Hanedanı'yla (MÖ 6. yy) ortaya çıkmıştır. Kaldilerin ülkesine çeşitli dillerde *Kaldi ülkesi* anlamında Kaldaya, Kaldu, Kaşdim, Keldan denilmiştir. Keldan veya Kaldea, Kuveyt ve Basra Körfezi'nin civardaki kıyıların adı olarak kullanılmıştır. *Kaldî* ismi, Latince gizem ile uğraşan anlamına gelir. Kitab-ı Mukaddes'te, "Keldani" ismi yıldız bilimci veya kâhin anlamlarındadır.

Keldaniler, Keldani Katolik Kilisesi'ne mensup Süryanilerdir. Efes Konsili'nden sonra bağımsız bir "*diofizit*" kilise kuran Nasturiler, Hindistan ve Ortadoğu'da yayılırlar. 1304 yılında Nasturilerin bazıları Katolikliği benimser ve Papa'nın otoritesini kabul ederler. Yeni kurulan bu kiliseye Keldani kilisesi adı verilir ve bu tarihten sonra Katolikliği benimseyen Nasturilere Keldani denir.

Günümüzde Patriklik Merkezi Irak Bağdat'tır. Irak'taki yaklaşık yarım milyon Hristiyan'ın çoğunluğunu Keldaniler oluşturur. Keldanilerin doğu kolu, Süryaniceyi ayin dili olarak kullanır. Musul'da yaklaşık 50 bin Keldani yaşamaktadır.

Keldaniler, Irak ve Suriye sınırının kuzey bölgelerinde; Mardin (Midyat, İdil, Silopi), Hakkâri (Uludere, Beytüşşebap), Siirt (Pervari), İstanbul, Diyarbakır ve Şırnak illeri çevrelerinde yaşadıkları tespit edilmiştir. Ancak günümüzde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Keldani/Nesturi nüfusu oldukça azalmıştır. Bu bölgedeki Keldanilerin bir kısmı Türkiye'nin batı illerine bir kısmı da başta Fransa olmak üzere Avrupa'ya göçmüşlerdir.

Nüfusları hakkında kesin bilgiler mevcut değildir. Çeşitli kaynaklarda 2 bin ila 8 bin arasında bir Keldani Nüfusu verilmektedir⁶⁵.

2.2.2.2.14. Yahudiler

Yahudiler, (*Yehudim, Djudio, Djudios, Yid, Yidn*) kökeni İsrailoğulları veya İbranilere dayanan dinsel bir etnik gruptur.

İbranicede "*Yehudi*" ismi başlangıçta Yehuda kabilesinin adı olarak kullanılmaktaydı. Ancak, Kuzey İsrail Krallığı'nın Güney İsrail Krallığı'ndan

⁶⁴ Peter Alford Andrews, *age.*, s 293

⁶⁵ Peter Alford Andrews, *age.*, s 232

ayrılmasının ardından, Güney Krallığı içindeki hâkim kabilenin adı olan Yehuda, Krallığın adı olmuştur.

Türkçede Yahudiler genellikle Arapçadan alınan ifadelerle, *Yahudi*, *Musevi*, *İsrail oğulları* (<*Beni İsrail*) ve *Cıfıt/Cuhut* gibi adlarla ifade edilmiştir. Orta İngilizce'de, *Jew* kelimesi, Yunanca'daki *loudaios* kelimesinden Latince'ye *iudeus*, buradan Eski Fransızca'ya önce *juieu*, sonra da *giu* olarak geçen kelimedenden gelmiştir. Almanca'da "*Jude*," Fransızca'da "*juif*," Danca'da "*jøde*," İspanyolca'da "*judio*" kelimelerinde olduğu gibi, diğer birçok dilde de aynı etimolojik kökene dayanan kelimeler kullanılırken, İtalyanca (*Ebreo*) ve Rusça (*Evrey*) gibi bazı dillerde bir Yahudi'yi tanımlamak için, "İbrani" kelimesinden türetilen isimler kullanılmaktadır.

Yahudi geleneğinde, Yahudilerin soyunun MÖ ikinci bin yıla, kutsal kitap döneminden ataları İbrahim, İshak ve Yakub'a dayandığına inanılır. Yahudiler, antik çağdaki ulusal toprakları olan İsrail diyarında iki defa siyasi otonomiye sahip olmuşlardır. Bunlardan MÖ 1350'den MÖ 586 yılına kadar süren ilki, Yargıçlar Kitabı, İsrail ve Yehuda Krallıklarının Birleşik Monarşi ve Bölünmüş Monarşi dönemlerini içine alır ve Birinci Tapınak'ın yıkılması ile sona erer. İkincisi ise, MÖ 140 ile MÖ 37 yılları arasındaki Haşmonayim Krallığı dönemidir. Birinci Tapınak'ın yıkılmasından itibaren, dünyadaki Yahudilerin çoğunluğu diasporada, yani sürgünde yaşamıştır. Yahudiler, 1948 yılında kurulan İsrail Devleti haricinde, bütün ülkelerde azınlık olarak yaşamaktadırlar.

İslam hâkimiyeti altındaki İspanya ve Portekiz, Yahudi Aydınlanması (Haskala) dönemi Almanya ve Polonya'sı ile İngiltere, Amerika ve Avustralya gibi ülkelerde refah içinde yaşadıkları dönemleri olmakla birlikte, İslam sonrası İspanya ve ikinci Dünya Savaşı yıllarında Almanya başta olmak üzere birçok ülkede baskı ve kısıma da uğramışlardır.

Türkiye'de genellikle İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa gibi büyük illerin merkezleri ile Çanakkale, Edirne, Diyarbakır gibi nispeten küçük şehirlerde yaşarlar. 1965 nüfus sayımına göre ana dilini Yahudice olarak belirtenlerin sayısı 9.981 kişidir. Aynı nüfus sayımında dinini Yahudilik olarak belirtenlerin sayısı ise 38.267 kişidir⁶⁶. Türkiye'deki nüfusları konusunda kesin bilgiler yoktur. Genellikle 20-25 bin dolayında bir nüfusa sahip oldukları ifade edilmektedir⁶⁷.

⁶⁶ 1965 Genel Nüfus Sayımı

⁶⁷ Peter Alford Andrews, *age.*, s 223

Yahudi Ajansı'nın verilerine göre, 2007 yılı itibariyle, dünyada 5,4 milyonu İsrail'de, 5,3 milyonu Amerika Birleşik Devletleri'nde, geriye kalanı ise dünyanın dört bir yanındaki çeşitli büyüklüklerdeki cemaatlerde yaşayan, 13,2 milyon Yahudi vardır.

Dünyada tahmini olarak 13,2 milyon Yahudi yaşamaktadır

Ülke veya Bölge	Yahudi Nüfusu	Toplam Nüfus	Yahudi %
ABD	5, 275,000	301, 469,000	1.7%
İsrail	5,393,000	7,117,000	75.8%
Avrupa	1,506,000	710,000,000	0.2%
Fransa	490,000	64,102,000	0.8%
Birleşik Krallık	295,000	60,609,000	0.5%
Rusya	225,000	142,400,000	0.2%
Almanya	120,000	82,310,000	0.1%
Ukrayna	77,000	46,481,000	0.2%
Macaristan	49,000	10,053,000	0.5%
Belçika	31,200	10,419,000	0.3%
İtalya	28,600	58,884,000	0.05%
Türkiye	22,000	72,600,000	0.02%
Romanya	10,100	21,500,000	0.05%
Yunanistan	5,500	11,100,000	0.05%
Kanada	374,000	32,874,000	1.1%
Arjantin	184,000	39,922,000	0.5%
Brezilya	96,000	188,078,000	0.05%
Güney Afrika	72,000	47,432,000	0.2%
Avustralya	104,000	20,788,000	0.5%
Asya (İsrail hariç)	39,500	3,900,000,000	0.001%
İran	10,800	68,467,000	0.02%
Meksika	40,000	108,700,000	0.04%
Toplam	13,155,000	6,453,628,000	0.2%

2.2.2.2.15. Zazalar

Zaza adının etimolojisi ve tarihsel gelişimi konusunda açık bilgiler yoktur. Tarihî kaynaklarda bir aşiret adı olarak görülmekle birlikte, bir etnonim olarak ilk kez Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde geçmektedir⁶⁸. Z. Gökalp'e göre Zazaların adı Dımılı'dır. Zaza adı onlara Türkler tarafından verilmiştir⁶⁹. Bazı araştırmacılara göre ise Zazacada, “z” ve “s, ts, tso, ds” gibi, z benzeri birçok ses kullanıldığı için onlara bu ad komşuları tarafından verilmiştir⁷⁰.

Zaza kelimesi çeşitli dillerde ve sözlüklerde; “sağır-dilsiz, aşireti olmayan, hizmetkâr, kekeme, anlaşmaz bir şekilde konuşan, kaba, ilkel vb” anlamlarda kullanılmaktadır⁷¹.

Zazaların kökeni konusunda değişik görüşler vardır. Zazaların Türk kökenli olduğunu savunanların yanında İranî yahut Kürt kökenli olduklarını söyleyenler de vardır. Ayrıca Zazaların başlı başına bir etnik grup olduğunu ve Anadolu'nun yerli kavimlerinden geldiğini iddia edenler de bulunmaktadır.

Zazaların Türk kökenli olduğunu savunan görüşe göre Zazalar da Kürtler gibi dil karışmasına uğramış, eski bir Türk topluluğudur. Bu Türk topluluğu, Horasan, Harezm, Kıpçak ve Oğuz Türklerine dayanır⁷². Ayrıca Zazaların kökenini Az, Za, Su-Su, İskit-Saka, Part-Sasani, Tacik kökenlerine bağlayanlar da vardır⁷³. Zazalar üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Ali Rıza Özdemir'e göre; “*Bugün Türkiye sınırları içerisinde yaşayan Zazalar; Hunların bir kolu olan Sabirler ile Kumanların bir kolu olan Kıpçaklar başta olmak üzere Anadolu'ya tarihi süreç içerisinde yerleşen değişik Türk boylarının toplamından oluşmaktadır*”⁷⁴.

Diğer bir görüşe göre de Zazalar İranî bir kökenden gelmektedir. İranilik kanısı daha çok dile dayanmaktadır. Ancak birçok toplumun zaman içinde dil değiştirdiğini veya toplumların ilk dillerinin başka dillerle karışarak farklı ve yeni bir dil olarak ortaya çıkabildiğini biliyoruz. Dolayısıyla dillerin kökeni ile toplumların kökeni arasında her zaman doğrudan bir ilişki yoktur.

⁶⁸ Ali Rıza Özdemir, *Zazalar ve Türklük*, Ankara 2010, s. 46

⁶⁹ Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, İstanbul 1992, s. 27

⁷⁰ Fahri Pamukçu, *Gramerê Zazaki*, s. İstanbul 2001, 36

⁷¹ Ali Rıza Özdemir, *age.*, s. 47

⁷² Ali Rıza Özdemir, *age.*, s. 71

⁷³ Ali Rıza Özdemir, *age.*, s. 67-70

⁷⁴ Ali Rıza Özdemir, *age.*, s. 76

Birçok araştırmacı Zazaları ayrı bir etnik grup, dillerini de ayrı bir dil olarak değerlendirmiştir. Zazaca'nın köken itibarıyla İrani bir dil olduğunu söyleyenler, çoğunlukla Zazacanın kesinlikle Kürtçeden farklı bir dil olduğunu da vurgulamaktadır⁷⁵.

Türkiye'de Zazalar, daha çok Bingöl, Elazığ (Arıcak, Sivrice, Kovancılar, Maden, Palu, Karakoçan), Urfa (Siverek, Gerger), Diyarbakır (Kuzey bölgelerinde), Bitlis (Mutki), Tunceli, Sivas (Zara, İmranlı), Erzincan, (Merkez, Kemah, Çayırılı, Üzümlü, Tercan), Muş (Varto), Erzurum (Hınıs, Merkez), kısmen Gümüşhane, Şiran gibi il ve ilçelerde yerleşiktirler. Bu asıl bölgenin dışında çeşitli illerde yaşayan (İstanbul, Ankara, Adana, Bursa, Kayseri) Zazalar da vardır.

Yukarıda belirtilen Elazığ, (Arıcak, Sivrice, Maden, Palu), Bingöl, Urfa (Siverek, Gerger), Diyarbakır, Mutki yörelerindeki Zazalar genellikle Sünni Müslüman; Tunceli (Hozat, Nazmiye, Ovacık, Pülümür), Sivas (Zara, İmranlı, Kangal, Divriği), Erzincan (Merkez, Kemah, Çayırılı, Üzümlü, Tercan), Erzurum (Hınıs), Muş (Varto), Bingöl (Merkez, Yayladere, Kiğı, Yedisu), Hınıs, kısmen Gümüşhane, Şiran, Elazığ (Karakoçan) yörelerinde yaşayanlar ise çoğunlukla Alevidir⁷⁶.

Zazalar inanç bakımından Müslüman, mezhep olarak da çoğunlukla Sünni (Şafi, Hanefi), bir bölümü de Alevi Müslüman'dır. Palu, Bingöl merkezli Zazaların dili ile Tunceli merkezli Zazaların dili arasında önemli farklılıklar vardır. Bu iki dilin Zazacanın lehçeleri mi, ayrı iki dil mi olduğu hususu özel bir araştırmayı gerektirmektedir. Zazacanın Kürtçe olduğu yahut Kürtçenin bir lehçesi olduğu görüşü ise bilimsellikten uzak siyasi bir değerlendirmedir.

Zazalar etnik mensubiyet olarak kendilerini Kürt/Kurmanç saymazlar. 1965 nüfus sayımına göre ana dili Zazaca olanların sayısı 150 644 kişidir. İkinci en iyi bilinen dil olarak Zazacayı seçenlerin sayısı ise 92 288 kişidir⁷⁷.

Zazaların nüfusu hakkında kaynaklarda çok değişik bilgiler mevcuttur. United States Center for World Mission vakfının verilerine göre, Zazaların nüfusu 1.300 bin, Ali Tayyar Önder'e göre bir milyon⁷⁸, Ali Rıza Özdemir'e göre, iki milyon civarındadır⁷⁹. Mesut Keskin'e göre ise, Zazaların nüfusu 4 ila 6 milyon arasındadır⁸⁰.

⁷⁵ **İslam Ansiklopedisi**, s. 1152

⁷⁶ Peter Alford Andrews, **age.**, s 168

⁷⁷ 1965 Genel Nüfus Sayımı

⁷⁸ Ali Tayyar Önder, **age.**, s. 221

⁷⁹ Ali Rıza Özdemir, **age.**, s. 174

Etnik dili Zazaca olan ve çeşitli şehirlere yerleşen vatandaşlarımızın önemli bir kısmının çocuklarının ana dili Zazaca değil artık Türkçedir. Önemli bir bölümü de etnik mensubiyet bakımından kendini Türk saymaktadır.

2.2.2.2.16. Diğerleri

Türkiye'nin etnik yapısı üzerine yapılan kimi araştırmalarda, “*Manavlar, Malakanlar, Polonezler, Sudanlılar, Çeçenler-İnguşlar, Osetler, Almanlar, Yezidiler, Dürziler, Zerdüşiler, Nasturiler, Farsiler*” gibi çeşitli etnik ve dini gruplar da söz konusu edilmiştir. Bu grupların bir bölümü inanç gruplarıdır. Örneğin Yezidiler etnik köken olarak Kürt olabildiği gibi Arap da olabilmektedir. Yezidi Kürtleri, biz etnik olarak Kürt, Yezidi Arapları da Arap saydığımız için onları ayrı bir etnik grup olarak değerlendirmedik.

Bunların bir bölümü ise, günümüzde bir grup oluşturabilecek sayıda olmadıkları gibi, ana dili farklılığı ve etnik mensubiyet bakımından da ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulacak özellikte gruplar değildir. Örneğin, Malakanlar, Polonezler, Sudanlılar gibi grupların bugün için, dil, din ve etnik mensubiyet bakımından kayda değer bir grup oluşturmaları söz konusu değildir.

Bu gruplar arasında özellikle son dönemlerde Türkiye’de yerleşmeye başlayan, Alanya başta olmak üzere Antalya civarında bir nüfus oluşturan Almanlar belki değerlendirilebilecek bir grup olabilir.

Dünyanın her ülkesinde, başka bir ana dili olan ve farklı kökenlerden gelip farklı bir inancı bulunan birkaç aile bulmak her zaman mümkündür. Dolayısıyla çalışmamızda bu gruplar değerlendirilmemiştir.

⁸⁰ Mesut Keskin, Zazaca Üzerine Notlar, s 1, **Herkesin Bildiği Sır: Dersim - Tarih, Toplum, Ekonomi, Dil ve Kültür**, İstanbul 2010

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DİLLER

1. DİL, DİLLER VE DİL AİLELERİ

1.1. Dil ve Türleri

Bildirişimi sağlayan her türlü gösterge, her türlü araç dil sayıldığı için F. De Saussure dili, “*bildirişimi sağlayan göstergeler dizgesi*”⁸¹ olarak tanımlamıştır. Doğan Aksan da “*dil, düşünce, duygu ve isteklerin bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü çok gelişmiş bir dizge*”⁸² şeklinde tanımlamaktadır.

Dil, varlığın insan algısı içindeki bilgisini işaret eder ve toplumların eşyayı, varlığı algılama, anlamlandırma ve anlatma özelliklerine göre değişiklikler gösterir. İnsan varlığı beş duyusuyla algılar. Dolayısıyla beş duyunun her biriyle saymaca bir dil sistemi yaratmak mümkündür. Bu diller, göz dili/*görsel göstergeler*, kulak dili/*işitsel göstergeler*, burun dili/*kokuyla ilgili göstergeler*, dil/tat dili/*tat almayla ilgili göstergeler*, ten dili /*dokunmayla ilgili göstergeler* şeklinde adlandırılabilir⁸³.

Dilin iki temel işlevi vardır. Birincisi insan-varlık ilişkisi içindeki işlevi, ikincisi ise insan-insan ilişkisi içindeki işlevidir. Bu iki temel işlevi dikkate alındığında dil, insan-varlık ilişkisinde bilme, insan-insan ilişkisinde ise bildirişme aracıdır diyebiliriz⁸⁴. Dilin insan-insan ilişkisi içindeki işlevi somut ve sosyal bir gerçeklik olarak günlük hayatta herkesi yakından ilgilendirmektedir. Dolayısıyla da dil daha çok bu işlevi dikkate alınarak tanımlanmıştır.

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşıldığı gibi sonuç olarak dilin sosyal bir varlık olarak insanı en çok ilgilendiren yanı bildirişimi sağlama boyutudur. Dolayısıyla da bildirişimi sağlayan her türlü gösterge, her türlü araç dildir. Bu araçlar doğal, yapay, özel olabilir. Ana dili, ikinci dil; yazı ya da konuşma dili olabilir. Bir mesajı bir merkezden diğer bir merkeze iletme işini yapan her türlü araç dildir. Bu bağlamda, dilleri oluşma biçimlerine, kullanılma yerleri ve işlevlerine göre, *doğal, yapay ve özel diller* şeklinde gruplara ayırmak mümkündür.

⁸¹ F. De Saussure, **Dilbilim Dersleri**, (Çev. Berke Vardar) İstanbul 1998, s. 46

⁸² Doğan Aksan **Her Yönüyle Dil-1**, Ankara 1987, s. 55

⁸³ A. Dilaçar, **Dil, Diller ve Dilcilik**, Ankara 1968, s. 3

⁸⁴ Günay Karaağaç, **Dil, İnsan ve Tarih**, İstanbul 2009, s. 9-14

Toplum dilbilimsel açıdan diller, “ölçünlü, bölgesel, toplumsal ve işlevsel” dil türleri biçiminde sınıflandırılabilir⁸⁵. Dilleri yazı dili olup olmamaları bakımından da “yazı dilleri” ve “konuşma dilleri” biçiminde ayırabiliriz.

Dil, insanın ayırt edici bir vasfıdır. Hem kişilerin hem de toplumların kimliklerini belirleyen ve onları temsil eden bir özelliği vardır. İnsan ile birlikte var olduğu için, dilin tarihini insanlığın tarihi ile birlikte ele almak gerekir. İnsanlığın bilinen tarihi aynı zamanda dilin de bilinen tarihidir. İnsanlığın belgelere dayanmayan tarihî dönemleri hakkındaki bilgiler, mitolojilere, efsanelere ve dinî kaynakların verdiği bilgilere dayanmaktadır.

Dilin, sözün “*ebedî ve kadim*” oluşu tartışmaları içinde İncil’in “*önce söz vardı*” ibaresi ile Kuran-ı Kerim’in “*ol dedi, oldu*” ayeti önemli mesajlar vermektedir. Tanrı “*ol*” emrini verdikten, yani “*ol*” sözünü söyledikten sonra her şey olmuş ve insan algısına uygun varlıklar haline gelmiştir. Önce “ol” dendiğine göre, “ol” sözü olanlardan önce vardı!

Kutsal kitaplarda dilin doğuşu, insanın varlığı adlandırması ve dili kullanması ile ilgili kimi bilgiler yer almaktadır.

Tevrat, “*Tanrı’nın yarattığı canlıları adlandırmak için Adem’i görevlendirdiğini ve Adem’in adlandırışına göre her varlığın bir adının olduğunu*” belirtirken, İncil’de “*Rab Allah, topraktan şekillendirdiği sahra hayvanlarının ve hava kuşlarının hepsine ne ad koyacağını görmek için onları Adem’in huzuruna getirdi ve Adem her canlıya bir ad koydu, Adem ne ad koyduysa o canlıların adı o oldu*” demektedir.

Kuran-ı Kerim’de Bakara suresinin 31. ayetlerinde “*Allah Adem’e bütün adları öğretmişti*”, Rahman suresinin 1-4. ayetlerinde ise “*Rahman olan Allah, insanı yaratmış ve ona beyan yeteneğini vermiş ve Kuran’ı öğretmiştir*” denmektedir.

Hintlilere göre baş Tanrı Brahma’nın bir görüntüsü olan Vac, aynı zamanda insan dilinin Tanrısı olarak kabul edilir. Brahizm’in kutsal kitabı Vedalar’da, sözün ebedi olduğu dört bölümden meydana geldiği ve bu dört bölümden sadece birinin insana isabet ettiği anlatılır. Eski Mısır’da da baş Tanrı Ra’nın isteklerini, kendi dili ve habercisi olan Tanrı Tot aracılığıyla gerçekleştirdiğine ve Tanrı Tot bir şeyin adını söylemedikçe o şey var olmadığına inanılırdı.

Kutsal kitaplardaki bu ifadeleri yorumlayan uzmanların bir bölümü dilin Tanrı tarafından insana öğretildiğini savunurken, bir bölümü de, insana verilen şeyin dili

⁸⁵ Kamile İmer, **Dil ve Toplum**, İstanbul 1990, s. 44

yapma ve kullanma yeteneği olduğunu, sosyal ve kültürel bir üretim olan dilin insanlar tarafından sonradan geliştirildiğini savunmuşlardır. Kuran’da yer alan “Allah’ın Adem’e eşyanın adını öğrettiği” mealindeki ayeti, eşyanın iç niteliklerinin öğretilmesi şeklinde yorumlayanlar da olmuştur. Dolayısıyla hem batı dünyasında hem de doğuda Aristo’dan beri insanların bir bölümü dilin Tanrı ya da doğa tarafından verilmiş (*fizis*) olduğunu savunurken, bir bölümü de beşerî olduğunu, insanlar tarafından üretildiğini (*nomos*) savunmuştur. Aynı şekilde Eski Yunandan beri kimi düşünürler, dilin bir mantık ürünü olduğunu dolayısıyla düşünce ile anlatım, fikir ile şekil arasında bir ilişki bulunduğunu savunurken bir bölümü de dilin düzensiz olduğunu, eşya ile adları/göstergeleri, fikir ile anlatımı arasında doğal bir ilişki bulunmadığını savunmuşlardır. İkinci fikre katılan F. De Saussure, “*göstergenin nedensizliği ilkesi*”ni, dilin doğasını yansıtan temel bir ilke olarak tanımlamıştır.

Yukarıda insan ile dilin tarihinin paralel geliştiğini söylenmişti. Dolayısıyla insan yeryüzünde nasıl çoğaldı, dağıldı ve farklılaştı ise diller de aynı şekilde çoğalıp, dağılıp farklılaşmıştır.

İnsan soyunun Orta Doğu’da ortaya çıktığı ve buradan dünyaya yayıldığı fikri genellikle kabul gören bir görüştür. 100.000 yıl önce insan ve dillerin sadece Orta Doğu’da bulunduğunu ve binyıllar içinde dünyanın dört bir tarafına yayıldığını, insana ait arkeolojik buluntular ile kültürel kalıntılar göstermektedir.

Bilimsel teorilere ve öngörülere göre diller, insanların toplumsallaşması ve birlikte yaşaması sürecinde duyduğu bildirişim ihtiyacından doğmuştur. Bu doğuşa kaynaklık eden şeyin ne olduğu konusunda ise bir birlik yoktur.

Dillerin doğuşu ve kaynağı ile ilgili birçok görüş vardır. Bunların bir bölümünü şöyle özetlemek mümkündür: “Dil Tanrısal bir görüntüdür, Tanrı’nın bir armağanıdır; tabiat üstü bir yetenek ve aşkın bir belirtidir; aklın ayak izleri, eskilerin hikmetidir; insanın doğasında bulunan bir gizli gücün belirtisidir; insan ruhunun kendiliğinden içten gelen ve düzenlenmiş bir yansımasıdır; beyin ile dil aygıtının birlikte evrimleşip gelişmesinin bir ürünüdür; maddi kültürün bir yankısıdır; sesbilgisel bir evrim ve gelişmenin sonucudur; rast gele ortaya çıkmıştır; isteğe ve keyfe bağlı bir kurumdur; yarısı bilincin ürünü, yarısı saymaca ve yarısı da doğaldır; bir içgüdünün evriminden meydana gelmiştir; *low-low* gibi yansıma, ses taklidi ve işaret seslerinden doğmuştur; *pooh-pooh* gibi haykırma ve ünlerden çıkmıştır; *ding-dong* gibi anlam ile ad arasında bulunan ses mistikliğinden türemiştir; birlikte yardımlaşarak çalışırken vücut

hareketlerinin oluşturduğu *ye-he-ho* gibi tepkisel seslerden üremiştir; ilk insanın *sing-song* gibi duygulanma ötüşlerinden ve cinsel çağrılarından ileri gelmiştir; karmaşık bir kavramı anlatmak için kullanılan *goo-goo* tipindeki ses parçalarından doğmuştur; tamamen sistemli bir buluştur⁸⁶ “.

Bütün bu yaklaşımlar çeşitli teoriler içinde değerlendirilmiştir. Bunlardan bazılarını şöyle belirtmek mümkündür: Yansıma Teorisi, Ünlem Teorisi, İş Teorisi (Yo He Ho), Ruhbilimsel Teori, Ay Dil Teorisi, Güneş Dil Teorisi, Doğuştanlık Teorisi...”

Dillerin kökeni ile ilgili görüşler, tek kökenliliği savunanlar ve çok kökenliliği savunanlar biçiminde gruplandırılabilir. Birinci gruba göre başlangıçta tek dil vardı. Daha sonra bu dilden ağızlar, lehçeler doğmaya başladı, farklılaşma ilerledikçe bu lehçeler yeni diller haline geldiler. Ayrıca dillerin karışmasıyla da yeni diller oluştu. İkinci görüşe göre ise, insanlar farklı coğrafyalarda gruplar halinde yaşamaya başladığı için her grup ayrı bir dil oluşturdu ve daha doğuş aşamasında diller farklıydı. Tabii ki daha sonra bu dillerden yeni dil ve lehçelerin meydana gelmesi de mümkündür.

Tevrat kaynaklı bir efsaneye göre ise, Hz. Adem'den Babil'e kadar tek dil kullanılıyordu. Dilin tekliği konusunda Tevrat “ *ve bütün dünyanın dili bir ve sözü birdi..*” demektedir. Dillerin ayrılması ve çoğalması da şöyle anlatılmaktadır: “ *Ve Ademoğullarının yapmakta oldukları şehri ve kuleyi görmek için Rab indi. Ve Rab dedi: İşte bir kavimdirler ve onların hepsinin bir dili var ve yapmaya başladıkları şey budur ve şimdi yapmaya niyet ettiklerinden hiçbir şey onlara men edilmeyecektir. Gelin inelim ve birbirlerinin dilini anlamasınlar diye, onların dilini orada karıştıralım. Ve Rab onları bütün yeryüzü üzerine oradan dağıttı ve şehri yapmayı bıraktılar. Bundan dolayı onun adına Babil denildi; çünkü Rab, bütün dünyanın dilini orada karıştırdı ve Rab onları bütün yeryüzü üzerine oradan dağıttı*”

Benzer bir rivayet de Nuh tufanı ile ilgili olarak anlatılır. İbn Abbas'a atfedilen bu rivayete göre “Hz. Nuh'a iman edenlerin sayısı 80 kişi idi. Bu kişiler, tufanın bitmesinden sonra Musul yakınlarında bir yere indiler ve “Seksenlerin köyü” adında bir köy kurdular. Bu köyde yaşayan 80 kişinin dili bir gün birbirine karıştı ve 80 ayrı dil oldu. Artık hiç kimse diğerini anlamıyordu. Hz. Nuh, bu dillerin hepsini biliyor ve aralarında tercümanlık yapıyordu...”

Efsanevî ve dinî yorumlar, görüşler ile bilimsel öngörülerin çoğunlukla birleştiği nokta, başlangıçta tek dil olduğu görüşüdür. Diller daha sonra çoğalmıştır. Aslında dil

⁸⁶ A. Dilaçar, *age.*, s.7-8

aileleri teorileri ve dünya dillerinin bütününde ortak bazı temel yapı ve unsurları araştıran araştırmacılar da dillerin tek kökenli olduğu yönünde önemli görüşler ortaya koymuşlardır.

Bu bölümde konumuzla ilgili olan ve yeri geldikçe metin içinde kullanılacak olan “*doğal dil, yapay dil, özel dil, konuşma dili, yazı dili, ana dili, devlet dili, resmi dil, azınlık dili, yerel dil, yaşayan dil ve ölü dil*” terimlerini de açıklamakta yarar görmekteyiz. Çünkü bu terimler Türkiye’de farklı biçimlerde tanımlanmakta ve anlaşılmaktadır. Söz konusu terimlerin geçtiği yerde neyi kastettiğimizin doğru anlaşılması için buna ihtiyaç olduğunu düşünüyoruz.

Doğal Dil: Kendi doğal şartları içinde doğup gelişen dillerdir. (Türkçe, Arapça, İngilizce, Rusça gibi) Toplumların zihinsel yapılanması, sosyo-kültürel dünyası ve kimliği ile sıkı bir bağı vardır. Ses bilgisi, şekil bilgisi, söz varlığı, söz dizimi ve vurgu gibi dilin temel birimleri bakımından özgün özelliklere sahiptir. Ortak (standart) diller, ortak dillere dayanan yazı dilleri, lehçe ve ağızlar, bu dil alanı içinde bulunurlar. Ayrıca doğal dillerin çeşitli şekillerde karışması ile oluşan ve “*karma dil*” denilen diller de vardır⁸⁷.

Yapma Dil: Bir ya da daha çok kişinin, çeşitli dillerin söz varlığından ve kurallarından yararlanarak yaptıkları dillerdir. Volapük, İdo, Universal, Occidental gibi örnekleri arasında en tanınmış Esperanto'dur.

Özel Dil: Belli bir sosyal grup arasında oluşan ve konuşulan dillerdir. Bu dillere “*sosyolekt*” ya da “*grup dili*” denmektedir. Sosyolekt “*bireyüstü dil dizgesinin, bir dilbirliğinin üyelerinden bir grup tarafından karakteristik kullanılışı*”⁸⁸ biçiminde tanımlanmaktadır.

Kimi meslek mensupları, sosyal ve siyasal gruplar ile yaş grupları arasında böyle diller oluşabilmektedir. Jargonlar, gizli diller, argo gibi dil türleri bu bağlamda değerlendirilebilir.

Konuşma Dili: Konuşma dili esasen sesli, sözlü dil demektir. Bu terim iki şeyi ifade eder. Birincisi bir yazı dili alanı içinde, çeşitli farklılıklarla konuşulan ağızlardır. İkincisi ise yazı dilinin, ölçünlü dilin seslendirilme biçimidir. Konuşma dili bir yazı sistemine, yazım kurallarına bağlı olmadığı için kişiden kişiye ve bölgeden bölgeye farklılıklar gösterir.

⁸⁷ Ahmet Buran, Karma Diller ve İki Örnek: Klasik Osmanlıca ve Kürtçe, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 20, Kayseri 2006/1, s. 19-35.

⁸⁸ Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim-I**, Ankara 1987, s. 87

Yazı Dili: Farklı ağızlar arasında, ortak bir standart olarak benimsenen ve genel kabul gören dil varyantıdır. Yazı dili, edebi dil ya da standart/ölçünlü dil olarak adlandırılır. Yazı dili, herhangi bir konuşma biçiminin yazıya geçirilmiş hali değildir. Farklı dil varyantlarını kullanan insanların üzerinde uzlaştığı ortak konuşma ve yazma biçimidir. Farklı ağızları konuşan insanlar, yazılı veya sözlü olarak bu dil varyantı ile karşılaştıklarında bir anlaşma zorluğu çekmezler. Örneğin Elazığlı *gelim*, Trabzonlu *celeyrum*, Erzurumlu *gelirem*, Aydınli *geliyoru*, Kayserili *geliyom*, Muğlalı *gelik gelin* şeklinde konuşsa da *geliyorum* dendiğinde bunu mutlaka anlar. Çünkü *geliyorum* şekli, yazı dili standardıdır ve yazı dili sadece yazıldığı için değil, farklı varyantları konuşan kişilerin de anladığı ortak konuşma ve yazma biçimi olduğu için yazı dilidir.

Genellikle her yazı dilinin kaynağı bir konuşma dili, yani bir ağızdır. Konuşma dili yazı diline dönüşürken, “*seçilme, standartlaşma, yaygınlaşma ve kabul*” aşamalarından geçer. Bu süreç doğal ya da yapay olabilir. Dışarıdan bir müdahale olmazsa genellikle bu süreç dilin ve toplumun doğal gelişimi içinde kendiliğinden olur.

Ana Dili: İnsanın doğup büyüdüğü çevrede, daha çok 0-6 yaşları arasında edindiği ve duygu ve düşüncelerini en iyi ifade ettiği dildir. Ana dili, her zaman annenin dili olmayabilir. Bir çocuğun doğup büyüdüğü çevrede edindiği ilk dil annesinin dilinden farklı olabilir. Dolayısıyla ana dili tanımını; “*insanın doğup büyüdüğü çevrede edindiği ilk dil yahut kendini en iyi ifade ettiği dil*” biçiminde yapmak daha doğru olur. Ana dili ile etnik köken ya da “etnik dil” karıştırılmamalıdır. Bir insanın etnik kökeni başka ana dili başka olabilir. Örneğin Türkiye’de yaşayan Gürcülerin önemli bir bölümünün ana dili Türkçedir. Almanya’da doğup büyüyen kimi Türk çocuklarının ana dili de Almancadır.

Türkiye’de ana dili tespiti yapılırken bu gerçekten hareket edilmelidir. Kökeni farklı olan birçok insanın hem “*ilk edindiği dil*” anlamında hem de “*kendini en iyi ifade ettiği dil*” anlamında ana dili Türkçedir. Annesi Ankaralı bir Türk olan herhangi bir çocuk Hakkari’de dünyaya geldi ve orada ilk olarak Kürtçeyi edindi ve halihazırda da kendini en iyi o dil ile ifade ediyorsa, o çocuğun ana dili Kürtçedir. Annesinin ana dilinin Türkçe olması onu bağlamaz. Aynı şekilde, annesi Kürtçe konuşan bir çocuk doğup büyüdüğü çevrede ilk dil olarak Türkçeyi edinmiş ve kendini en iyi Türkçe ile ifade ediyorsa, onun da ana dili Türkçedir. Annesinin dilinin yahut babasının, ailesinin, atalarının dilinin ne olduğunun bir önemi yoktur. İlk edinilen dil kimi zaman işlevsel

olmadığı için ya da başka nedenlerden dolayı fazlaca kullanılmaz ise, zamanla kısmen veya tamamen unutulabilir ve onun yerini daha işlevsel bir dil alabilir. Bu durumda, dünyasını yansıtan, hayal ve hakikatini kurduğu, anlamlandırdığı; duygu ve düşüncelerini en iyi anlattığı bu dil onun ana dili olur. Etnik dil, ya da annesinin dili ana dili olmaz. Dil bir araçtır. Mülkiyeti toplumun, kullanım hakkı ferdidir. En iyi kullandığımız, kendimizi en iyi ifade ettiğimiz araç bizim en iyi aracımızdır. Yani ana dilimizdir.

Resmi Dil/Devlet Dili: Bir ülkede yasa yahut anayasa gereğince resmi nitelik taşıyan işlerde kullanılması zorunlu olan dil ya da dillerdir. Resmi diller aynı zamanda, genellikle *devlet dili* olarak da adlandırılırlar. Kimi ülkelerde devlet dili kavramı daha çok uluslar arası yazışmalar ve diplomasi dili anlamında kullanılmakta, resmi dil ise iç yazışmalarda kullanılan ulusal dil olarak anlaşılmaktadır. Örneğin Kırgızistan'da Rusça devlet dili (*Offitsiyalni yazık*), Kırgızca ise ulusal (*Mamlekettik til*) durumundadır. Dünyadaki ülkelerin genellikle resmi dili ile devlet dili aynıdır ve çoğunlukla da tek dildir. Devletin sınırları içinde çeşitli diller konuşulabilir. Bu diller yazı dili olarak da kullanılabilir ancak devlet dili olarak kabul edilmezler. Kanada, Belçika gibi birkaç ülkede birden fazla resmi dil söz konusudur.

Azınlık Dili: Azınlık, sayıca daha fazla olan bir topluluk içinde yaşayan ve “*dil, din, köken, inanç ve yaşama biçimi*” gibi çeşitli özellikler bakımından farklılıklar gösteren sayıca küçük topluluk denmektedir. Azınlıklar sosyolojik bakımdan bu şekilde tanımlansalar da hukuki olarak bir topluluğun azınlık sayılabilmesi için, bir kısım ulusal ve uluslararası yasa yahut anayasalarca bu konumlarının belirlenmiş ve onaylanmış olması gerekir. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşu aşamasında, Lozan Anlaşması sırasında, sadece Ermeni, Rum, Yahudi gibi gayri Müslim topluluklar azınlık sayılmış, Müslüman topluluklar azınlık sayılmamışlardır. Hukuki anlamda azınlık olmanın bir kısım şartları, hakları ya da mahrumiyetleri olmaktadır. Onun için hukuki ve siyasi anlamda azınlık kavramı devletin resmi ve uluslar arası belgelerini ilgilendiren bir kavramdır. Dil sosyal bir varlıktır. Sosyolojik anlamda farklı olan bir topluluğun farklılığının en önemli göstergelerinden biri de dilidir. Dolayısıyla *azınlık dili*, ulusal ve uluslararası hukuk normlarıyla azınlık statüsü verilmiş olan toplulukların kullandığı dil olmakla birlikte, sosyolojik anlamda farklı olan toplulukların kendi aralarında

anlaşmayı sağlamak üzere kullandıkları yerel dilleri de sosyolojik ve sayısal olarak “azınlık dili” kabul etmek mümkündür.

Yerel Dil: Bir ülkenin toprakları içinde sayıca az olan vatandaşları tarafından geleneksel olarak konuşulan, devletin resmi dilinden bütünüyle farklı olan dil ya da dillerdir. Resmi dilin ağızları, göçmen dilleri bu tanımın kapsamı dışındadır. Yerel diller, bir ülkenin sadece bir bölgesinde ya da dağınık olarak farklı yerlerinde konuşulabilirler. Resmi belgelerce, hukuki anlamda azınlık olarak kabul edilmeyen toplulukların dilleri yerel dil olarak adlandırılır.

Yaşayan Dil: Günümüzde konuşucuları bulunan dillere yaşayan diller diyoruz. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bugün yaşayan dillerin önemli bir bölümü sadece konuşma dilidir. Hem konuşma hem yazı dili olma özelliklerine sahip diller oldukça azdır. Günümüzde Türkiye’de konuşulan dillerin bir bölümünün milyonlara varan konuşucuları varken, bir bölümünün sadece birkaç yüz kişi tarafından konuşulduğu bilinmektedir.

Ölü Dil: Uzak ya da yakın geçmişte konuşulan ancak artık konuşucusu bulunmayan, işlevini yitirmiş dil ve ya dillerdir. Dünya tarihinde çok sayıda örneği vardır. Anadolu ve yakın çevresinde eski çağlarda konuşulduğu bilinen Hitit, Asur, Babil, Elam, Sümer... gibi toplumların dilleri ölü dillerdir. Bu dilleri konuşan insanlar, genellikle, zaman içinde dil ve kimlik değiştirdikleri için o diller konuşulmaz olmuş ve unutulup gitmişlerdir.

1.2. Dünyada Diller ve Dil Aileleri

Bugün yeryüzünde, sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte, en az 3000, en çok 9000 dolayında dil olduğu kabul edilmektedir. Ethnologue adlı eserin son tespitine göre bugün yeryüzünde 9009 dil mevcuttur⁸⁹. Bu diller arasında yapılan art zamanlı ve eş zamanlı karşılaştırmalar, bazı dillerin kendi aralarında yapı ve köken bakımından benzerlikler taşıdığını ortaya koymuştur. Dünya dillerini değerlendiren “*Nostratik teorisi*” Hami-Sami, Kartvel, Hint-Avrupa, Ural, Altay, Dravid dil ailelerinin aslında aynı kökten geldiğini ve bu dillerin daha eski bir ana dilden türediklerini, “*Avrasyatik*

⁸⁹ www.ethnologue.com

Teorisi” ise, Ural, Altay, Hint-Avrupa, Gilyak, Kore-Japon-Aynu, Çukça, Eskimo-Aleut dillerinin aynı kökten geldiğini savunmaktadır⁹⁰.

Nostratik ve Avrasyatik teorilerinden başka, dünya dillerini yapı ve köken benzerlikleri bakımından tasnif edip daha küçük gruplara ayıran çeşitli çalışmalar da yapılmıştır. Dünya dilleri birçok kişi tarafından çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir. Bu tasniflerde, Türkçenin yapı bakımından sondan eklemeli bir dil olduğu konusunda bir görüş ayrılığı yoktur. Ancak köken bakımından Türk dili, değişik araştırmacılar tarafından, Ural-Altay, Altay, Ana Hun Dili, Türk Dilleri şeklinde adlandırılan aileler içinde gösterilmiştir.

Yapısına ve kökenine göre Türkçenin ve Türkiyede konuşulan dillerin dünya dilleri arasındaki yeri şöyledir:

1.2.1.Yapıları Bakımından Diller

1.2.1.1. Tek Heceli Diller

Çince, Tibetçe, Vietnamca, Siyamca, Endonezyaca, Baskça gibi diller tek heceli dillerdendir.

1.2.1.2. Eklemeli Diller

Türkçe, Moğolca, Mançu-Tunguzca, Korece, Japonca Fince, Macarca, Ugorca, Permce, Estçe gibi Ural ve Altay dil ailelerine mensup diller bu gruba girerler. Ayrıca bu grup içinde yer alan ancak, kaynaştırıcı bir özellik taşıyan Eskimoca, Kızılderili dili ve Gürcüce gibi diller de bu gruba dahil edilmektedir.

1.2.1.3. Bükümlü (Çekimli) Diller

Bu grupta yer alan dilleri de kendi içinde “*kök bükümlü ve gövde bükümlü*” olarak ikiye ayırmak mümkündür. Genellikle *Hamî-Samî* dil ailesine mensup olan diller kök bükümlü, *Hint-Avrupa* dil ailesine mensup olanlar ise gövde bükümlüdür. Bu grupta yer alan belli başlı diller şunlardır: Almanca, Flemenkçe, İngilizce, İskandinav dilleri, Latince ve onların bugünkü temsilcileri olan, Fransızca, İspanyolca, İtalyanca, Portekizce, Rumence, Slav kökenli dillerden, Rusça, Bulgarca, Sırpça, Lehçe, Yunanca,

⁹⁰ Ahmet Bican Ercilasun, **Türk Dili Tarihi**, Ankara 2005, s. 27-28

Arnavutça, Keltçe, Litvanca, tarihî dillerden Hititçe ve Hint -İran dilleri, tarihî Sanskritçe, Avestçe, Orta ve yeni Farsça ile yaşayan dillerden Ermenice. Sami dillerinden ise Akadca, İbranice, Arapça, Bantu dillerinden Güney ve Orta Afrika'da konuşulan Bantu dilleri bu grubu oluştururlar.

1.2.2. Kökenleri Bakımından Dünyada Diller

Kökenleri bakımından diller çok değişik şekillerde tasnif edilmektedir. Bu tasniflerin hepsini burada değerlendirmeyip sadece A. A. Reformatskiy tarafından “Dilbilimine Giriş⁹¹” adlı eserde yapılan ayrıntılı tasnifi vermekle yetineceğiz. Ancak bu tasnifi vermek, her bakımdan bu tasnife katıldığımız anlamına gelmiyor. Aşağıda verilen tasnifte Türkiye Türkçesi, Türkçe adıyla Altay dillerinin, “*Türk Dilleri*” alt başlığında verilmiştir. Ayrıca Türkiye’de konuşulan dillerin tamamına yakınının hangi dil ailesi içinde yer aldığı da belirtilmiştir.

1.2.2.1. Hint-Avrupa Dilleri

1.2.2. 1. 1. Hint Grubu

(Tamamı 96’dan fazla yaşayan dilden oluşur.)

1. Hintçe ve Urduca
2. Bengalce
3. Pencap Dili
4. Lahnda (Lendce)
5. Sind
6. Racastan
7. Gücarat
8. Marathi
9. Singal
10. Nepal (doğu Paharca)
11. Bihar
12. Oriya (doğu Hindistan’da Odri, Utkal)
13. Assam
14. Çingenece
15. Keşmir ve diğer Dard dilleri

⁹¹ A.A. Reformatskiy, *V Vedeniye v Yazıkovedeniye*, Moskova 2003, s. 411- 443

Ölü Diller

16. Ved
17. Sanskritçe
18. Palce
19. Prakritçe

1.2.2.1.2. İran Grubu

(10'dan fazla dilden oluşur)

1. Persçe (Farsça)
2. Dar (Peştü ile birlikte Afganistan'ın yazı dilidir.)
3. Peştü (Paştö, Afganca)
4. Belucca
5. Tacikçe
6. Kürtçe
7. Osetçe
8. Tatça (Tatlar Müslüman ve Dağ Yahudileri olarak ayrılırlar.)
9. Talış
10. Hazar dialektleri (Gilyan ve Mazanderan dialektleri)
11. Pamir dilleri (Şugnan, Ruşan, Bartang, Sarikol, Huf, Oroşor, Yazgulyam, İşkaşim, Vahan): Bu diller, yazılı belgeleri olmayan dillerdir.
12. Yagnob

Ölü Diller

13. Eski Persçe
14. Avesta
15. Pehlevi
16. Med
17. Parfyan
18. Soğdca
19. Harezmce
20. İskitçe
21. Baktri (Kuşan)
22. Sak (Hotan)

Günümüzde birçok İranist İran dillerini şu şekilde sınıflandırmaktadır:

A. Batı Grubu

1. Güneybatı Grubu: Eski ve Orta Persçe, Çağdaş Persçe, Tacikçe, Tatça vd.

2. Kuzeybatı Grubu: Med, Parfyan, Belucca, Kürtçe, Talış ve diğer Hazar bölgesindeki diller.

B. Doğu Grubu

1. **Güneydoğu Grubu:** Sak (Hotan), Peştü, Pamir dilleri.
2. **Kuzeydoğu Grubu:** İskit, Soğd, Harezmi, Osetçe, Yagnob.

1.2.2. 1. 3. Slav Grubu

A. Doğu Alt Grubu

1. Rusça (Kuzey ve güney Rusça)
2. Ukraynca
3. Belarusça

B. Güney Alt Grubu

4. Bulgarca
5. Makedonca
6. Sırpça-Hırvatça
7. Slovence

Ölü Diller

8. Eski Slavca

C. Batı Alt Grubu

9. Çekçe
10. Slovakça
11. Lehçe
12. Kaşubca (Özellikliğini kaybederek Lehçenin bir diyalekti oldu.)
13. Lужиç

Ölü Diller

14. Polab
15. Pomor

1.2.1. 1. 4. Baltık Grubu

1. Litov

2. Latış

3. Latgal

Ölü Diller

4. Prus

5. Yatvyaj, Kurş ve Litvanya ve Letonya'daki XVII-XVIII. yüzyıla kadar yaşamış diğer diller.

1.2.2. 1. 5. Germen Grubu

A. Kuzey Germen (İskandinav) Alt Grubu

1. Danca

2. İsveççe

3. Norveççe

4. İzlandaca

5. Faryorca

B. Batı Germen Alt Grubu

6. İngilizce

7. Flemenkçe

8. Friz

9. Almanca

10. İdiş (İydiş, Yeni İbranice): Yukarı Almanca diyalektinin özelliklerini taşır. Eski İbranice, Slavca ve diğer dillerden unsurlar içerir.

C. Doğu Germen Alt Grubu

Ölü Diller

11. Gotça

12. Burgunt, Vandal, Gepit, Gerul dilleri

1.2.2. 1. 6. Roman (Latin) Grubu

1. Fransızca
2. Provansal (Oksitan)
3. İtalyanca
4. Sardin (Sard)
5. İspanyolca
6. Galisiy
7. Katalanca
8. Portekizce
9. Romence
10. Moldavca
11. Makedonca-Romence (Aromun)
12. Retoroman (1938’de İsviçre’de kabul edilen dört devlet dilinden biri)
13. Kreol dilleri

Ölü Diller

14. Latince
15. Ortaçağ Vulgar Latin Dilleri
16. Osk, Umbr, Sabel ve diğer İtal ağızları

1.2.2. 1.7. Kelt Grubu

A. Goydel Alt Grubu

1. İrlandaca
2. İskoçça

Ölü Diller

3. Men Dili

B. Britt Alt Grubu

- 4. Bretonca
- 5. Vali (Uel)

Ölü Diller

- 6. Korn

C. Gal Alt Grubu

- 7. Galce

1.2.2. 1. 8. Grek (Yunan) Grubu

- 1. Yeni Yunanca

Ölü Diller

- 2. Eski Yunanca
- 3. Orta Yunanca veya Bizans dili

1.2.2. 1. 9. Arnavut Grubu

Arnavutça

1.2.2. 1. 10. Ermeni Grubu

Ermeni Grubu

1.2.2. 1.11. Hitit-Luvi (Anadolu) Grubu

Ölü Diller

- 1. Hititçe
- 2. Luvi
- 3. Palay
- 4. Kari
- 5. Lidya
- 6. Likya

1.2.2. 1. 12. Tohar Grubu

Ölü Diller

1. Toharca A (Turfanca, Karaşarca): Çin Türkistanında.
2. Toharca B (Kuça dili)

1.2.2. 2. Kafkas Dilleri

1.2.2. 2. 1. Batı Grubu: Abhaz-Adıgey Dilleri

1. Abhaz Alt Grubu

1. Abhazca
2. Abazi dili

2. Çerkez Alt Grubu

1. Adıgey
2. Kabardin
3. Ubukça

1.2.2. 2.2. Doğu Grubu: Nah-Dağıstan Dilleri

1. Nah Alt Grubu

1. Çeçen dili
2. İnguşça
3. Batsbi

2. Dağıstan Alt Grubu

1. Avar dili
2. Dargin dili
3. Lak

4. Lezgi dili
5. Tabasaran

Bu beş dil Rusça temelli yazılı belgelere sahiptir. Geriye kalan diğer dillerin yazılı belgeleri bulunmamaktadır:

6. Andi
7. Karatin
8. Tindin
9. Çamalin
10. Bagvalin
11. Ahvah
12. Botlih
13. Godoberin
14. Çez
15. Bejtin
16. Hvarşin
17. Gunzib
18. Ginuh
19. Çahur
20. Rutul
21. Agul
22. Arçin
23. Buduh
24. Kırız
25. Udin
26. Hinalug

3. Güney Grubu: Kartvel (İber) Dilleri

1. Megrelce
2. Lazca
3. Gürcüce
4. Svan

1.2.2. 3. Grup Dışı-Bask Dili

1.2.2. 4. Ural Dilleri

1.2.2. 4. 1. Fin-Ugor Dilleri

A. UGOR KOLU

1. Macarca
2. Mansiy (Vogul)
3. Hantiy (Ostyacı)

B. BALTIK-FİN KOLU

1. Fince
2. Estonca
3. İcor
4. Karel
5. Vepss
6. Vod
7. Liv
8. Saam (Lopar

C. PERM KOLU

1. Komi-Zıryan
2. Komi-Permyacı
3. Udmurtça

D. VOLJSK KOLU

1. Mari (Çeremis)
2. Mordov

1.2.2. 4. 2. Samoyed Dilleri

1. Nene (Yurak-Samoyed)
2. Nganasan (Tavgiy)
3. Eneç (Yenisey-Samoyed)
4. Selkup (Ostyak-Samoyed)

1.2.2. 5. Altay Dilleri

1.2.2. 5. 1. Türk Dilleri

1. Türkçe
2. Azerbaycanca
3. Türkmence
4. Gagauzca
5. Kırım-Tatarca
6. Karaçay-Balkarca
7. Kumukça
8. Nogayca
9. Karaimce
10. Tatarca
11. Başkurtça
12. Altayca (Oyrotça)
13. Şorca
14. Hakasça
15. Tuvaca
16. Yakutça
17. Dolganca
18. Kazakça
19. Kırgızca
20. Özbekçe
21. Karakalpakça
22. Uygurca (Yeni Uygurca)
23. Çuvaşça

Ölü Diller

24. Orhon
25. Peçenek
26. Kuman
27. Eski Uygurca
28. Çağatayca
29. Bulgarca
30. Hazarca

1.2.2. 5. 2. Moğol Dilleri

1. Moğolca
2. Buryat
3. Kalmuk

1.2.2. 5. 3. Mançu-Tunguz Dilleri

A. SİBİR GRUBU

1. Evenkçe (Tunguzca)
2. Even (Lamut)

B. MANÇUR GRUBU

1. Mançur
2. Çjurçjen

C. AMUR GRUBU

1. Nanayca (Goldca)
2. Udeyce (Udegeyce)

1.2.2. 5. 4. Uzak Doğuda Hiçbir Gruba Dahil Olmayan Diğer Diller

1. Japonca
2. Ryukyus

3. Korece

4. Ayn

1.2.2.5. Afraz (Hami-Sami) Dilleri

1.2.2.6.1. Sami Kolu

1. Arapça

2. Amhar

3. Tigre, Tigray, Gurare, Harari ve diğer Etiyopya dilleri

4. Assir (Aysor)

Ölü Diller

5. Akadca

6. Ugarit

7. Eski İbranice

8. Aramice

9. Fenikece

10. Geez

1.2.2. 6. 2. Mısır Kolu

Ölü Diller

1. Eski Mısır dili

2. Kopt dili

1.2.2.6.3. Berberi-Livi Kolu

(Kuzey Afrika ve Batı Orta Afrika)

1. Ghadames

2. Tuarek (Tamahak, Ghat, Taneslemt vd.)

3. Zenega

4. Kabil

5. Taşelhit

6. Zenet (Rif, Şuaya vd.)

7. Tamazight

Ölü Diller

8. Batı Numidiy
9. Doğu Numidiy (Livi)
10. Guanç

1.2.2. 6.4. KUŞİT KOLU

(Kuzeydoğu ve Doğu Afrika)

1. Bedauye
2. Agav
3. Somali
4. Sidamo
5. Afar, Saho
6. Oromo (Galla)
7. İrakv, Ngombia vd.

1.2.2. 6.5. Çad Kolu

(Orta Afrika ve Batı Orta Afrika)

1. Hausa
2. Diğer Batı Çad dilleri: Gvandara, Ngizim, Boleva, Karekare, Angas, Sura vd.
3. Orta Çad dilleri: Tera, Margi, Mandara, Kotoko vd.
4. Doğu Çad dilleri: Mubi, Sokoro vd.

1.2.2.7. Nijer-Kongo Dilleri

(Sahra'dan Afrika'nın güneyine doğru olan bölgeler)

1. Mande Dilleri

1. Bamana (Bambara)
2. Soninke
3. Soso (Susu)
4. Maninka

5. Kpelle, Loma, Mende vd. **2. Atlantik Dilleri**

1. Fula (Fulfulde)
2. Volof
3. Serer
4. Diola
5. Konyagi
6. Gola, Temne, Bullom vd.

3. İdjoid Dilleri

İdjo (Nijerya) dili ile izole edildikleri düşünülüyor.

4. Kru Dilleri

1. Seme
2. Bete
3. Godie
4. Kru
5. Grebo
6. Uobe vd.

5. Kva Dilleri

1. Akan
2. Baule
3. Adele
4. Adangme
5. Eve
6. Fon vd.

6. Dogon Dilleri

7. Gur Dilleri

1. Bariba
2. Senari
3. Suppire
4. Gurenne

5. Gurma
6. Kasem, Kabre, Kirma vd.

8. Adamaua-Ubaygiy Dilleri

1. Longuda
2. Tula
3. Çamba
4. Mumue
5. Mbum
6. Gbayya
7. Ngbaka
8. Sere, Mundu, Zande vd.

9. Benue-Kongo Dilleri

1. Nupe
2. Yoruba
3. İgbo
4. Edo
5. Cukun
6. Efik, İbibio
7. Kambari, Birom
8. Tiv
9. Bamileke
10. Kom, Lamnso, Tikar
11. Bantu (Duala, Euondo, Teke, Bobangi, Lingala, Kikuyu, Nyamvezi, Gogo, Suahili, Kongo, Luganda, Kinyaruanda, Çokve, Luba, Nyakyusa, Nyanca, Yao, Mbundu, Gerero, Şona, Soto, Zulu vd.)

10. Kordofan Dilleri

1. Kanga, Miri, Tumtum
2. Katla

3. Rere
4. Utoro
5. Tegem
6. Tegali, Tagoy vd.

1.2.2.8. Nil-Sahar Dilleri

(Orta Afrika, Sudan'ın coğrafik alanı)

1. Songay
2. Sahar Dilleri: Kanuri, Tubu, Zagava
3. Fur
4. Mimi, Mabang
5. Doğu Sudan dilleri: Debri, Mahas, Bale, Suri, Nera, Ronge, Tama vd.
6. Nilot: Şilluk, Luo, Alur, Açoli, Nuer, Bari, Teso, Nandi, Pakot vd.
7. Orta Sudan dilleri: Kreş, Sinyar, Sara, Bagirşi, Moru, Madi, Logbara, Mangbetu
8. Kunama
9. Berta
10. Kuama, Komo vd.

1.2.2.9. Koysan Dilleri

(Güney Afrika, Nambiya, Angola bölgesindeki diller)

1. Buşmen dilleri (Kung, Auni, Hazda vd.)
2. Gottentot dilleri (Nama, Korana, Sandave vd.)

1.2.2. 10. Çin-Tibet Dilleri

1.2.2. 10.1. Çin Kolu

1. Çince
2. Dunganca

1.2.2. 10. 2. Tibet-Birman Kolu

1. Tibetçe
2. Birman

1.2.2.11. Tay Dilleri

1. Tayca
2. Laos
3. Çjuan
4. Kaday

1.2.2.12. Myao-Yao Dilleri

1. Myao ve Hmong, Hmu vd. diyalektlerle birlikte.
2. Yao ve M'en, Kimmun vd. diyalektlerle birlikte.
3. Nu.

Bu diller, Orta ve Güney Çin'de az bilinen dillerdendir. Daha önce Çin-Tibet grubuna dahil edilebilecek kadar yapıları bilinmiyordu.

1.2.2.13. Dravidi Dilleri

(Eski Hint yerleşimcilerinin dilleridir. Ural dilleri ile akraba olduğu ileri sürülüyor.)

1. Tamil
2. Telugu
3. Malayalam
4. Kanada

Bu dört dilin Hint Brahmi yazısına dayalı yazılı belgeleri mevcuttur.

5. Tulu
6. Gondi
7. Brahui vd.

1.2.2.14. Aileye Dahil Olmayan Buruşa Dili

(Kuzeybatı Hint dağlık bölgeleri)

1.2.2.15. Avustro-Aziatik Dilleri

1. Munda dilleri: Santali, Mundari, Ho, Birhor, Juan, Sora vd.
2. Khmer
3. Palaung (Rumay) vd.
4. Nikobar
5. Vietnam
6. Khasi
7. Malak grubu (Semang, Semay, Sakay vd.)
8. Nagali

1.2.2.16. Avustronezya Dilleri

1.2.2. 16. 1. Endonezya Kolu

1. Batı Grubu

1. Endonezya
2. Batak
3. Çam

2. Yavan Grubu

1. Yavan
2. Sundan
3. Madur
4. Baliy

3. Dayak veya Kalimantan Grubu

Dayak vd.

4. Güney Sulavesi Grubu

1. Saddan
2. Bugiy
3. Makasar vd.

5. Filipin Grubu

1. Tagal
2. İlokan
3. Bikol vd.

6. Madagaskar Grubu

1. Malagasi (daha önce Mal'gaş)

Ölü Diller

2. Kavi

1.2.1.16.2. Polinezya Kolu

1. Tonga ve Niue
2. Maori, Gavay, Taiti vd.
3. Samoa, Uvea vd.

1.2.2. 16. 3. Mikronezya Kolu

1. Nauru
2. Marşal
3. Ponape
4. Truk vd.

1.2.2.17. Avustralya Dilleri

Orta ve Kuzey Avustralya'nın küçük yerli dilleridir. Bunlardan en önemlisi Aranta'dır. Görünüşe göre ayrı bir aile oluşturan Tazmanyalı dilleri grubuna dahildir.

1.2.2.18. Papua Dilleri

Yeni Gine ve Büyük Okyanus'taki bazı küçük adalardaki dillerdir. Bunların sınıflandırılması çok karmaşık ve zordur.

1.2.2.19. Paleoaziatik Dilleri

1.2.2.19.1. Çukot-Kamçat Dilleri

1. Çukot (Luoravetlan)
2. Koryak (Nımılan)
3. İtelmen (Kamçadal)
4. Alyutor
5. Kerek

1.2.2.19. 2. Eskimo-Aleut Dilleri

1. Eskimo
2. Aleut

1.2.2.19. 3.Yenisey Dilleri

1. Ket
2. Kott, Ariy, Pumpokol

1.2.2.19. 4. Nivh (Glyaç) Dili

1.2.2.19. 5. Yukagiro-Çuvan Dilleri

Ölüp giden Yukagir, Çuvan, Omoks dilleri (diyalektleri?). İki diyalekti korunmuştur: Tundren, Kolım (Saha-Yakut, Magadan bölgesinde).

1.2.2.20. Hint (Amerind) Dilleri

1.2.2.20. 1. Kuzey Amerika Dil Aileleri

1. Algonkin
2. İrokez
3. Siu
4. Galf
5. Na-dene
6. Mosan, Vakas ve Saliş dahil
7. Penutian
8. Hokaltek

1.2.2.20. 2. Orta Amerika Dil Aileleri

1. Yuto-Aztek. Kayova-Tano dilleriyle bazen birleştirilir.
2. Maya-Kiçe
3. Otomang
4. Miskito-Matagalp
5. Çibçan

1.2.2.20. 3. Güney Amerika Dil Aileleri

1. Tupi-Guarani
2. Keçumara
3. Aravak dilleri
4. Araukan
5. Pano-Takana
6. Je
7. Karib
8. Alakaluf ve diğer izole olunmuş diller.

2. Dil Aileleri ve Gruplarına Göre Dünya Milletlerinin Nüfusu

(1985 yılına göre)

2.1. Hint-Avrupa Dil Ailesi: 2 171 705 bin kişi.

Hint Grubu 761 075 bin
 İran Grubu 80 415 bin
 Slav Grubu 290 475 bin
 Baltık Grubu 4 850 bin
 Germen Grubu 425 460 bin
 Roman (Latin) Grubu 576 230 bin
 Kelt Grubu 9 505 bin
 Yunan Grubu 12 285 bin
 Arnavut Grubu 5 020 bin
 Ermeni Grubu 6 390 bin

2.2. Kafkas Dilleri 7 455 bin kişi

Abhaz-Adıgey Grubu 875 bin

Nah-Dağıstan Grubu 2 630 bin

Kartvel Grubu 3 950 bin

2. 3. Bask Dilleri 1 090 bin

2. 4. Ural Dilleri 24 070 bin

1. Fin-Ugor Ailesi 24 035 bin

1. Ugor Grubu 13 638 bin

2. Fin Grubu 10 397 bin

2. Samoyed Ailesi 35 bin

2. 5. Altay Dilleri 297 550 bin

1. Türkçe Ailesi 109 965 bin⁹²

2. Moğol Ailesi 6 465 bin

3. Mançu-Tunguz Ailesi 4 700 bin

4. Hiçbir gruba dahil olmayan Uzak Doğudaki geriye kalan diğer halklar

Japon 121 510 bin

Kore 64 890 bin

Aynı 20 bin

2. 6. Afraziya (Hami-Sami) Ailesi 261 835 bin

Sami Kolu 193 225 bin

Kuşit Kolu 29 310 bin

Berberi-Livi Kolu 10 560 bin

Çad Kolu 28 740 bin

⁹² Dünyada Türkçe konuşan insan sayısı 200 milyon dolayındadır. Burada verilen sayı çok eksiktir.

2. 7. Nijer-Kongo Ailesi 305 680 bin

Mande 13 680 bin

Atlantik dillerini konuşanlar 26 780 bin

Kru ve Kva 67 430 bin

Gur 14 590 bin

Dogon 330 bin

Adamada-Ubangiy 7 320 bin

Benin-Kongo dillerini konuşanlar 174 580 bin

Kordofan 570 bin

2. 8. Nil-Sahra Ailesi 31 340 bin

Sahra 5 110 bin

Doğu Sudan ve Nilot 19 milyon

Songay 2 290 bin

Orta Sudan dillerini konuşanlar 3 910 bin

Diğerleri 1 030 bin

2.9. Koysan Ailesi 345 bin

2. 10. Çin-Tibet Ailesi 1 086 530 bin

Çin Kolu 1 024 170 bin

Tibet-Birman Kolu 62 360 bin

2. 11. Tay Ailesi 66 510 bin

2. 12. Myao-Yao 8 410 bin

2. 13. Dravid Ailesi 188 295 bin

2. 14. Burişi (Buruşa) 50 bin

2. 15. Avustro-Aziya Ailesi 74 295 bin

2. 16. Avustronezya (Malezya-Polinezya Ailesi) 237 105 bin

2. 17. Avustralya-Aborjinler 160 bin

2. 18. Papua Halkları 4 610 bin

2. 19. Paleoaziatik Halkları 140 bin

Çukot-Kamçat Grubu 23 bin

Eskimo-Aleut Grubu 112 bin

Yukagir bin

Nihvi 4 bin

2. 20. Hint Halkları 36 400 bin

3. Türkiye’de Diller

3. 1. Tarihi Dönemlerde Türkiye’de Yaşamış Olan Diller

Anadolu’nun bilinen en eski halkı Hattilerdir. Hattiler, sondan eklemeli bir dil konuşuyorlardı. Dolayısıyla Hatti dili Hint-Avrupa dil ailesine mensup bir dil değildir. MÖ 2000’li yıllarda Anadolu’ya kuzeyden gelen Hint Avrupalı kavimlerin dilleri ile Hatti dili karışmış ve ortaya Luvice çıkmıştır. Luvi dili Hint-Avrupai karakteri daha belirgin olan bir dildir.

Anadolu’da erken antik çağda, Luvice'den türemiş olduğu tahmin edilen Likya, Lidya (Lydia), Karya, Pisidya, Side dili ve kökenleri yeterince bilinmeyen Paflagonya dili ile Kapadokya dili kullanılmıştır.

Bu dillerin tümü Büyük İskender'in fetihleri sonucunda, MÖ 1. yüzyıla doğru Yunanca'nın egemen dil olması üzerine tarih sahnesinden çekilmişlerdir.

Hitit dili (nesili): MÖ 1600 ve MÖ 1100 arasında kullanılmıştır, Hitit İmparatorluğunun resmi dilidir.

Luvice (luwili): Hititçe'nin yakın akrabası, Hitit kontrolü altındaki bölgelere yakın yerlerde konuşulmuştur. Çivi yazısı ve Resim yazısı olarak iki farklı alfabeye yazılmıştır.

Likya dili: (Likyaca A; standart Likyaca), Demir çağında Likya'da konuşulmuştur. Luvice'nin soyundan gelir. MÖ 1. binyılda soyu tükenmiştir. Eksiktir ve tam çözülememiştir.

Milyan dili: Likya dilinin lehçesidir, bilinen tek yazıtı vardır.

Karya dili: Karya'da konuşulmuştur. Karyalı askerlerin MÖ 7. yüzyılda Mısır'da bıraktığı bölük pörçük duvar yazılarından bilinir. MÖ 3. yüzyılda yok olmuştur.

Pisidya dili ve Side dili: (Pamfilyaca)

Palaca: Kuzeybatı Anadolu'da konuşulmuştur. Kökleri MÖ 18. yüzyıla dayanır. MÖ 13. yüzyılda yok olmuştur. Hitit metinlerindeki dua parçalarından özellikleri tespit edilmiştir.

Lidya dili: Lydia'da konuşulmuştur. MÖ 1. yüzyılda yok olmuştur.

Kimi kaynaklar, Anadolu'da *Mysia*, *Kapadokya* ve *Paflagonya* gibi yazılı metinleri tespit edilemeyen dillerden de söz ederler.

Özellikle Milattan sonra Anadolu'da Latin, Yunan dilleri, Türkçe, Ermenice, Süryanice, Arapça, Farsça, Moğolca, İbranice, Gürcüce, Kürtçe, Zazaca gibi dillerin konuşulduğunu görüyoruz.

3. 2. Günümüzde Türkiye'de Yaşayan Diller

“*Yaşayan dil*” terimi ile günümüzde fiili olarak konuşulan, konuşucuları bulunan dilleri kast etmekteyiz. Tarihî dönemlerde yaşamış olan ancak bugün konuşulmayan dillere “*ölü diller*” diyoruz. Türkiye’de yaşayan dillerin bir bölümü sadece konuşma dilidir, bir bölümü de hem konuşma hem de yazı dili olarak kullanılmaktadır. Bu dillerin bir bölümünün milyonlara varan konuşucuları varken, bir bölümünün sadece birkaç yüz kişi tarafından konuşulduğu ve artık yok olmak üzere oldukları bilinmektedir.

Türkiye’de bugün yaşayan dillerden Ermenice, Rumca ve Yahudice azınlık dilleri statüsündedir. Diğer Müslüman topluluklar sosyolojik anlamda azınlık olsalar bile, hukuki anlamda azınlık sayılmadıkları için, bu toplulukların dillerini azınlık dilleri olarak değil “*yerel dil*” olarak değerlendiriyoruz. Yerel dilleri Anadolu coğrafyasında yaşadıkları tarihe bakarak iki gruba ayırmak mümkündür. Birincisi, bin yıla yakın bir zamandan beridir Türkiye coğrafyasında var olan, Kürtçe, Zazaca, Arapça, Lazca, vb dillerdir. İkincisi ise, 19. yüzyıldan sonra, çeşitli nedenlerle Balkanlardan ve Kafkaslardan Anadolu’ya göçmüş Çerkez, Boşnak, Arnavut, Pomak vb toplulukların dilleridir.

Türkiye'deki diller hakkında kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Kimi kaynaklar, sadece dilleri verirken, kimisi lehçeleri de ayrı diller olarak değerlendirdiği için sayı farklılaşmaktadır. Ayrıca eldeki bilgiler eski, çok zaman da yetersiz ve yanıltıcıdır. Ethnologue adlı eserde ve aynı eserin www.ethnologue.com adlı internet sayfasında Türkiye'de Türkçe ile birlikte toplam olarak 36 dil olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu eserdeki bilgiler de çok yeni, doğru ve güvenilir olmamakla birlikte, dünya dilleri konusunda son zamanlarda yayınlanan en ayrıntılı eserlerden biri olduğu için bu eserdeki tespitleri burada özetlemek uygun olacaktır:

Abazaca: 10 bin civarında konuşanı vardır. (1995).

Abhazca: 35 bin konuşanı vardır. (1993) Çoruh, Bolu ve Sakarya civarında konuşuluyor.

Adigece (Çerkesçe): 71 bin konuşanı vardır. (1965) Kayseri, Tokat, Kahramanmaraş yörelerinde konuşulmaktadır.

Arapça: 400 bin konuşanı var. (1992). Mardin, Siirt, Urfa yöresinde konuşulmaktadır.

Arnavutça: 65 bin Arnavut'un 15 bin kadarı konuşuyor (1980).

Azerice: 530 binden fazla kişi tarafından konuşuluyor (1996). Kars, Iğdır yörelerinde konuşulur.

Boşnakça: Yaklaşık olarak 20 bin kişinin ana dili (1980). Ağırlıklı olarak Batı illerinde konuşulmaktadır.

Bulgarca: 300 bin konuşanı vardır. (2001).

Çingene Dilleri: 50 bini aşkın konuşucusu var. Ethnologue bu dili Domari ve Romani şeklinde iki gruba ayırmıştır.

Ermenice: 70 bin civarında Ermeni'nin 40 bini konuşuyor (1980).

Gagavuzca: 327 bin kişi konuşuyor (1993).

Gürcüce: 40 bini aşkın konuşanı vardır. (1980). Artvin, Ordu, Sakarya yörelerinde konuşulmaktadır.

Kabartayca (Çerkesçe): 202 bin kişi konuşuyor (1993). Kayseri ve çevresinde konuşulur.

Kazakça: 600 kadar kişi konuşuyor (1982).

Kırgızca: Van ve Kars yörelerinde binden fazla kişi konuşuyor (1982).

Kırım Türkçesi (Balkan Tatarcası): Tam olarak kaç kişi tarafından konuşulduğu bilinmiyor. Özellikle Ankara'nın Polatlı yöresindeki Tatar köylerinde kullanılıyor.

Kumukça: Birkaç köyde konuşuluyor.

Kürtçe: Daha çok Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde konuşulur.

Kırmançi: (Şikaki, Herki) Kürtçenin en büyük Lehçesidir ve Türkiye’de yaygın olan Lehçe Kırmançidir.

Zazaca: (Dımlıce) Bingöl, Tunceli ve Elazığ’ın bir bölümünde konuşulur.

Ladino: Çoğu İstanbul ve İzmir’de 8 bin kişi konuşuyor (1976).

Lazca: 30 binden fazla kişi ana dili olarak konuşuyor (1980). Artvin, Rize yörelerinde konuşulmaktadır.

Osetçe: Digor lehçesi Bitlis, Erzurum, Kars, Muğla ve Antalya yörelerinde konuşuluyor (1993).

Özbekçe: Hatay, Gaziantep ve Urfa’da 2 bine yakın kişinin ana dili (1982).

Rumca (Yunanca): 5 bine yakın kişi konuşuyor (1993). İstanbul’da.

Süryanice: Ethnologue.com tarafından Turoyo ve Hertvince gibi lehçeleri ayrı ayrı değerlendirilen Süryanice yok olma tehlikesiyle karşı karşıya. Hertvince lehçesi Siirt’te 1000 kadar kişi tarafından konuşuluyor (1999). Turoyo ise Mardin yöresinde 3 bin civarında insanın ana dili (1994).

Tatarca: İstanbul’daki Tatarlar tarafından konuşuluyor.

Türkçe: Türkiye nüfusunun yüzde 90’ının ana dili (1987).

Uygurca: Çoğu Kayseri’de 500 kişi konuşuyor (1981).

Görüldüğü gibi Ethnologue’un bilgileri ve rakamları çok sağlıklı değildir. Tatarca, Uygurca, Özbekçe, Azerice, Kumukça, Kırım Tatarcası, Kazakça, Kırgızca gibi Türk dillerini farklı diller olarak gösterdiği gibi, Kürtçe, Zazaca, Gagauzca ve benzeri bazı diller hakkında verdiği bilgiler de tutarsızdır.

Ethnologue’a göre Türkiye’de yaşayan toplulukların önemli bir bölümünün etnik mensubiyeti ile ana dili mensubiyeti farklıdır. Bu tespit doğru ve tutarlıdır. Türkiye’de yaşayan ve kökeni farklı olan birçok kişi ana dili olarak Türkçeyi konuşmaktadır. Bunun için de Türkiye’deki nüfusun % 90’ının ana dili Türkçedir şeklindeki tespiti doğrudur. Nitekim KONDA’nın yaptığı araştırmada da etnik köken ile ana dili mensubiyeti rakamları farklıdır. Örneğin Türk olduğunu söyleyen kişilerin % 4.08’i ana

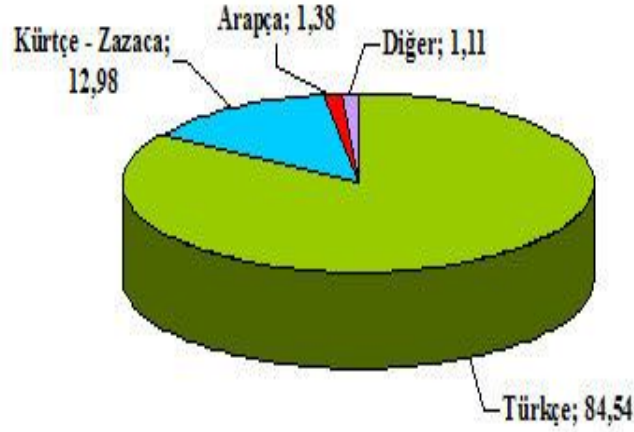
dilini Kürtçe olarak ifade etmiştir. Yine Kürt ya da Zaza olduğunu söyleyen kişilerin % 8.82'si de ana dilinin Türkçe olduğunu belirtmiştir.

KONDA araştırma şirketinin 2006 yılında yaptığı araştırmaya göre de Türkiye’de konuşulan dillerin ana dili olarak kullanım oranları şöyledir:

Ana Dili	Oranı
Türkçe	84.54
Kürtçe	11.97
Arapça	1.38
Zazaca	1.01
Türki diller	0.28
Balkan	0.23
Lazca	0.12
Çerkezce	0.11
Kafkas	0.07
Ermenice	0.07
Rumca	0.06
Batı Avrupa	0.03
Yahudice	0.01
Kıptice	0.01
Diğer	0.12
Toplam	100

KONDA’nın adı geçen araştırmasına göre “*Etnik Kimliklerin Ana Dillerine Göre Ayrımı*” şöyledir:

Etnik kimliklerin anadillerine göre ayrımı %								
Kimlik	Türkçe	Kürtçe-Zazaca	Arapça	Gayrimüslim dilleri	Balkan	Kafkas-Asya	Diğer	Toplam
1- Türk	94.41	4.08	0.66	0.04	0.18	0.49	0.12	100
2- Kürt-Zaza	8.82	90.65	0.49	0.05				100
3- TC vatandaşı	83.28	14.00	2.11	0.30	0.20	0.10		100
4- Yerel kimlik	94.33	1.98	0.28	0.00		2.83	0.57	100
5- Müslüman Türk	86.96	11.30	0.87	0.43			0.43	100
6- Arap	18.24	2.35	78.82	0.59				100
7- Göçmenler	98.89	0.00	0.00	0.00	1.11	0.00		100
8- Genel tanımlayanlar	67.09	25.32	3.80	2.53		1.27		100
9- Alevi	37.18	53.85	7.69	1.28				100
10- Kafkas kökenliler	66.13					33.87		100
11- Balkan kökenliler	73.08				23.08		3.85	100
12- Gayrimüslimler	45.83			50.00			4.17	100
13- Asya Türkleri	80.95	4.76				14.29		100
14- Diğer ölkelerden	27.27	18.18				0.00	54.55	100
15- Roman	75.00	0.00				12.50	12.50	100
16- Toplam	85.05	12.57	1.32	0.13	0.22	0.56	0.16	100

KONDA bu araştırmayı 18 yaşından büyük denekler üzerinde yapmıştır. Resmi dilin Türkçe olması, şehirleşme ve büyük şehirlere göç dolayısıyla 18 yaşından küçük olan vatandaşlarımız arasında Türkçenin ana dili olarak kullanımı muhtemelen daha yüksektir.

KONDA'nın yukarıdaki tablosunda yer alan "*Türki Diller*" başlığındaki oranın da Türkçe'ye eklenmesi gerekir. Bu durumda Türkçenin oranı $\%84.54 + \%0.28 = 84.82$ olur. Bu da, Türkiye'de mevcut yetişkin (18 yaş üzeri) nüfusun $\% 85$ 'inin ana dilinin Türkçe olduğu anlamına gelir. 18 yaşından küçük olan nüfusun da bu rakama eklenmesiyle yaklaşık olarak Türkçenin ana dili olarak kullanım oranı $\% 90$ olur.

Bize göre Türkiye'deki diller ve ana dili olarak konuşulma durumları şöyledir:

3. 2. 1. Türkçe

Türkçe adı ile ifade edilen anlamları, en dar olanından en geniş olanına doğru şöyle sıralayabiliriz:

1. Türkçe, Türkiye'de yaşayan Türklerin ana dilidir.
2. Türkçe, Türkiye Cumhuriyeti devletinin resmi dili olması nedeniyle, Türk kökenli olan ve olmayan bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ortak dilidir.
3. Türkçe, Anadolu ve civar sahalarda; Irak, İran, Suriye, Kıbrıs, Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya, Bosna-Hersek, Kosova, Sırbistan, Hırvatistan ve ayrıca Almanya başta olmak üzere, çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşayan Türklerin konuştuğu dildir.

4. Türkçe, Çuvaşça ve Yakutça (kimilerine göre Halaçça da) dışında kalan Türk lehçelerinin ortak adıdır.
5. Türkçe, Çuvaşça ve Yakutça da dahil, 20'si yazı dili toplam 50 civarında, tarihî ve çağdaş Türk lehçesinin ortak adıdır.

Türkçe genellikle köken olarak “*Altay dilleri*” ailesinden, yapı olarak da “*Eklemeli diller*” grubundan bir dil olarak kabul edilir. Bu yaygın görüş dışında, Türk dillerinin “*Ana Hun dili*” adıyla başlı başına bir dil ailesi oluşturduğunu düşünenler de vardır.

Türkçe dünyanın eski ve sürekli kullanılan yazı dillerinden biridir. Sümerce ile Türkçe arasındaki ilişkileri dikkate alan dilbilimciler Türk dilini; “*yaşayan dünya dilleri arasında, en eski yazılı belgeye sahip olan dil*”⁹³ olarak kabul etmektedirler. Sümerce Türkçe ilişkisi dolayısıyla, Türklerin MÖ 3500’lerde Türkiye’nin doğusunda bulunduklarını, Türk dilinin zamanımızdan 5500 yıl önce müstakil ve iki kollu bir dil olarak yayıldığını ve 8500 yıllık bir dil olduğunu iddia etmektedirler⁹⁴.

Daha eski tarihlere ait yazılı begeler olmakla birlikte günümüzde kesin olarak tarihlendirilen ve genel kabul gören ilk Türkçe yazılı belgeler (Gök)Türk yazıtlarıdır. (Gök)Türklerden sonra Eski Uygur, Karahanlı, Harezmi-Altınordu, Selçuklu, Osmanlı, Kıpçak ve Çağatay Türkçeleri, Türk dilinin belli başlı dönemlerini temsil eder.

Ahmet Caferoğlu, Türk dilinin tarihi dönemlerini, yazı dili öncesi ve sonrasıyla birlikte şöyle tasnif etmiştir:

1. Altay Devri
2. En Eski Türkçe Devri
3. İlk Türkçe Devri
4. Eski Türkçe Devri (8-12 yy.)
5. Orta Türkçe Devri (13-16 yy.)
6. Yeni Türkçe Devri (16-20 yy.)
7. Modern/Çağdaş Türkçe Devri (20. yy...)

A.B. Ercilasun ise *Türk Dili Tarihi* adlı eserinde Türk dilinin tarihî gelişimini, “*İlk Türkçe, Ana Türkçe, Eski Türkçe, Batı Türkçesi, Kuzey Doğu Türkçesi*” şeklinde tasnif etmiştir.

⁹³-Osman Nedim Tuna, *age.*, s. 49

⁹⁴-Osman Nedim Tuna, *age.*, s. 49

Günümüzde Türk dili yaklaşık olarak dünyada 200 milyon insanın konuştuğu bir dildir. Çuvaşça ve Yakutça dışında, Türk dilinin “Doğu” ve “Batı” ana kolundan gelişen lehçeleri ve bu lehçelerin konuşulduğu yerler şunlardır:

A. Batı (Güneybatı) Türkçesi

1. Türkiye Türkçesi: Türkiye, Irak, Suriye, Kıbrıs, Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Kosova, Sırbistan ve Almanya başta olmak üzere Türkiye Türklerinin bulunduğu ülkelerde)

2. Gagauz Türkçesi: Moldavya (Gagauz yeri), Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan'da.

3. Azerbaycan Türkçesi: Kuzey Azerbaycan, İran (Güney Azerbaycan), Gürcistan ve Türkiye'de.

4. Türkmen Türkçesi: Türkmenistan, İran (Horasan), Afganistan ve Pakistan'da.

B. Kuzeydoğu (Doğu) Türkçesi

1. Özbek Türkçesi: Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Afganistan, Tacikistan ve Pakistan'da.

2. Uygur Türkçesi: Çin (Doğu Türkistan) ve Kazakistan'da.

3. Kazak Türkçesi: Kazakistan, Moğolistan ve Doğu Türkistan'da.

4. Karakalpak Türkçesi: Özbekistan (Karakalpak özerk bölgesinde).

5. Kırgız Türkçesi: Kırgızistan ve Doğu Türkistan'da.

6. Kazan (Tatar) Türkçesi: Tataristan, Başkurdistan'da.

7. Başkurt Türkçesi: Başkurdistan, Tataristan ve Rusya'da.

8. Kırım Türkçesi: Kırım, Özbekistan ve Romanya'da.

9. Nogay Türkçesi: Kuzey Kafkasya, Rusya'da.

10. Karaçay Türkçesi: Kuzey Kafkasya, Rusya'da.

11. Malkar Türkçesi: Kuzey Kafkasya, Rusya'da.

12. Kumuk Türkçesi: Kuzey Kafkasya, Rusya'da.

13. Altay Türkçesi: Rusya, Altay Özerk Cumhuriyetinde.

14. Hakas (Abakan) Türkçesi: Rusya, Hakas Bölgesi, Çin'in Kansu eyaletinde.

15. Tuva Türkçesi: Rusya, Tuva bölgesi ve Moğolistan'da.

16. Karay Türkçesi: Polonya ve Litvanya'da.

Türkçe metinler, (Gök)Türk, Uygur, Arap, Latin, Kiril alfabeleri başta olmak üzere, 10'dan fazla alfabe ile yazıya geçirilmiştir. Günümüzde Türk dünyasında Latin,

Arap ve Kiril alfabeleri kullanılmaktadır. Türkiye, Kıbrıs, Yunanistan ve Bulgaristan'daki Türkler, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî alfabetini, yani Latin alfabetini; Çin, İran, Afganistan, Irak ve Suriye'dekiler Arap alfabetini; Sovyetler Birliği'nden ayrılan bağımsız Türk cumhuriyetlerinden Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan Latin alfabetini; Kazakistan ile Kırgızistan ise Kiril alfabetini kullanılmaktadırlar. Rusya Federasyonuna bağlı özerk Türk cumhuriyetlerinde ise genellikle Kiril alfabesi kullanılmaya devam edilmektedir⁹⁵.

Farklı lehçeler halinde de olsa, Türkçe bugün Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkiye gibi yedi bağımsız Türk devletinin resmî dili, devlet dilidir. Çin (Doğu Türkistan) Tacikistan, Afganistan, İran, Irak, Suriye, Yunanistan, Makedonya, Bulgaristan, Romanya, Moldova, Ukrayna ve Rusya Federasyonu içinde de önemli sayıda Türk yaşamakta ve bu ülkelerin bir bölümündeki özerk bölgelerde Türkçe ikinci resmî dil durumundadır. Ayrıca Avrupa'da, özellikle Almanya'da önemli sayıda Türk yaşamaktadır. Bugün Almanya'da Almancadan sonra en fazla konuşulan ikinci yerleşik ana dili Türkçedir⁹⁶.

Bir dilin dünya dilleri arasındaki yeri ve değeri; *dünya çapındaki yaygınlığı, diplomasi dili, uygarlık dili, geçer bölge dili, resmî dil, ulusal dil* ve *yazı dili* olmasıyla ölçülür⁹⁷. Bu ölçütlerin yaygınlığı, eskiliği ve geçerliliği bir dilin diğer diller arasındaki yerini, konumunu, işlevselliğini ve değerini belirler. Türkçe çok eski tarihlerden beri yukarıda sayılan bütün özelliklere sahip bir dil olarak yaşaya gelmiştir.

UNESCO dünyada en çok konuşulan ilk 10 dili şöyle sıralamıştır. Çince, İngilizce, İspanyolca, Hintçe, **Türkçe**, Arapça, Portekizce, Bengalce, Rusça, Japonca. Görüldüğü gibi Türkçe en çok konuşulan diller sıralamasında beşincidir.

Türkiye Türkçesi, 13. yüzyıldan itibaren yazı dili haline gelmiş, o tarihten beri de Anadolu ve civar sahalarda konuşma ve yazı dili olarak kullanılagelen bir dildir. Eski Türkiye Türkçesi (13-15 yüzyılın sonu), Osmanlı Türkçesi (16-20. Yüzyıl), Türkiye Türkçesi (20. Yüzyılın başından itibaren) şeklinde kendi içinde tasnif edilmektedir.

Türkçe, başta Oğuz kökenli Türkiye Türkleri olmak üzere, geniş anlamda Türkiye'de yaşayan Azeri, Kırgız, Kazak, Uygur, Tatar, Nogay, Kumuk, Karaçay-Balkar vb Türk kökenli toplulukların ana dilidir. Etnik kökeni farklı olan topluluklara mensup birçok kişinin, "*ilk*

⁹⁵ Ahmet Buran-Ercan Alkaya, **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Ankara 2010, s. 60

⁹⁶ Ahmet Buran-Ercan Alkaya, **age.**, s. 30.

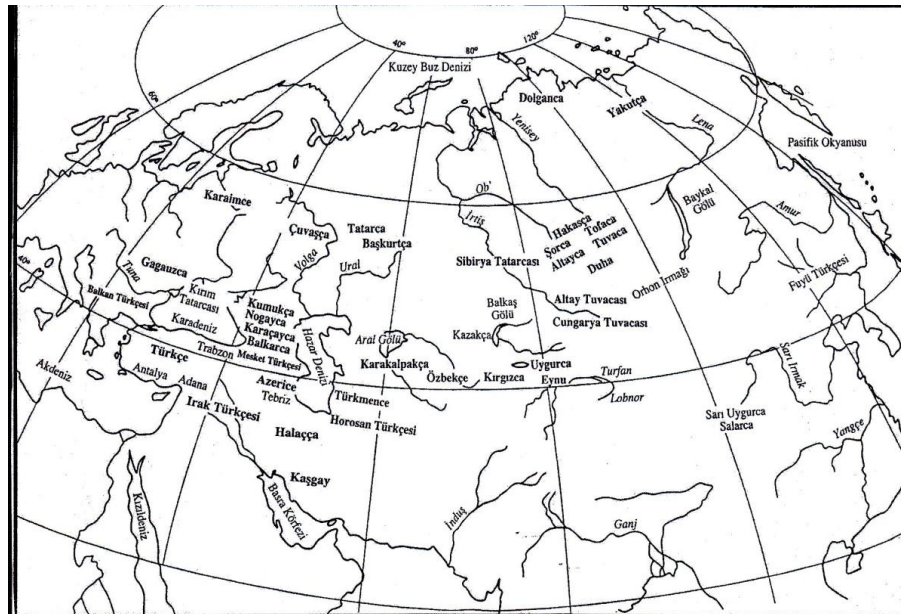
⁹⁷ A. Dilaçar, **Devlet Dili Olarak Türkçe**, Ankara 1962, s. 5

edindiği ve kendini en iyi ifade ettiği” dil anlamında ana dili Türkçedir. Dolayısıyla Türkçe, Türkiye’de yaşayan insanların % 90’ından fazlasının ana dili durumundadır.

KONDA'nın 2006 yılı araştırmasına göre Türkçenin ana dili olarak konuşulma oranı %84.54'tür. Aynı çalışmada "*Türki Diller*" başlığındaki % 0.28 oranında Türkçe'ye eklenmesi gerekir. Bu tespit Türkiye'deki yetişkin (18 yaş üzeri) nüfus arasında yapılan ankete dayanmaktadır. 18 yaşından küçük olan nüfusun ana dili de eklenirse bu sayı Türkçe lehine daha da artacaktır.

Ethnologue adlı esere göre de Türkçenin Türkiye’de ana dili olarak konuşulma oranı % 90’dır. 1965 nüfus sayımı verilerine göre ise % 90.246 kişinin ana dili Türkçedir.

Dünyada Türkçenin ana dili olarak konuşulduğu alanlar:

Türkçe ana dili olmanın dışında, resmi dil olarak Türkiye’de yaşayan bütün insanların ortak iletişim dili olduğu için, Türkiye’de konuşulan diğer diller ile aynı kategoride, etnik dil olarak değerlendirmeyeceğiz. Dolayısıyla bize göre Türkiye’deki etnik grupların ana dilleri aşağıdaki gibidir:

3. 2. 2. Arapça

Arapça, köken bakımından Hami-Sami dil ailesinin Sami koluna mensup bir dildir. Afro-Asyatik (*Hamito-Semitik*) dillerin alt grubundaki Semitik dil ailesine

mensuptur⁹⁸. Yapı bakımından da çekimli bir dildir. Arap yarımadasına özgü bir dil olmakla beraber 7. yüzyıldan itibaren İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte Önasya, Mısır ve Kuzey Afrika bölgelerindeki devletlerin dili haline gelmiştir. Zaman içinde İspanya'dan Güneydoğu Asya'ya kadar çok geniş bir coğrafyanın din ve üst kültür dili olmuştur. Günümüzde Fas'tan İran sınırına kadar uzanan geniş coğrafyada yaklaşık 225 milyon insanın ana dili durumundadır.

Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika'da halkın çoğunluğunca, İran ve Türkiye'de ise az bir nüfus tarafından konuşulur. Arapça, Arabistan yarımadası lehçeleri, Irak lehçeleri, Suriye lehçeleri, Mısır lehçeleri ve Kuzey Afrika lehçeleri gibi beş ana lehçe öbeğine ayrılır. Arap Yarımadasının güneyinde konuşulan lehçeler Standart Arapçadan o kadar uzaklaşmıştır ki Güney Arapça adıyla ayrı bir dil olarak sınıflandırılabilir. Standart Arapçanın dışında en önemli Arapça lehçeleri; Mısır Arapçası, Şamî (Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'de) Arapça, Irak Arapçası, Körfez Arapçası, Hicaz Arapçası, Necd Arapçası, Yemen Arapçası ve Kuzey Afrika Arapçasıdır (Magribî Arapça). Malta adasında konuşulan Malta dili de Arapça ile İtalyanca ve İngilizce gibi dillerin karışmasından meydana gelmiş karma bir dildir.

Arapça, eski bir bilim, edebiyat ve din dilidir. Bu özellikleri dolayısıyla dünyadaki birçok dili etkilemiştir. Özellikle Kuran-ı Kerim'in Arapça olarak indirilmiş olması ve Hz. Muhammed'in Arap toplumundan olması Müslüman milletlerin Arapçaya yönelmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda Türkçe de önemli ölçüde Arapçadan etkilenmiş, İslam dini ve kültürü ile ilgili sözcükler başta olmak üzere birçok dil unsuru almıştır. Tabii Türkçenin Arapçaya verdiği sözcükler de az değildir.

Arapça, bir milyarı aşkın Müslüman'ın ibadet dili olmasının yanı sıra, 22 Arap ülkesinin resmi dilidir. Birleşmiş Milletler örgütü 1974'te Arapçayı altıncı resmi dil kabul etmiştir.

Arapça, aşağıdaki ülkelerde tek resmi dildir ya da resmi dillerden biridir: Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Cibuti, Çad, Etiyopya, Fas, Filistin, Irak, Katar, Komorlar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Moritanya, Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti, Suudi Arabistan, Somali, Sudan, Suriye, Tunus, Umman, Ürdün ve Yemen.

1965 Genel Nüfus Sayımına göre Türkiye'de Arapça, Hatay'da 148.072, Mardin'de 79.687, Urfa'da 51.090, Siirt'te 38.273, Adana'da 22.356, Mersin'de 9.430,

⁹⁸ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 3, s. 282

Muş'ta 3.575, Bitlis'te 3.263, İstanbul'da 2.843, Diyarbakır'da 2.536 kişinin ana dilidir. Ayrıca Gaziantep, Batman, Ankara gibi illerde yaşayan vatandaşlarımızın bir bölümü tarafından da ana dili ve etnik dil olarak kullanılmaktadır⁹⁹. Türkiye'de konuşulan Arapça çeşitli lehçelere ayrılır. “ *Jastrow, Mardin ilinde ile özgü alt grupta yer alan Kuzey-Mezopotamya Qıltu grubundan altı ayrı Mardin lehçesinin varlığını saptamıştır. Diğer alt gruplar da Diyarbakır, Kozluk/Sason, Siirt gibi ait oldukları bölgenin adı ile anılırlar. Hristiyanların lehçesi, Mardin'deki Müslümanlarınkinden güçlüklerle ayırt edilir. Yalnızca Hristiyan ve Yahudi azınlıklar tarafından konuşulan Diyarbakır lehçesi bugün tamamen unutulmuştur. Kozluk Sason ve Siirt lehçeleri Müslümanlar arasında hala konuşulur: Ayrıca Sason lehçesi Muş Ovasına dek birçok yerde kullanılır. Bitlis lehçesi (Mutki) halen belgelenmemiştir.*

*Türkiye'de bunlardan başka iki tip lehçe daha kullanılmaktadır. Biri Hatay'da yerleşmiş Lübnan/ Suriyelilerin, diğeri Urfa Harran Ovasında yerleşmiş Bedu Suriyelilerin lehçesidir*¹⁰⁰.”

Günümüzde Türkiye'deki Arapların bir bölümünün ana dili Türkçedir. 1965 nüfus sayımına göre ana dili Arapça olanların sayısı 365.340'tır. İkinci dilini Arapça olarak belirtenler ise 357.058 kişidir¹⁰¹. Toplam olarak Arapça konuşan nüfus 722.398'dir. KONDA'nın 2006 yılında yaptığı araştırmaya göre Arap kökenlilerin genel nüfusa oranı 0.75'tir.

Arap alfabesi Türkler, İranlılar, Pakistanlılar gibi Asya'da yaşayan ve Arap olmayan kavimler tarafından da kullanılmıştır. Günümüzde de Arap ülkeleri dışında İran, Pakistan, Afganistan gibi ülkelerde kullanılmaktadır.

Türkiye'deki Araplar, yazı dili olarak devletin resmi dili olan Türkçeyi ve Türk alfabesini kullanmaktadırlar. Günümüzde özellikle büyük şehirlerde yaşayan Arap kökenli birçok kişinin ana dili Türkçe olmuştur.

⁹⁹ 1965 Genel Nüfus Sayımı ; Ali Tayyar Önder, *age.*, s. 289

¹⁰⁰ Peter Alford Andrews, *age.*, s. 210-211

¹⁰¹ 1965 Genel Nüfus Sayımı

Arap Alfabeti:

Unicode	Yazılış					İsim Çeviri	Fonetik karşılık (IPA)
	Yalın	Sonda	Ortada	Başta			
ا	ا	ا	—		<u>elif</u>	' / ā	/a:/
ب	ب	ب	ب	ب	<u>be</u>	b	/b/
ت	ت	ت	ت	ت	<u>te</u>	t	/t/
ث	ث	ث	ث	ث	<u>se</u>	t̤	/θ/
ج	ج	ج	ج	ج	<u>cīm</u>	ğ (j, g)	[dʒ] / [ʒ] / [g]
ح	ح	ح	ح	ح	<u>hā</u>	h	/ħ/
خ	خ	خ	خ	خ	<u>ha</u>	h̤ (kh, x)	/x/
د	د	د	—		<u>dāl</u>	d	/d/
ذ	ذ	ذ	—		<u>zel</u>	ḏ (dh, ð)	/ð/
			—		<u>ra</u>	r	/r/
ز	ز	ز	—		<u>ze</u>	z	/z/
س	س	س	س	س	<u>sīn</u>	s	/s/
ش	ش	ش	ش	ش	<u>ṣīn</u>	š (sh)	/ʃ/
ص	ص	ص	ص	ص	<u>sād</u>	ṣ	/sˤ/
ض	ض	ض	ض	ض	<u>dād</u>	ḍ	/dˤ/
ط	ط	ط	ط	ط	<u>tā (tī)</u>	ṭ	/tˤ/

ظ	ظ	ظ	ظ	ظ	<u>za (zı)</u> z	/ðˢ/ / /zˢ/
ع	ع	ع	ع	ع	<u>ayn</u> ʿ	/ʕ/
غ	غ	غ	غ	غ	<u>ğayn</u> ğ (gh)	/ɣ/
ف	ف	ف	ف	ف	<u>fe</u> f	/f/
ق	ق	ق	ق	ق	<u>kāf</u> q	/q/
ك	ك	ك	ك	ك	<u>kef</u> k	/k/
ل	ل	ل	ل	ل	<u>lām</u> l	/l/, ([lʰ] yalnızca <i>Allah</i> lafzında)
م	م	م	م	م	<u>mīm</u> m	/m/
ن	ن	ن	ن	ن	<u>nūn</u> n	/n/
و	و	و	—	—	<u>vāv</u> w / ū	/w/ / /uː/
ه	ه	ه	ه	ه	<u>he</u> h	/h/
ي	ي	ي	ي	ي	<u>ye</u> y / ī	/j/ / /iː/

3. 2. 3. Arnavutça

Hint-Avrupa dil ailesinin Avrupa koluna mensup olan Arnavutça, köken olarak antik *Pelasg* diline dayanır. Hint-Avrupa dilleri arasında kendinden başka dalı olmayan tek dildir. Arnavutça biri *Toska/Tosk* diğeri *Gega/Geg* lehçesi olmak üzere iki büyük kola ayrılır¹⁰².

5. yüzyılda Roma'nın yıkılmasından sonra İllirya bölgesi Slavlar tarafından işgal edilmiştir. Bu süreçte Slav dilleri ile yakınlaşmış ve Bizans döneminde Yunancadan etkilenmiştir. Ancak Orta Çağ boyunca Venediklilerin yönetimi altında kaldığı için en çok etkilendiği dil Latince'dir. Latince'den sonra Arnavutça üzerinde en çok etkili olan

¹⁰² A. Dilaçar, *age.*, s. 123

dil Türkçe olmuştur. Osmanlı hâkimiyeti döneminde Arapça, Farsça ve Türkçe kökenli çok sayıda kelime Arnavutçaya girmiştir. Daha sonraki yıllarda yürütülen arı Arnavutça çalışmaları sırasında bu kelimelerin önemli bir kısmı atılmıştır.

19. yüzyıla kadar kendi alfabesi olmayan Arnavutçanın en eski yazılı metinleri 14. yüzyılda Yunan, 15. yüzyılda Latin alfabesiyle yazılmıştır. İlk milli Arnavut alfabesi, Şemsettin Sami tarafından 1879 yılında hazırlanan alfbedir. Günümüzde kullanılan Arnavut alfabesi ise Arnavut Dil Kongresinde benimsenen alfbedir¹⁰³.

Arnavutça, Arnavutluk dışında Hırvatistan, Bosna Hersek, Sırbistan, İtalya, Yunanistan, Bulgaristan, Ukrayna gibi ülkelerde de konuşulur¹⁰⁴.

Türkiye’de Arnavut kökenli vatandaşlarımız genellikle, İstanbul (4.341), Bursa (1928), İzmir (1265), Tokat (964) Ankara (833), Sakarya (794), Samsun (610), ve Yozgat illerinde yaşamaktadırlar¹⁰⁵. Nüfusları hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte değişik kaynaklarda 200 bin ila 600 bin arasında değişen sayılar verilmektedir. Türkiye’deki Arnavutların önemli bir bölümünün ana dili Türkçedir. Hatta dedeleri Arnavut kökenli olan çok sayıda vatandaşımız bugün artık Türkleşmiştir; Türk’tür. 1965 nüfus sayımına göre ana dili Arnavutça olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı sayısı 12. 832’dir. İkinci dilini Arnavutça olarak belirtenlerin sayısı ise 40. 688 kişidir¹⁰⁶.

Türkiye’deki Arnavutlar, Türkiye’nin resmi dili olan Türkçe ile okuyup yazmaktadırlar. Kullandıkları alfabe de Türkiye’nin Latin kökenli resmi alfabesidir. Ancak Arnavutçanın resmi dil olarak kullanıldığı Arnavutlukta günümüzde aşağıdaki alfabe kullanılmaktadır:

¹⁰³ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 3, s.389

¹⁰⁴ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 3, s.389

¹⁰⁵ 1965 Genel Nüfus Sayımı; Peter Alford Andrews, **age**, s. 184

¹⁰⁶ 1965 Genel Nüfus Sayımı

Arnavut Alfabetesi

A B C Ç D E Ë F G H I J K L M N O P Q R S Ş T U V W X Y Z

a b c ç d e ë f g h i j k l m n o p q r s ş t u v w x y z

Harfler (Arn.)	Harfler (Tr.)
sh	ş
rr	sert r
ll	l (onlar kelimesindeki "l")
c	ts
xh	c
j	y
y	ü
zh	j
ë	ı
dh	(Türkçe'de olmayan harfler)
gj	c'ye benzer
nj	nyı
q	k <i>kârda</i> gibi; ç'ye benzer
x	tz

3. 2. 4.Boşnakça

Boşnakça, Hint-Avrupa dil ailesinin Slav dilleri grubunda yer alır. Çoğunluğu Bosna-Hersek'te yaşayan Boşnakların konuştuğu dildir. Bosna-Hersek'in nüfusunun yarısından fazlasını Boşnaklar oluşturur ve Boşnakça bu ülkenin resmi dillerinden biridir.

Boşnakça Pomakça ile büyük benzerlik gösterir. Sırp ve Hırvat dilinden yazım ve gramer bakımından biraz farklıdır. Çok sayıda Türkçe unsur içerir. Osmanlı döneminde Türkçe ve Türkçe üzerinden birçok Arapça, Farsça unsur Boşnak diline girmiştir.

Boşnakların çoğunluğu Bosna-Hersek'te, Sırbistan ve Karadağ arasındaki Sancak bölgesinde yaşar. Hırvatistan, Slovenya, Almanya, ABD, Avusturya, İsveç, Kosova, Makedonya Cumhuriyeti, Sırbistan, Hırvatistan, Makedonya ve Türkiye'de de bir miktar Boşnak yaşamaktadır.

Türkiye’de Kocaeli (3827), İstanbul (3072), Sakarya (2899), İzmir (2349), Bursa 1169), Kırklareli (1148) ve Manisa illerinde¹⁰⁷ yaşayan Boşnakların nüfusu hakkında kesin bilgiler yoktur. 1965 nüfus sayımına göre ana dili Boşnakça olan vatandaşlarımızın sayısı 17. 627’dir. İkinci dilini Boşnakça olarak belirtenlerin sayısı ise 37.237 kişidir¹⁰⁸. Boşnak kökenli vatandaşlarımız büyük bir bölümünün ana dili Türkçedir. Birçoğu kimlik ve mensubiyet duygusu itibarıyla de Türkleşmiştir.

Boşnakça kendine özgü iki yazılış biçimine sahip olmuştur. Bunların ilk 'Begovica (Bosansika) Kiril alfabesi, diğeri ise Arap alfabesidir. Bugün, bu iki kullanım neredeyse bütünüyle terk edilmiştir. Az da olsa Kiril geleneğini sürdürenler olsa da günümüzde Boşnakça Latin esaslı bir alfabe ile yazılmaktadır.

A a - Aynen Türkçe'deki 'A' sesini verir. Örnek: advokat (avukat) Okunuşu: advokat

B b - Aynen Türkçe'deki 'B' sesini verir. Örnek: bife (büfe) Okunuşu: bife

C c - Türkçe'deki 'TS' harflerinin birlikte okunmasıyla çıkan sestir. Örnek: cilindar (silindir) Okunuşu: tsilindar

Č č - Türkçe'deki 'Ç' sesini verir. Örnek: čanak (çanak) Okunuşu: çanak

Ć ć - Yine Türkçe'deki 'Ç' sesini verir, ama çoğunlukla sözcük sonunda bulunur. Örnek: ćevap (kebab) Okunuşu: cevap

D d - Aynen Türkçe'deki 'D' sesini verir. Örnek: dugme (düğme) Okunuşu: dugme

Đ đ - Türkçe'deki 'C' sesini verir. Örnek: đubre (gübre) Okunuşu: cubre

Dž dž - Yine Türkçe'deki 'C' sesini verir. Örnek: džep (cep) Okunuşu: cep

E e - Aynen Türkçe'deki 'E' sesini verir. Örnek: eksperiment (deney) Okunuşu: eksperiment

¹⁰⁷ 1965 Genel Nüfus Sayımı

¹⁰⁸ 1965 Genel Nüfus Sayımı

F f - Aynen Türkçe'deki 'F' sesini verir. Örnek: fes (fes) Okunuşu: fes

G g - Aynen Türkçe'deki 'G' sesini verir. Örnek: guverner (yönetici) Okunuşu: guverner

H h - Aynen Türkçe'deki 'H' sesini verir. Örnek: harač (haraç) Okunuşu: haraç

I i - Aynen Türkçe'deki 'İ' sesini verir. Örnek: istoričar (tarihçi) Okunuşu: istoriçar

J j - Bu harf Türkçe 'Y' gibi okunur. Örnek: jelek (yelek) Okunuşu: yelek

K k - Aynen Türkçe'deki 'K' harfi gibi okunur. Örnek: kupus (lahana) Okunuşu: kupus

L l - Aynen Türkçe'deki 'L' harfi gibi okunur. Örnek: licej (lise) Okunuşu: litsey

Lj lj - Türkçe 'LY' gibi okunur. Ancak buradaki 'Y' sesi çok kısa ve belirsiz söylenir. Örnek: ljubav (aşk) Okunuşu: lyubav

M m - Aynen Türkçe'deki 'M' sesini verir. Örnek: mitologija (mitoloji) Okunuşu: mitologiya

N n - Aynen Türkçe'deki 'N' sesini verir. Örnek: nelogičan (mantıksız) Okunuşu: nelogičan

Nj nj - Türkçe 'NY' gibi okunur. Ancak buradaki 'Y' sesi de çok kısa ve belirsiz söylenir. Örnek: njuh (koku) Okunuşu: nyuh

O o - Aynen Türkçe'deki 'O' sesini verir. Örnek: otisak (damga) Okunuşu: otisak

P p - Aynen Türkçe'deki 'P' sesini verir. Örnek: papagaj (papağan) Okunuşu: papagay

R r - Aynen Türkçe'deki 'R' sesini verir. Örnek: račun (hesap) Okunuşu: raçun

S s - Aynen Türkçe'deki 'S' sesini verir. Örnek: samokritika (özeleştir) Okunuşu: samokritika

Š š - Türkçe 'Ş' sesinin aynısıdır. Örnek: šolja (fincan) Okunuşu: şolya

T t - Aynen Türkçe'deki 'T' sesini verir. Örnek: tuš (duş) Okunuşu: tuş

U u - Aynen Türkçe'deki 'U' sesini verir. Örnek: ulica (cadde) Okunuşu: ulitsa

V v - Aynen Türkçe'deki 'V' sesini verir. Örnek: vino (şarap) Okunuşu: vino

Z z - Aynen Türkçe'deki 'Z' sesini verir. Örnek: zumbul (sümbül) Okunuşu: zumbul

Ž ž - Türkçe 'J' sesinin aynısıdır. Örnek: žaba (kurbağa) Okunuşu: jaba

3. 2. 5. Çerkezce

a. Adigece/Kabartayca

Çerkezce /Adigece Kuzey Kafkasya'da, Adigey Cumhuriyeti'nde ve Krasnodar Krayında yaşayan yerli halkın dilidir. Abhaz-Adige dilleri olarak da bilinen Kuzeybatı Kafkas dilleri öbeğine bağlıdır. Çerkezce Adige/ Kabartay ve Abazaca/Aphazca şeklinde iki ana kola ayrılır. Kiril (Rus) alfabesi ile yazılır¹⁰⁹. Günümüzde dünya yüzünde çoğunluğu Türkiye'de olmak üzere, Adigece'yi ana dili olarak kullanan insan sayısı, bir milyonun üzerindedir.

Adigecenin 1864'te Türkiye'ye yapılan göçten önce, Kuzey Kafkasya'da yaşayan 2 milyon dolayında insan tarafından konuşulduğu tahmin edilmektedir. Başta Türkiye olmak üzere, Adigece, Diaspora'daki Çerkeslerin büyük bir çoğunluğu tarafından konuşulmaktadır. Yazı dili, önceleri Şapsığ lehçesi iken, Adigey Cumhuriyeti'nde Şapsığ nüfusunun az olması nedeniyle daha sonra K'emguy lehçesi yazı dili olarak benimsenmiştir.

Adige dili genel olarak iki büyük kola ayrılır. Birincisi Kabartay ya da Yukarı Adige, ikincisi ise Kiah ya da Aşağı Adige lehçesidir. Birinci gruba Kabartaylılar ile

¹⁰⁹ Peter Alford Andrews, *age*, s. 283

Besleneyliler, ikinci gruba ise Çemkuyi Bjeduh, Şapsuğ, Abadzeh ve Temirguylar girer¹¹⁰. Adigece bugün Rusya Federasyonuna bağlı Adıgey Cumhuriyetinde resmi dildir. Bu dilin lehçeleri olan Şapsıg ve Hak'uç Krasnodar krayındaki Soçi metropolitan alanı ile Tuapse rayonunda, Abz'eh, Şapsuğ, Bjeduh ve K'emguy ise Adıgey Cumhuriyeti'nde konuşulur. Ayrıca Türkiye, Irak, Suriye, Ürdün, Lübnan, İsrail, Libya, Tunus, Kıbrıs, Bulgaristan, Sırbistan-Kosova, Avrupa Birliği, İsviçre, ABD, Kanada ve Avustralya gibi diaspora ülkelerinde de konuşulmaktadır.

2002 yılı itibariyle, Rusya Federasyonundaki toplam Adıge sayısı, Şapsıglar dışında, 131.769 idi. 1864 öncesinde 700 bin olarak tahmin edilen Şapsıg nüfusu ise, Kafkasya'da iyice azalmıştır Türkiye'deki Adıge asıllı insan sayısının, en çok Şapsıg, ardından Abadzeh, daha azı da Kabartay ve diğerleri olmak üzere 2 milyon iki yüz bin dolayında olduğu tahmin edilmektedir. Ancak Türkiye'de konuşulan Abadzeh lehçesi ve öbür lehçeler büyük oranda Şapsıg lehçesi tarafından asimile edilmiş durumdadır. Bunda Şapsıg lehçesinin Osmanlı Devleti döneminde bir ibadet dili olarak seçilmiş olmasının ve Adigece mevlidin Şapsıg lehçesinde olmasının etkisi olmuştur. Türkiye'de Şapsıgca, Sakarya ve Düzce yörelerinde, Kabartayca ise Kayseri, Sivas gibi yörelerde, diğer lehçeleri etkilemiştir.

Adigecenin doğu kolu olan Kabartayca ise, Kafkasya'da Adıge nüfus çoğunluğunun konuştuğu dil olup, Rusya Federasyonuna bağlı "Kabartay-Balkar" ve "Karaçay-Çerkes" cumhuriyetlerindeki resmi dillerdendir. 2002'de Rusya Federasyonundaki "asıl Kabartay" (519.958) ve Kabartayca dilli "Çerkes" (60.517) sayısı, Adıgey'dekiler dışında, toplam 580.475 idi.

Rusya Federasyonu içindeki Adıgelerin toplam sayısı, Şapsıglar dışında, 2002'de 712.244 idi. Adigeceye en yakın dil, Adigecenin doğu kolu olan Kabartayca ve daha sonra, şimdi ölü dil olarak da sayılan Vıbıh ya da Ubıh dilidir. Vıbıh dilinden sonra, Abhaz dilinin yaşayan edebiyat dilleri olan "Abazaca" (Karaçay-Çerkesya'da resmi dil) ve "Abhazca" da (Abhazya'da resmi dil) Adigeceye en yakın sayılan dillerdir.

Adigece, 1927 yılına değin Arap alfabesiyle, 1927-37 arası Latin harfleriyle yazılmıştır, 1937'den beri de Kiril (Rus) alfabesiyle yazılmaktadır. Kabartayca ise, 1924'e değin Arap, ardından 1936'ya değin Latin alfabesiyle yazılmıştır , 1936'dan beri de Kiril alfabesiyle yazılmaktadır.

¹¹⁰ **İslam Ansiklopedisi**, MEB Yay, C 3., s. 378

Günümüzde Türkiye’de Orta ve Batı Karadeniz, Kuzeybatı Anadolu, Batı Anadolu, İç Batı, İç Doğu, Orta Anadolu ve Doğu Akdeniz ile Bingöl ve Bitlis illeri yörelerinde yaşamaktadırlar. 1965 yılı Genel Nüfus Sayımı verilerine göre ana dili Çerkezce olan nüfusun yaşadığı belli başlı illerdeki sayıları şöyledir: Kayseri (17.110), Tokat (5.934), Kahramanmaraş (4.185), Samsun (3.401), Balıkesir (3.143), Afyonkarahisar (2.169), Sivas (2.086), Çorum (1.808), Bolu (1.603), Yozgat (1.597), Amasya (1.489), Kocaeli (1467), Eskişehir (1390), İzmir (1.287), Konya (1139)

Türkiye’de yaşayan ve Çerkez genel adı ile anılan Adigeler bir milyon, Abazalar 300 bin, Osetinler 5 bin, Dağıstanlılar 5-6 bin, Çeçen-İnguşlar 1000 kişi civarındadır.

1965 nüfus sayımına göre ana dili Çerkezce olanların sayısı 58.339 kişidir¹¹¹. Çerkezlerin ana dili önemli ölçüde Türkçeleşmiştir. Türkiye’deki Çerkezler Türkiye Türkçesiyle okuyup yazmakta ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin resmi alfabesini kullanmaktadırlar. Kafkaslardaki Çerkezler Kiril alfabesini kullanırlar. Kafkaslardaki Çerkez/Adigelerin kullandığı alfabe aşağıdadır:

Çerkez/Adige Alfabeti

А а	Б б	В в	Г г	Гу гу	Гъ гъ	Гъу гъу	Д д
Дж дж	Джъ джъ	Дз дз	Дзу дзу	Е е	Ё ё	Ж ж	Жъ жъ
Жъу жъу	Жь жь	З з	И и	Й й	К к	Ку ку	Къ къ
Къу къу	КІ кІ	КІу кІу	Л л	Лъ лъ	ЛІ лІ	М м	Н н
О о	П п	ПІ пІ	ПІу пІу	Р р	С с	Т т	ТІ тІ
ТІу тІу	У у	Ф ф	Х х	Хъ хъ	Хъу хъу	Хь хь	Ц ц
ЦІ цІ	Ч ч	ЧІ чІ	Ш ш	Щ щ	Ъ ъ	Ы ы	Ь ь
Э э	Ю ю	Я я	І				

b. Abazaca/Abhazca

Genellikle Çerkezce olarak anılan Abazaca (Aşua), Kuzeybatı Kafkas dillerindendir. İber-Kafkas dillerinin Abhaz-Adige grubuna dahildir. Abazaca, *Asharuwa* ve *Aşuva* lehçesi biçiminde iki kola ayrılır. Abhaz-Adige grubunun alt kolu olan Abhaz-Abazacanın üçüncü kolu ise Apsuva lehçesidir. Bu lehçe, Apsını (Abhazya)’daki Abhaz-Abazalar tarafından kullanılmaktadır. Gerek Abhaz gerekse

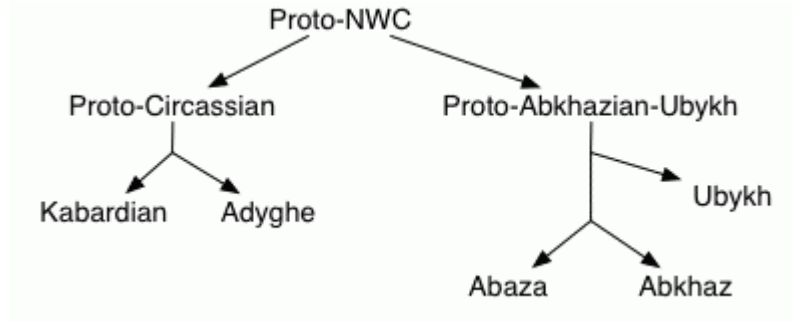
¹¹¹ 1965 Genel Nüfus Sayımı

Abazalarının konuştukları diller, küçük farklılıkların dışında aynıdır. Abaza yazı dili, Aşuva lehçesine dayanır.

Abazaca çoğunluğu Karaçay-Çerkesya, Adigey ve Abhazya'da yaşayan ve genel olarak Çerkez diye adlandırılan halkın dilidir. 1932 yılında yazı dili haline getirilmiştir. Bu tarihte oluşturulan Latin esaslı Abaza alfabesi, 1938'e kadar kullanılmış, 1938'den itibaren Kiril alfabesine geçilmiştir.

Abazaca, aynı zamanda Türkiye, Ürdün, İsrail, Suriye ve Mısır gibi ülkelerde yaşayan bir kısım insanların etnik/ana dilidir.

Abazacanın tarihi gelişimi şöyledir:

2002 yılında yapılan sayıma göre, Rusya Federasyonu'nda 37.942 Abaza'nın yaşadığı tespit edilmiştir. Ayrıca Suriye'de 2.000, Ürdün'de 1.500 civarında Abaza'nın yaşadığı tahmin edilmektedir.

Türkiye'de Eskişehir, Samsun, Yozgat, Çorum, Adana, Sivas ve Kayseri (çoğunluğu Uzun Yayla'da) illerine dağılmış olan Abaza/Abhaz kökenlilerin sayısının 10-15 bin kişi civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Türkiye'de yaşayan Abazalar, yazı dili olarak Türkiye Cumhuriyeti devletinin resmi dili olan Türkçeyi ve Latin esaslı Türk alfabesini kullanmaktadırlar. Kuzey Kafkasya'da yaşayan Abazalar ise aşağıdaki Kiril alfabesini kullanmaktadırlar:

Abaza Alfabeti

Аа--Бб--Вв--Гг--ГВ гв--Гъ гъ

Гъ гъ--ГІ ГІ--ГІВ гІв--Дд--ДЖ дж

ДЖЪ джъ--ДЖВ джв--Дз дз--Ее--Жж--ЖВ жв

Жъ жъ--Зз--Ии--Йй--Кк--КВ кв--Къ къ

КъВ къв--КъЪ къъ--Къ къ--КІ кІ--КІВ кІв

КІВ кІв--Лл--Мм--Нн--Оо--Пп--ПІ пІ

Рр--Сс--Тт--ТШ тш--ТІ тІ--Фф--Уу

Хх--ХВ хв--Хъ хъ--ХъВ хъв--Хъ хъ--ХІ хІ

ХІВ хІв--Цц--ЦІ цІ--Чч--ЧВ чв--ЧІ чІ

ЧІВ чІв--Шш--ШВ шв--ШІ шІ--Щщ--Ыы

3. 2. 6. Ermenice

Ermenice, köken bakımından Hint-Avrupa dil ailesine mensuptur. Günümüzde Ermenistan devletinin resmi dilidir. Hint-Avrupa dil ailesi içinde bağımsız bir dal oluşturduğu kabul edilir. Yukarı Fırat ve Aras havzasında MÖ 5. yüzyıldan itibaren varlığı tespit edilmiştir. Ermenice 405 yılından itibaren de Ermeni alfabesi ya da *Mesopian* olarak adlandırılan özgün bir alfabe ile yazılmaya başlanmıştır¹¹².

Ermenicenin tarihsel gelişimi Eski Ermenice (5-11. yüzyıllar arası), Orta (12-15. yüzyıllar arası) ve Yeni Ermenice (15. yüzyıldan sonraki dönem) olmak üzere üç döneme ayrılır¹¹³.

Modern Ermenicenin Batı ve Doğu lehçelerine dayanan iki yazı geleneği vardır. Batı Ermenicesi İstanbul merkezli, Doğu Ermenicesi ise İsfahan merkezli olarak gelişmiştir. Ermenistan Cumhuriyeti'nin resmî dili Doğu Ermenicesine dayanır. Batı ülkelerindeki Ermeni diasporası arasında Batı Ermenicesi daha yaygın olmakla birlikte, son yıllarda Ermenistan devletinin etkisiyle Doğu Ermenicesi ön plana çıkmaya başlamıştır.

¹¹² Peter Alford Andrews, *age*, s. 179

¹¹³ A. Dilaçar, *age*, s. 120

Türkiye'de konuşulan Ermenice Batı Ermenicesidir. Ermeni kökenli Türk vatandaşların bir bölümünce ana dili olarak kullanılmaktadır. Lozan Antlaşması sırasında Ermeniler azınlık olarak kabul edildiği için dilleri de azınlık dilleri statüsündedir ve azınlıkların uluslararası anlaşmalarla belirlenen tüm haklarından yararlanmaktadır. Ermeniler kendi dilleriyle ibadet ve eğitim yapabilmektedir.

Türkiye’de İstanbul başta olmak üzere, Kastamonu, Hatay, Bitlis, Amasya, Ankara ve Diyarbakır illerinde bir miktar Ermeni yaşamaktadır. Tunceli yöresindeki bazı Ermenilerin Alevi-Kürt kimliğini benimsedikleri bilinmektedir¹¹⁴.

Cumhuriyet devrinde yapılan ilk nüfus sayımı olan 1927 nüfus sayımına göre Türkiye’deki Ermenilerin sayısı 64.745’tir. 1965 nüfus sayımına göre ise ana dili Ermenice olan kişi sayısı 33.094’tür. En iyi bilinen ikinci dilini Ermenice olarak belirtenlerin sayısı ise 23.282 kişidir¹¹⁵. 1965 genel Nüfus sayımına göre İstanbul’da 29.479, Kastamonu’da 849 kişinin ana dili Ermenicedir¹¹⁶.

Ermenilerin, “*Ermeni Alfabeti/ Mesopian*” olarak bilinen özgün bir alfabeleri de vardır. Din adamı Mesrob Maşdots tarafından geliştirilerek günümüze dek kullanılan Ermeni alfabesi 38 harften oluşur.

Ermeni Alfabeti

	İsim	küçük harf	büyük harf	Latin karşılığı	sayısal değeri
1	Ayp	ա	Ա	a	1
2	Pen	բ	Բ	b	2
3	Kim	գ	Գ	g	3
4	Ta	դ	Դ	d	4
5	Yech	ե	Ե	e	5
6	Za	զ	Զ	z	6
7	E	է	Է	ē	7
8	It	ը	Ը	ə	8
9	To	թ	Թ	t’	9
10	Je	ժ	Ժ	ž	10
11	İni	ի	Ի	i	20
12	Liun	լ	Լ	l	30

¹¹⁴ Peter Alford Andrews, *age*, s. 178

¹¹⁵ 1965 Genel Nüfus Sayımı

¹¹⁶ 1965 Genel Nüfus Sayımı

13	Xe	ჟ	ჟ	x	40
14	Dza	ძ	ძ	c	50
15	Gen	ღ	ღ	k	60
16	Ho	ჰ	ჰ	h	70
17	Tsa	წ	წ	j	80
18	Ghad	ყ	ყ	ł	90
19	Ce	ძ	ძ	č	100
20	Men	მ	მ	m	200
21	Hi	ი	ი	y	300
22	Nu	ნ	ნ	n	400
23	Şa	შ	შ	š	500
24	Vo	ო	ო	o	600
25	Ça	ჯ	ჯ	č'	700
26	Be	ბ	ბ	p	800
27	Çe	ც	ც	ǰ	900
28	Rra	რ	რ	ř	1000
29	Se	ს	ს	s	2000
30	Vev	ვ	ვ	v	3000
31	Diun	უნ	ს	t	4000
32	Re	რ	რ	r	5000
33	Tso	გ	გ	č	6000
34	Hiun	ი	ი	w	7000
35	Piur	ჟ	ფ	p'	8000
36	Ke	ქ	ქ	k'	9000
37	O	ო	ო	ō	10000
38	Fe	ფ	ფ	f	20000

3.2.7. Gürcüce

Bir Kafkas halkı olan Gürcülerin konuştuğu Gürcüce, Güney Kafkas dilleri ailesinin en önemli koludur¹¹⁷. 5. yüzyıldan itibaren Kartli diyalekti (*Doğu Gürcücesi*) temelinde gelişen yazı dili, günümüzde Gürcistan devletinin resmi dilidir.

Gürcüce'nin Lazca ve Megrelce'den MÖ 1. binyılda ayrıldığı sanılmaktadır. Dil bilimciler Gürcüce, Lazca ve Megrelce gibi dillerin bağlı olduğu ana dilden ayrılan ilk dilin Svanca olduğunu ve bu ayrılmanın MÖ 2. binyılda gerçekleştiğini belirtirler.

¹¹⁷ Peter Alford Andrews, *age.*, s. 247

Gürcücenin, Çanca, Svanca, Acarca gibi çeşitli lehçeleri vardır¹¹⁸. Ayrıca Gürcücenin diyalektleri İmereti, Raça-Leçhum, Guria, Acara, İmerhev (Türkiye’de konuşulur), Kartli, Kaheti, İngilo (Azerbaycan’da konuşulur), Tuş, Hevsur, Mohev, Pşav, Mtiul, Fereydan (İran’da konuşulur), Meshet şeklinde de tasnif edilmektedir.

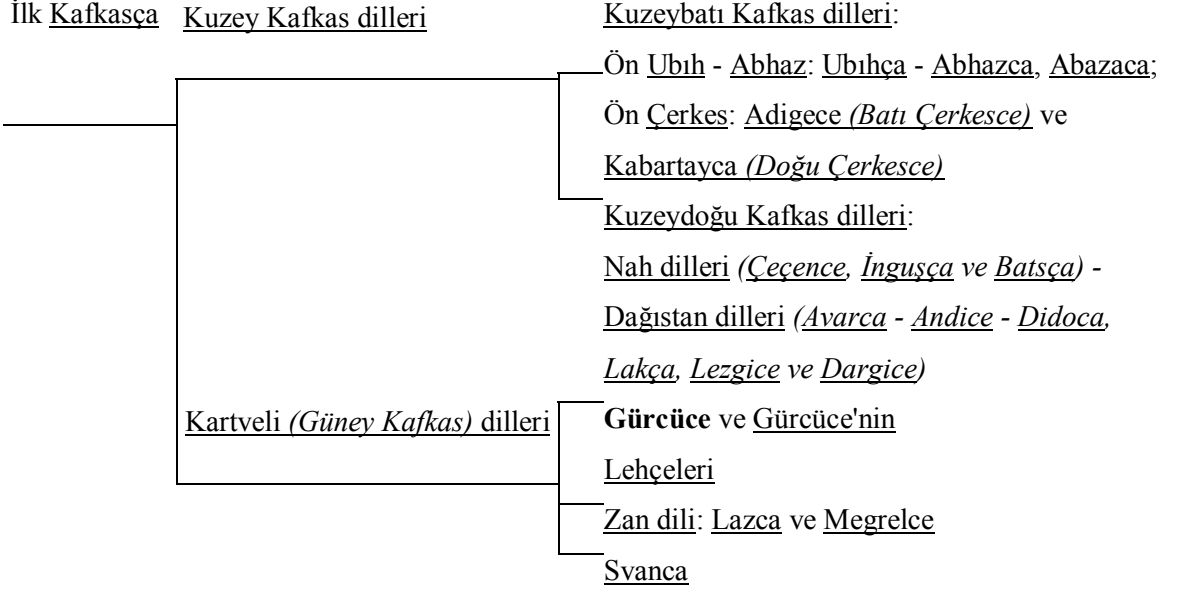
Gürcüce günümüzde Gürcistan’da yaşayan yaklaşık dört milyon kişinin ana dilidir. Ayrıca Türkiye, İran, Azerbaycan, Rusya, ABD ve Avrupa’nın değişik ülkelerinde yaklaşık 500 bin kişi Gürcüce konuşur. Gürcüce, diğer Güney Kafkas dilleri olan Svanca, Megrelce ve Lazca konuşan halkın da yazı dilidir. Gürcistan’da Gürcistan Yahudilerinin konuştuğu ve Gruzinik veya Kivruli olarak adlandırılan dilin de 20.000 dolayında konuşucusu vardır. Bu dilin Gürcistan dışında İsrail’de de 60 bin dolayında konuşucusu olduğu sanılmaktadır.

Türkiye’de genellikle Karadeniz ve Marmara bölgesinde yerleşiktirler. 1965 Genel Nüfus Sayımına göre; Artvin’de 7.698, Ordu’da 4.815, Sakarya’da 4.535, Bursa’da 2.938, Kocaeli’de 2.755, Samsun’da 2.350, Giresun’da 2.029, Bolu’da 1.543, Amasya’da 1.378, Balıkesir’de 1.281, Sinop’ta 1.144 kişi ana dilinin Gürcüce olduğunu belirtmiştir. Bu iller dışında İstanbul ve Tokat illerinde de Gürcü kökenli vatandaşlar yaşamaktadırlar.

1965 nüfus sayımına göre ana dilini Gürcüce olarak belirtenlerin toplam sayısı 34.330’dur. İkinci dilini Gürcüce olarak ifade edenler ise 48.976 kişidir. Nüfus artışı dikkate alınırsa günümüzde Türkiye’deki Gürcü nüfusunun 200 bin kişi dolayında olması gerekir. Ancak kökeni Gürcü olan kişilerin önemli bir kısmının ana dili Türkçedir. Türkiye’deki Gürcüler, konuşma ve yazı dili olarak Türkçeyi ve Türk alfabesini kullanmaktadırlar. “Gürcü Alfabeti” olarak bilinen özel bir alfabeleri vardır. Bu alfabe Gürcistan’a kullanılmaktadır.

¹¹⁸ **Diyanet İşleri Başkanlığı İslam Ansiklopedisi**, C. 14, s. 311

Gürcücenin Diğer Kafkas Dilleriyle Akrabalığı

Gürcü Alfabesi

Harfler	Unicode	Adı	ISO 9984	BGN	IPA
ა	U+10D0	an	A a	A a	/a/
ბ	U+10D1	ban	B b	B b	/b/
გ	U+10D2	gan	G g	G g	/g/
დ	U+10D3	don	D d	D d	/d/
ე	U+10D4	en	E e	E e	/ɛ/
ვ	U+10D5	vin	V v	V v	/v/
ზ	U+10D6	zen	Z z	Z z	/z/
თ	U+10D7	tan	T t	T t	/tʰ/
ი	U+10D8	in	I i	I i	/ɪ/
კ	U+10D9	k'an	K' k'	K' k'	/k'/
ლ	U+10DA	las	L l	L l	/l/
მ	U+10DB	man	M m	M m	/m/
ნ	U+10DC	nar	N n	N n	/n/
ო	U+10DD	on	O o	O o	/ɔ/
პ	U+10DE	par	P' p'	P' p'	/p'/

ჟ	U+10DF	žan	Ž ž	Zh zh	/ʒ/
რ	U+10E0	rae	R r	R r	/r/
ს	U+10E1	san	S s	S s	/s/
ტ	U+10E2	t'ar	T' T'	T' T'	/tʰ/
უნ	U+10E3	un	U u	U u	/ʊ/
გ	U+10E4	par	P p	P p	/pʰ/
ქ	U+10E5	kan	K k	K k	/kʰ/
ყ	U+10E6	yan	Y y	Gh gh	/y/
ყ'	U+10E7	q'ar	Q' q'	Q' q'	/qʰ/
შ	U+10E8	šin	Š š	Sh sh	/ʃ/
ჩ	U+10E9	čin	Č č	Ch ch	/tʃ/
ც	U+10EA	can	C c	Ts ts	/tsʰ/
ძ	U+10EB	zil	Ʒ Ʒ	Dz dz	/dʒ/
წ	U+10EC	c'il	C' c'	Ts' ts'	/tsʰ/
ჭ	U+10ED	č'ar	Č' č'	Ch' ch'	/tʃʰ/
ხ	U+10EE	xan	X x	Kh kh	/x/
ჯ	U+10EF	žan	Ž ž	J j	/dʒ/
ჰ	U+10F0	hae	H h	H h	/h/

3.2.8. Hemşince

Hemşincenin (*Homşetsi/Homşetsi*) genellikle Ermenice ile aynı kökenden gelen bir dil olduğu hatta Ermenicenin Batı lehçesi içinde yer aldığı iddia edilse de Hemşinli vatandaşlarımız, Ermeni kökenli olmadıklarını söyler ve ayrı bir halk olduklarına inanırlar.

Türkiye'de Artvin'in Hopa ilçesindeki bazı köylerde, Borçka ilçesi çevresinde ve Marmara bölgesine göçmüş Hemşinliler tarafından konuşulur. Türkiye dışında, Abhazya'nın özellikle Gagra kentinde, Rusya'nın da Stravropol oblastında yaşayan az sayıdaki Hemşinli tarafından konuşulur. Esasen bütün bu yörelerde yaşayan Hemşinlilerin büyük bir kısmı sadece etnik köken olarak Hemşinlidir, ana dili bakımından Hemşinceyi konuşanlar oldukça azdır. 1975 yılı köy nüfusu kayıtlarına

göre, Türkiye’de ana dili Ermenice olan 24.000, Türkçe olan 15-20.000 Müslüman Hemşinli vardır¹¹⁹. Günümüzde bu nüfusun büyük bir bölümünün ana dili Türkçedir.

Doğu Hemşinlileri, Artvin ilinin Hopa ve Borçka ilçesi yörelerinde, Batı Hemşinlileri, Rize’nin Hemşin ve Çamlıhemşin ilçelerinde, az bir bölümü de Fındıklı, Çayeli, Pazar, Ardeşen ve İkizdere ilçelerinin dağlık kesimlerinde yaşarlar. Kuzey Hemşinliler ise, Gürcistan ve Rusya’da yaşayan, Osmanlı döneminde Hemşin’den ayrılmak zorunda kalmış ana dili Homşetsi olan Hristiyan gruptur.

Hemşinliler Rize ve Artvin dışında, Sakarya, Bursa, Düzce, Akçakoca, İzmit, İstanbul, Ankara, Trabzon, Samsun ve Erzurum illeri çevrelerinde yaşadıkları için, az da olsa bu yörelerde yaşayan Hemşinliler arasında bu dili bilenler vardır. 30-40 bin dolayında Hemşin kökenli Türk vatandaşı olduğu tahmin edilmektedir ancak, Hemşince bilenlerin bu sayıdan çok daha az olduğu sanılmaktadır.

Hemşincenin yazımı için Türkiye’de Türk alfabesi, Rusya ve Abhazya’da Kiril alfabesi ve Ermenistan’da araştırma mahiyetinde Ermeni alfabesi kullanılmaktadır.

3.2.9. Kürtçe

Kürtçenin kökeni konusu da Kürtlerin kökeni gibi tartışmalıdır. Kürt adıyla birleştirilmeye çalışılan toplulukların birçoğu farklı kökenlerden gelmektedir. Dolayısıyla dilleri de farklıdır. Kürt adının ve bu ad ile birlikte söz konusu edilen Kürtçenin esas itibarıyla hangi çekirdek topluluğun dili olduğu ve ne zamandan beri mevcut haliyle kullanıldığı açık değildir.

Kürtçenin kökeni gibi hangi dil ve lehçelerin Kürtçenin içinde değerlendirilmesi gerektiği konusunda da çok farklı görüşler vardır. Dil ve lehçeler arasındaki ortaklıkların tespiti ödüncülen unsurlar üzerinden yapılamaz. Öncelikle bir dilin tamamen kendine mahsus olan özgün yapılarının belirlenmesi ve bu özgün yapılar üzerinden karşılaştırmalar yapılarak hangi dil ve lehçelerle aynı kökenden geldiğinin tespit edilmesi gerekir. Kürtçe, genellikle çeşitli dil ve lehçelerle karşılaştırılırken bu ödünc unsurlar dışlanmadan yapıldığı için neredeyse her dil ile ilişkilendirilebilmektedir. Arapça unsurlar üzerinden değerlendirme yapılırken Sami

¹¹⁹ P. A. Andrews, *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Reichert, Wiesbaden, 1989, s. 130

dilleri ve özellikle Arapça, Farsça unsurlar üzerinden değerlendirme yapılırken Hint-Avrupa dilleri ve özellikle Farsça, Türkçe unsurlar üzerinden değerlendirince de Altay dilleri ve özellikle Türkçe ile bir ilişki kurmak mümkündür.

Kürt sözcüğünün Türkçe kökenli olması ve bir etnonim olarak en geniş, en eski kullanımının Türkçeye ait olması, Kürtçe ile Türkçe arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Kürtçede yer alan çok sayıda eski Türkçe kelime, tarihi ve coğrafi birlik, Macarları meydana getiren ve Türk kökenli olduğu kabul edilen Kürt boyu, Eleğüş yazıtındaki “*Kürt el kan / Kürt ilhanı*” ibaresi, Azerbaycan’daki *Kürdemir*, Kazakistan ile Kırgızistan arasındaki *Kürdak* bölgesi, 20’den fazla Türk aşiretinin adında Kürt sözünün kullanılması¹²⁰ gibi birçok delil, Kürt denilen topluluğun, hiç değilse bir bölümünün, Türk kökenli olduğunu ve dillerinin de başlangıçta Türkçe olduğunu göstermektedir.

Türk kökenli olan topluluklardan bir bölümünün dili, Fars ve Arap dilleriyle karışarak başkalaşmıştır. Bu durumu Kaşgarlı Mahmut 11. yüzyılda “*Türkçeyi en iyi konuşanlar Türkçeden başka dilleri bilmeyen Türklerdir*” ve “*Balasagunlular Soğdca ve Türkçe kullanırlar. Tıraz/ Talas ve Beyza şehirlerinin halkı dahi böyledir*”... “*En açık ve doğru dil -ancak bir dil bilip- Farslarla karışmayan ve yabancı ülkelere gidip gelmeyen kimselerin dilidir. İki dil bilen şehirlilerle düşüp kalkan kimselerin dilleri bozuktur. İki dil bilenler Soğdak, Kençek, Arğu boylarıdır. Gezginler olarak yabancılara Karışan Hotan ve Tübüt halkı ile Tangutların bir kısmıdır*”¹²¹ şeklinde dile getirmektedir.

“Karamanoğlu Mehmet Bey’in 1277 tarihli; “*Şimden girü divanda, dergâhta, barigâhta, meydanda Türkçeden başka dil ile konuşulmayacaktır*” fermanıyla Türkçe konuşmaya davet ettiği insanlar Türkçe konuşması gerekenler, yani Türklerdir. O, bu fermanla Arapların ya da Farsların değil, Türkçeden başka dillerle konuşan Türklerin Türkçe konuşmasını istemektedir¹²².”

Aşık Paşa da *Garipname* adlı eserinde Türklerin Türkçeyi bilmediklerini açıkça söylemekte ve bu durumdan şikayet etmektedir:

¹²⁰ L.N. Lezina, A.V. Superanskaya, *age.*, s. 398-399

¹²¹ Kaşgarlı Mahmut, *Dîvânü Lügati't-Türk (Çev. Besim Atalay)*, I-30-16, I-98-15 ve d.

¹²² Ahmet Buran, Türk Dünyasında Dil İlişkileri, Çok Dillilik ve Dil Değiştirme, *Türk Yurdu*, Nisan 2010, S. 272, s. 67-70

Türk diline kimesne bakmaz idi

Türke her giz gönül akmaz idi

Türk dahi bilmez idi ol dilleri

Ol ulu yolu ulu menzilleri

Mesudî, Kürtlerin Arap kökenli olduklarını ve dolayısıyla başlangıçta Arapça konuştuklarını, Marr ise Kürtlerin başlangıçta Yafetik (Gürcüce ile aynı kökten) bir dil kullanırken daha sonra Ari bir dile geçiş yaptıklarını belirtir¹²³. Kürtçenin kökenini Ermeniceye, Farsçaya, Türkçeye bağlayan görüşlerin yanında Anadolu ve Mezopotamya’da çeşitli dönemlerde yaşamış olan Elam, Sümer, Hatti/Hitit, Kasit, Gutî, Mittani, Hurri, Urartu, Med, Luwi, Pala Muşki, Lülübi gibi farklı topluluklara ve onların dillerine bağlayanlar da vardır¹²⁴. Kimi araştırmacılar Medleri Kürtlerin ilk ataları ve Med dilini Kürtçenin atası kabul ederken kimileri de Gutileri ve dolayısıyla onların dilini ilk ata olarak kabul etmektedir¹²⁵. V. Minorsky başta olmak üzere birçok araştırmacı ise Kürtçenin İranî dillerin Kuzey-Batı grubuna mensup olduğu kanaatindedir¹²⁶.

Kürtlerin kökeni ve Kürt dili üzerine yaptığı araştırmalarıyla tanınan Marr, “Kürtlerin ya İranî kökenli olup Urumiye gölü bölgesinden Botan’a doğru göçmüş ya da Khaldlar, Gürcüler, Ermeniler gibi Ön Asya yerlisi kavimlere akraba olup eskiden bu akrabalarıyla aynı dili konuşurken daha sonra dil değiştirerek İranî bir dili benimseyen bir topluluk¹²⁷” olduğu kanaatindedir.

A.Dilaçar, *Dil, Diller ve Dilecilik* adlı eserinde “Yeni Farsçanın batısında Kürtçeyi (6 milyon) buluruz. Güney ve Kuzey olmak üzere iki bölümü vardır. Güneyde Kirmanşahî ve Bahtiyarî lehçeleri yer alır. Kurmancî denilen Kuzey bölümü de Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılır. Mukrî denilen Doğu grubunun merkezi Süleymaniye’dir. Batı gruptaki lehçeler ise Erivan’dan Rumiye (Rızaiye) gölünden Suriye’ye kadar uzanır. Kürtçenin doğusunda ve batısında buna yakın olan fakat Kürtçe sayılmayan Zaza (batı) ve Guranî (doğu) dilleri yer alır¹²⁸.” Demekte ve Zazaca ile Guranî/Goranî dillerinin Kürtçe olmadığını belirtir.

¹²³ Bazil Nikitin, *age.*, s.39

¹²⁴ Faik Bulut, *age.*, s 72

¹²⁵ Faik Bulut, *age.*, s 86

¹²⁶ Bazil Nikitin, *age.*, s.33

¹²⁷ Bazil Nikitin, *age.*, s.43

¹²⁸ A. Dilaçar, *Dil, Diller ve Dilecilik*, Ankara 1968, 118

Kürtçenin Hint-Avrupa kökenli bir dil olduğunu savunanlar, Kürtçenin ilk ve asli şeklinden yola çıkmamakta, daha çok şu anda kullanılan dildeki yapı ve söz varlığından hareketle tespitler yapmaktadırlar. Yapılması gereken şey, diğer dillerden ödünçlenen bütün dil malzemesi ayıklandıktan sonra geriye kalan özgün yapı üzerinden bir değerlendirme yapmaktır. Örneğin, *“Rusya Bilimler Akademisi tarafından hazırlanan Kürt Dilinin Etimolojik Sözlüğü’ne göre Kürtçenin söz varlığının % 99’dan fazlasının kökeni başka dillerdir. Başka dillerden gelen kelimelerin % 40.96’sı Arapça; % 39.09’u Farsça(<Farsça %29.23, + Eski İranca %8.85 + Fars Ağızları %1.11) ; %14.96’sı da Türkçedir. (Türkçe %14.73 + Azerice<%0.23). Bu üç dilden alınan kelimelerin toplamı yaklaşık olarak % 95’tir. % 2.21’lik Ermenice kelimeyi de katarsak bu oran %97’ye yükselmektedir. Daha küçük oranlarda kelimesi olan dilleri de katınca bu oran %99’u geçmektedir¹²⁹”*. Bu durumda Kürtçe söz varlığı ya da temel sözcükler bakımından değerlendirilir yahut bir karşılaştırmaya tabi tutulursa hangi dil ailesinden sayılacaktır!

Dilin beş temel birimi olan “ses, yapı, söz dizimi, söz varlığı ve vurgu” bakımından Kürtçeyi değerlendirdiğimiz zaman Kürtçenin tamamen karma bir dil olduğu ortaya çıkmaktadır¹³⁰. Karma bir dilin bünyesinde, çok farklı kökenden sözler, gramer unsurları yer alır. Dolayısıyla dil karşılaştırmalarında ve köken tespitinde hareket noktası ve kullandığınız malzemenin ne olduğu son derecede önemlidir.

Kimi araştırmacılar, daha çok da siyasi maksatlarla Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi sayarken, kimileri Zazacayı tamamen ayrı bir dil olarak kabul ederler. Bize göre de Zazaca Kürtçeden ayrı bir dildir. Ortak unsurları, Kürtçe ile Osmanlıca ya da Kürtçe ile Farsça arasındaki ortaklıklar gibidir. Bu ortaklıkların büyük bir bölümü de diğer dillerden ödünçlenen unsurlardır. Osmanlıca ile Kürtçe ya da Farsça ile Kürtçe ayrı diller ise Zazaca ile Kürtçe de ayrı iki dildir.

Philip Kreyenbroek gibi kimi araştırmacılar Kurmanci ve Sorani dillerini de “lehçe” olarak kabul etmez, bunların iki ayrı dil olarak kabul edilmesi gerektiğini, çünkü bu iki dil arasındaki farkın Almanca ile İngilizce arasındaki fark kadar olduğunu söylerler. Esasen, Türkiye’deki Kurmançlar konuştukları dile “Kürtçe” değil, daha çok *Kurmanci*, Irak’takiler de *Sorani* derlerdi. Bu dilleri Kürtçe olarak adlandırma ve hepsini bir dil sayma girişimi daha çok siyasi Kürtçülükle paralel gelişen bir durumdur.

¹²⁹ Ahmet Buran, Karma Diler ve İki Örnek; Klasik Osmanlıca ve Kürtçe, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, s. 19-35

¹³⁰ Ahmet Buran, *agm.*, s. 19-35

Bütün bu tartışmalı durum içinde Kürtçe genel adıyla bir araya getirilen diller çeşitli şekillerde tasnif edilmektedir.

Kurmançi: En yaygın Kürt lehçesidir. 8-10 milyon kişi tarafından Türkiye, Suriye, Irak, İran ve Ermenistan'da konuşulmaktadır. 1930'lu yıllardan itibaren Kurmanci Kürt-Latin alfabesi ile yazılmakta ve yazı dili haline getirilmeye çalışılmaktadır. Cizre'deki Botani şivesini yazı dili yapma yönünde çabalar vardır. Bu şive Kamuran Bedirxan tarafından 1920'lerde Kürt grameri üzerine yazılan kitap için temel alınmıştır.

Kurmanci genellikle Kuzey ve Güney Kurmancisi olarak iki ana kola ayrılır:

Kuzey Kurmancisi, Bahdinan bölgesindeki Badinani, Türkiye'de Hakkari bölgesinde konuşulan Hakkari, Botan bölgesinde konuşulan Botani, Aşitayi, Ağrı/Doğubeyazıt çevresinde konuşulan Beyazidi gibi şiveleri vardır.

Güney Kurmancisi, Irak'taki Soran bölgesi, İran'ın batı sınırına yakın bölgelerde, Sennayi, Süleymani, Sorani ve Mukri şiveleri vardır¹³¹.

Kurmanç ağız ve şivelerinin tespiti ve tasnifi konusunda bir birlik yoktur. Örneğin bu şiveleri aşağıdaki gibi tasnif edenler de vardır. Sancari, Cudikani, Urfi, Botani, Beyazidi, Hakkari, Kocerî, Cezire, Akra, Dohuk, Amadiye, Zaho, Surçi, Koçani, Erzurumi, Bircandi, Elburzi, Herki, Şikaki.

Luri: İran'ın Kürdistan bölgesinin güneyinde konuşulan Bahtiyari, Laki, Feyli, Kelhori, Mabasani gibi şivelerden meydana gelmektedir.

Gorani: İran'ın Kürdistan bölgesinin güneyinde konuşulan Avramani, Zangana, Kekayi, Bacalani gibi şivelerden oluşur¹³². Ancak, A. Dilaçar'a göre Zazaca gibi, *Gurani/Gorani* de Kürtçeye benzeyen ancak Kürtçe olmayan bir dildir¹³³.

İranlı Tevfik Vehbi'nin yaptığı bu tasnifin dördüncü alt başlığını da Zazaki/Zazaca oluşturmaktadır. Ancak biz Zazacayı ayrı bir dil olarak kabul ettiğimiz için Zazakiyi bu tasnife dahil etmiyoruz.

Yukarıda yapılan tasniften farklı olarak asıl söz konusu edilmesi gerek ve bugün en çok işlenen Kürt yazı dili Soranicedir. Bazı araştırmacılar da Kurmanci dışındaki Kürt lehçelerini Şöyle tasnif etmektedirler:

¹³¹ Faik Bulut, *age.*, s. 30

¹³² Faik Bulut, *age.*, s. 30

¹³³ A. Dilaçar, *age.*, s. 118

Sorani: Soranice Süleymaniye çevresinde gelişen Kürt siyasal hareketlerine bağlı olarak gelişmiş, işlenmiş ve yaygınlaşmıştır. Soranicenin konuşulduğu bölgenin yönetim, siyaset ve ticaret merkezi haline gelmesiyle birlikte, Kelhuri ve Havrami konuşanların sayısı azalmış, Soranice güçlenmiştir.

Soranice genellikle Arap-Fars alfabesi ile yazılmıştır. Bu lehçede yazılı kaynak nispeten çoktur.

Soranicenin Şiveleri; Erbili, Pişdari, Kerküki, Hanakini, Kuşnavi, Mukri, Süleymani, Bingirdi, Garrusi, Ardalani, Sanandaji, Varmava, Garmiyani, Cafı, Yahudi Kürtçesi.

Kelhuri: Kelhuri İran'nın batısında konuşulur. Kelhuriyi konuşanlar genelde Şii Kürtlerdir.

Kelhurinin şiveleri: Kirmaşani, Feyli, Luri, Leki

Kürtçe, Türkiye, Irak, İran, Suriye başta olmak üzere, Ermenistan, Gürcistan, Türkmenistan, Lübnan, Afganistan, Rusya gibi ülkelerde konuşulmaktadır. Kürtçeyi ana dili olarak konuşanların sayısı kesin olarak belli değildir. Kürt nüfusu verilirken çoğu zaman ana dili ile etnik dil/etnik mensubiyet eşit sayılarak rakamlar verilmektedir. Ancak bu doğru bir yaklaşım değildir. Kürt kökenli olan çok sayıda insanın ana dili başka bir dil olabilmektedir. Örneğin Türkiye'de Kürt kökenli olan birçok kişinin ana dili Türkçedir. Nitekim KONDA'nın 2006 yılında yaptığı araştırmaya göre Türk olduğunu söyleyenleri % 4.08'i ana dilini Kürtçe, Kürt ya da Zaza olduğunu söyleyenleri % 8.82'si de ana dilini Türkçe olarak belirtmiştir.

Türkiye'de Kurmançlar daha çok Güney Doğu Anadolu ile Doğu Anadolu Bölgesinde yaşarlar. 1965 Genel Nüfus sayımı verilerine göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerde yaşayan halkın, yörede ana dili olarak konuşulan belli başlı dillerden Türkçe, Kürtçe, Arapça, Zazaca ve Çerkezceye göre durumu şöyledir:

**1965 Yılı Nüfus Sayımına Göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu İllerimizdeki
Ana Dili Oranları**

Doğu Anadolu Bölgesi

İller	Toplam	Türkçe	Kürtçe	Zazaca	Arapça	Çerkezce
Ağrı	246.961	90.021	156.316	4	105	2
Bingöl	150.521	62.668	56.881	30.928	19	-
Bitlis	154.069	56.161	92.327	2.079	3.263	205
Elazığ	322.727	244.016	47.446	30.939	17	-
Erzincan	258.586	243.911	14.323	298	13	4
Erzurum	628.001	555.632	69.648	2.185	86	109
Hakkari	83.937	10.357	72.365	-	165	1
Kars	606.313	471.287	8.454	992	61	215
Malatya	452.624	374.449	77.794	10	33	14
K.Maraş	438.423	386.010	46.584	-	21	4.185
Muş	198.716	110.555	83.020	507	3.575	898
Tunceli	154.175	120.553	33.431	7	20	28
Van	266.840	118.481	147.694	3	557	1
Toplam	3.961.893	2.844.101	906.283	67.952	7.935	5.662

Güneydoğu Anadolu Bölgesi

İller	Toplam	Türkçe	Kürtçe	Zazaca	Arapça	Çerkezce
Adıyaman	267.288	143.054	117.325	6.705	7	2
Diyarbakır	475.916	178.644	236.113	57.943	2.536	1
Gaziantep	511.026	490.046	19.954	1	885	4
Mardin	397.880	35.494	265.328	60	79.687	75
Siirt	264.832	46.722	179.023	484	38.273	1
Şanlıurfa	450.798	207.652	175.100	16.917	51.090	3
Toplam	2.366.741	1.101.612	992.843	82.110	172.478	86

İki Bölgenin Toplamı

Doğu ve Güneydoğu	Toplam	Türkçe	Kürtçe	Zazaca	Arapça	Çerkezce
	6.328.634	3.945.713	1.899.126	150.062	180.413	5.748

1965 Genel Nüfus Sayımı verilerine göre, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi dışında, Sivas'ta 52.284, Ankara'da 36.798, Konya'da 27.811, Kırşehir'de 11.309, Niğde'de 8.991, Kayseri'de 8.454, Adana'da 7.581, Hatay'da 5.695 Tokat'ta 3.979, İstanbul'da 2.586, Mersin'de 1067, İzmir'de 863, Bursa'da 213, kişinin ana dili Kürtçedir. Görüldüğü gibi yukarıda belirtilen şehirler başta olmak üzere, Kürtler, Türkiye'nin hemen her şehrine dağılmış durumdadırlar¹³⁴.

1965 nüfus sayımına göre Ana dilini Kürtçe olarak belirtenlerin toplam sayısı 2.219 502 kişidir. En iyi bilinen ikinci dil olarak Kürtçeyi seçenlerin sayısı ise 1.752.858 kişidir¹³⁵. 1965 yılı nüfus sayımına göre Türkiye'nin toplam nüfusu 31 391 421 kişidir. Ana dili Kürtçe olanların oranı % 7 dolayındadır.

KONDA'nın 2006'da yaptığı araştırmaya göre etnik köken bakımından kendini Kürt olarak ifade edenlerin genel nüfusa oranı % 8.61, Ana dili Kürtçe olanların oranı ise 11.97'dir¹³⁶.

Latin-Kürtçe Alfabeti

A B C Ç D E Ê F G H I Î J K L M N O P Q R S Ş T U Û V W X Y Z

a b c ç d e ê f g h i î j k l m n o p q r s ş t u û v w x y z

3.2.10. Lazca

Lazca, Gürcüce, Megrelce ve Svanca ile birlikte Kafkas dilleri ailesinin Güney Kafkas dilleri kolundandır. Bazı dil bilimciler birbirine çok yakın olan Megrelce ile Lazca'yı, Zan dili ya da Kolhis dili olarak adlandırmaktadırlar. Bu iki dili konuşan insanlar arasında karşılıklı anlaşma mümkündür.

Lazlar, konuştukları dile "*Lazuri*" demektedirler. Lazca, Laz alfabesi ile yazılır. 20. yüzyıla kadar Lazlar ve Megreller bağlı bulundukları ülkelerin durumuna göre, Kiril, Gürcü ve Arap alfabelerini kullanılmışlardır.

Köklü bir sözlü geleneğe sahip olan Lazca'nın yakın zamana kadar yazılı metinleri bulunmamaktaydı. Antik Kolhis ve Lazika krallıklarının hüküm sürdüğü

¹³⁴ 1965 Genel Nüfus Sayımı

¹³⁵ 1965 Genel Nüfus Sayımı

¹³⁶ KONDA 2006

dönemlerden günümüze değin zengin sözlü bir edebiyata sahip olan Lazca, 19. yüzyılda yazıya geçirilmeye başlanmıştır.

Lazlar, Türkiye'nin Doğu Karadeniz bölgesinde, Gürcistan'ın Batum kentinin beş köyünde ve şehir merkezleri dışında Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Yunanistan, Estonya gibi ülkelerde de yaşamaktadırlar. Buralarda yaşayan Lazların bir bölümünün de Lazca bildikleri tahmin edilmektedir.

Lazca, Türkiye'nin Doğu Karadeniz kıyı şeridinde Rize ilinin Pazar ilçesinde bulunan Melyat Deresi'nden itibaren ve Gürcistan'ın Türkiye ile paylaştığı Batum'daki Sarp köyüne dek uzanan alanda konuşulur. Lazca, Lazların yoğun olarak yaşadığı Hopa, Borçka (sadece 3 köyde), Arhavi, Ardeşen, Fındıklı, Pazar ilçelerinin yanı sıra 1877-78 Osmanlı -Rus savaşı (93 harbi) ertesinde göç edilen Marmara bölgesinde Akçakoca, Sapanca, Yalova, Maşukiye, Karamürsel, Gölcük, Düzce, İzmit, Bursa kentlerine bağlı bazı köylerde de konuşulmaktadır.

Türkiye'de Arhavi ve daha batıda yaşayanlar, Hopa ve Rusya'da yaşayanlardan farklı lehçe gruplarını kullanırlar¹³⁷.

Türkiye nüfus sayımı istatistiklerine göre, 1945'te 46.987, 1965'te 26.007 kişinin ana dili Lazcadır. 1965 yılı nüfus sayımına göre en iyi bilinen ikinci dil olarak Lazcayı seçenlerin sayısı ise 59.101 kişidir. 1965 genel Nüfus Sayımı verilerine göre Artvin'de 12.090, Rize'de 5.754, Sakarya'da 2.671, Kocaeli'de 2.264, Bolu'da 1791 kişi ana dilinin Lazca olduğunu belirtmiştir¹³⁸.

2008 Şubatı'nda UNESCO "*Tehlikedeki Diller Atlası*"nın araştırmasına göre ise Türkiye'de 130 ya da 150.000 kişi Lazca konuşmaktadır. Bazı araştırmacılara göre Türkiye'de 250.000 etnik Laz yaşamakta olup bunların 150.000'i Lazcayı kullanmaktadır.

Türkiye'deki Lazlar Türkiye Türkçesini yazı dili olarak kullanmaktadırlar. Büyük bir bölümünün ana dili Türkçedir. Lazca konuşanların tamamına yakını da iki dillidir¹³⁹.

¹³⁷ Peter Alford Andrews, *age.*, s. 251

¹³⁸ 1965 Genel Nüfus Sayımı

¹³⁹ Peter Alford Andrews, *age.*, s.251

Laz Alfabeti

A B C Ç Ç D E F G Ğ H X I J K Ķ Q L M N O P P R S Ş T Ŧ U V Y Z Ž 3 Ž

a b c ç ç d e f g ğ h x i j k ķ q l m n o p p r s ş t ŧ u v y z ž 3 ž

3.2.11. Pomakça

Pomakça mevcut yapısı ile Güney Slav dillerinin bir kolu olarak kabul edilir. Ancak Karadenizin kuzeyinden gelen Türk topluluklarının, özellikle Kumanların dillerinin Slav dilleriyle karışmasından oluşan bir dil olduğunu düşünen araştırmacılar da vardır¹⁴⁰. Pomakça, genellikle, Rodop/Pomak Türk lehçesi, Katrancı/Pomak Türk lehçesi ve Tuna Havzası Pomak/Türk lehçesi şeklinde tasnif edilmektedir¹⁴¹. Bu tasnifin dışında Pomak ağızları aşağıdaki gibi de tasnif edilmektedir:

- 1-Lofça yöresi Pomakçası (Bulgarcaya benzer)
- 2-Rodop bölgesi Pomakçası (Bulgarcaya benzer)
- 3-Batı Trakya bölgesi Pomakçası (Bulgarcaya benzer)
- 4-Drama, Karacaova ve Tikveş bölgeleri Pomakçası (Makedoncaya benzer)
- 5-Gora (Arnavutluk) Pomakçası (Makedoncaya benzer)

Pomakçada çok sayıda Bulgarca unsur bulunduğu için Bulgarcanın bir lehçesi olarak değerlendirenler olduğu gibi antik Yunan kökenli olduğunu iddia edenler de vardır. Esasen 20. Yüzyılın başından itibaren, Balkan harbi sonrasında (1912) Bulgarlaştırma / Hristiyanlaştırma ve Bulgar dilini Pomaklara benimsetmek için Bulgarların yoğun bir baskı uyguladıkları bilinmektedir.

Pomakça mevcut yapısıyla daha çok Slav grubundan bir dil olarak kabul edilmekle birlikte söz varlığının % 30'unu Ukrayna Slavcası, % 25'ini Kuman-Kıpçak Türkçesi, % 20'sini Oğuz Türkçesi, %15'ini Nogayca, % 10'unu Arapça kelimelerden meydana gelmektedir¹⁴².

Pomakçanın en çok konuşulduğu ülkeler Türkiye ve Bulgaristan'dır. Bulgarcaya çok yakındır. Pomakça çok sayıda Türkçe kelime almıştır. Kiril Alfabeti ile yazımı daha kolaydır.

Pomaklar, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Türkiye'ye gelmişlerdir. Balıkesir/Gönen-Hasanbey köyü (Pomakköy), Bursa, Çanakkale, Edirne, Lüleburgaz,

¹⁴⁰ Lazlo Rasonyi, **Tarihte Türklük**, Ankara 1988, s. 141

¹⁴¹ Ahmet Cevdet, **Balkanlarda Akan Kan**, İstanbul, ts., s. 34, 189-191

¹⁴² Ahmet Cevdet, **age.**, s. 190-191

Babaeski, Pehlivan köyü, Alpulu, Katranca, Büyük Mandıra, İstanbul, Eskişehir, Osmaniye Beldesi, İzmir, Kırklareli, Kocaeli, (Konya/Ilgın/Boğazkent köyü) Kütahya, Samsun, Tekirdağ (Şalgamlı kasabası, Çerkezmusellim kasabası, Malkara Prafça (Çınaraltı köyü), Hayrabolu (Popköy, Kabahöyük) yörelerine yerleşmişlerdir.

1965 nüfus sayımına göre Edirne’de 10.324, Çanakkale’de 3.673, Kırklareli’de 3375, Balıkesir’de 1707, Tekirdağ’da 1632, İzmir’de 1289 kişi ana dilinin Pomakça olduğunu belirtmiştir.

Türkiye’de yapılan sayımlarda etnik veya dille ilgili bir veri bulunmamakla birlikte 200 bin ila 600 bin arasında Pomak kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğu sanılmaktadır.

Türkiye’de yaşayan Pomakların büyük bir bölümünün ana dili Türkçedir. İslam inancına sahip olan Pomaklar, mensubiyet duygusu itibarıyla da genellikle kendilerini Türk kabul etmektedirler. Esasen günümüzdeki durumları bakımından Pomakları Türk etnik unsuru içinde saymak gerekir.

3.2.12. Romanca

Romanca, Hint-Avrupa dil ailesine mensuptur. Romanlar Hindistan kökenli olduğu için Romanca Hint dilleriyle yakından akrabadır. Romanların konuştuğu bu dile *Romanca*, *Romca* ya da *Çingenece* de denmektedir. Romanların yaşadığı tüm ülkelerde konuşulur. Bölgeden bölgeye büyük farklılıklar gösterir. Genellikle Romanlar yaşadıkları ülkenin resmi dilini benimsedikleri için birçoğu ana dilini unutmuştur.

Romanca, Romanların yaşadığı coğrafyanın yaygın dilleri olan Türkçe, Sırpça ve Arnavutçadan çok etkilenmiş ve birçok dil unsuru almıştır. Söz varlığı bakımından en çok etkilendiği dil Sırp-Hırvat dilidir.

Türkiye’de yoğun olarak yaşadıkları iller Adana, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale, Düzce, İstanbul, Adapazarı, İzmit ve İzmir gibi iller gelmektedir.

Romanların nüfusu hakkında kesin bilgiler yoktur. Günümüzde Türkiye’de yaşayan Romanların önemli bir bölümünün ana dili Türkçedir.

3.2.13. Rumca

Rumca/Yunanca, Hint-Avrupa dil ailesi içinde kendi başına bir kol oluşturur. Bazı dil bilimciler Yunanca ve Ermeniceyi Hint-Avrupa dil ailesi içinde Greko-Grabar adıyla bir üst grupta birleştirirler. Yaklaşık olarak 4000 yıllık bir geçmişe sahip olduğu bilinmektedir. *Antik Yunanca* Klasik Yunan uygarlığının dili olarak kullanılmıştır. Modern Yunanca Antik Yunancadan oldukça farklı olmakla beraber köken olarak ona dayanır. Yunanca, Yunan Alfabesi ile yazılır ve Yunanistan ile Güney Kıbrıs Rum devletinin resmî dilidir.

Yunanca devamlı olarak kullanılmış ve tarihi tespit edilmiş en eski dillerden biridir. Özellikle Avrupa ve Ortadoğu medeniyetlerine katkısı çok büyük olmuştur. Bilim, felsefe ve sanat terminolojisinde önemli bir yeri olan Yunan dilinin dünyanın diğer dilleri üzerinde önemli bir etkisi vardır. Yunan dilinin tarihî gelişimi şu bölümlerden oluşur:

Miken Yunancası:

Hint-Avrupa dillerinin Helen kolunun bilinen en eski dilidir. Dor istilasından önceki Yunancadır. Mora ve Girit bölgesinde konuşulmuş ve Finike alfabesi “*Abjid*”den türetilen Lineer B yazısıyla yazılmıştır.

Klasik Yunanca:

Dor istilasından sonra Ege denizi’nin iki yakasında konuşulan lehçelerin toplamıdır. Klasik Yunanca dört önemli lehçeye ayrılmaktaydı:

Dorik lehçe: Epir, Mora, Girit, Oniki Adalar, Bodrum-Gökova-Datça çevresinde,

Aeolik lehçe: Teselya, Sporadlar ve Çanakkale-İzmir arası Batı Anadolu çevresinde,

İyonya-Attika lehçesi: Atina çevresi (Attika), Euboia, Kikladlar ve İzmir-Güllük arası

Arkadya-Kıbrıs lehçesi: Merkezi Mora ve Kıbrıs çevresinde konuşulmaktadır.

Helenistik Yunanca

Atina’nın siyasi üstünlüğü sonucu bu dört lehçe *Attika* lehçesi çevresinde birleşmiş ve *Koine* (*Kine*) Ortak dil oluşturulmuştur. Helenistik Yunanca, antikitenin sonunda Makedonya’dan Hindistan’a kadar geniş bir coğrafyada konuşulmuş; Doğu Akdeniz havzasının, Ortadoğu’nun ve Kuzey Afrika’nın *lingua-franca’sı* haline

gelmiştir. Yeni Ahit Yunancası da Roma İmparatorluğunun resmi dili olan Yunanca da bu ortak dildir.

Ortaçağ Yunancası

Helenistik Yunanca'nın erken ortaçağdan itibaren Doğu Roma'nın halk diline dönüşmesi evresidir. Bütün Doğu Akdeniz havzasında, Karadeniz'in kuzeyi ve güneyinde, Ortadoğu'da "*Rum - Romalı*" denilen halkın gündelik dili haline gelmiştir.

Modern Yunanca

Yunanistan'ın kurulmasıyla Devletin Resmi dili Katharevousa ilan edildi. Bu dil Eski Klasik Yunancaya dayanıyordu. Bir süre okullarda ve resmî dairelerde sadece bu diyalekt kullanıldı, ancak halk bu diyalekte yabancı olduğundan evlerde ve sokaklarda Halk Yunancası (*Demotiki*) konuşulmaya devam edildi. Daha sonraki yıllarda resmi dil ile ilgili birtakım düzenlemeler yapıldı.

Romeika/ Pontus lehçesi (Yunanca)

Romeika lehçesi, büyük çoğunluğu 1923 mübadelesinde Yunanistan'a göçmüş olan ve bugün hâlâ Yunanistan'da yaşayan Karadeniz kökenli Rumlar tarafından konuşulmaktadır. Yaklaşık 5.000'i Türkiye'de, 200.000'i Yunanistan'da olmak üzere toplam 325.000 kişi tarafından konuşulduğu sanılmaktadır.

Romeika lehçesi, Türkçe, Lazca ve diğer Kafkas dillerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Türkiye'de Romeika lehçesi Trabzon ili sınırları içinde kalan bazı ilçe ve köylerde ana dili olarak kullanılmaktadır. Bu yerleşim birimleri, Tonya, Köprübaşı, Çaykara, Dernekpazarı, Uzungöl, Maçka, Torul, Yağlıdere, Santa yöresindeki bazı köylere aittir.

Kapadokya lehçesi (Yunanca)

Kapadokya lehçesi, Bizans Yunancasından doğmuş, Orta Anadolu'da konuşulmuş bugün ise ölmek üzere olan lehçelerden biridir. Anadolu'da Türkçenin hakimiyetinden sonra, Türkçeden etkilenen Kapadokya Rumcası Yunancadan farklılaşmıştır.

Kalabriya lehçesi (Yunanca)

İtalya'nın Yunanistan'a yakın yerlerinde, Apulia ve Kalabriya bölgelerinde konuşulur. Eski zamanlarda buralarda koloni kurmuş Yunanlar tarafından konuşulmaktadır.

Yahudi Yunancası

Yevanik, adı verilen bu lehçe artık günümüzde konuşulmamaktadır. Uzun yıllar Musevî Yunanlar tarafından konuşulmuş ve genellikle İbranî alfabesi ile yazılmıştır.

Yunanca dünyada, çoğunluğu Yunanistan'da olmakla beraber, Avustralya, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan yaklaşık 13 milyon kişinin ana dilidir.

Türkiye'de ana dili Rumca olan az bir Rum nüfus yaşamaktadır. Bunların hemen hemen hepsi İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada'da yaşamaktadır. 1965 yılı Genel Nüfus Sayımı verilerine göre, İstanbul'da 35.097, Çanakkale'de 5.258, Trabzon'da 4.535 kişi Rumca'yı ana dili olarak konuşmaktadır. Aynı nüfus sayımına göre, Türkiye'de ana dili Rumca olan kişi sayısı toplam olarak 48.096'dır.

Yunan alfabesi

A α Alfa	N ν Ni
B β Vita	Ξ ξ Ksi
Γ γ Gama	Ο ο Omikron
Δ δ Delta	Π π Pi
E ε Epsilon	Ρ ρ Ro
Z ζ Zita	Σ σ ς Sigma
H η İta	Τ τ Taf
Θ θ Tita	Υ υ İpsilon
I ι İota	Φ φ Fi
K κ Kapa	Χ χ Khi
Λ λ Lamda	Ψ ψ Psi
M μ Mi	Ω ω Omega

Eski harfler

Ͱ Digama	ͱ Tsan
Ͳ Heta	ͳ Kopa
ʹ San	͵ Sampi

Birleşik harfler

Ͷ Stigma	ͷ Ou
----------	------

Baktriya harfler

͸ So

A B Γ Δ E Z H Θ I K Λ M N Ξ O Π P Σ T Y Φ X Ψ Ω

α β γ δ ε ζ η θ ι κ λ μ ν ξ ο π ρ σ/ς τ υ φ χ ψ ω

3.2.14. Süryanice

Süryanice, Sami dilleri ailesine mensup bir dildir. Kadim/Antik *Aramca*, *Aramice* diline dayanmakta olup eski dillerden Akadca, Asurca ve Babilce ile çağdaş dillerden Arapça ile akrabadır. Aramicenin Urfa lehçesinden türeyen ve MS 2. yüzyıldan itibaren Süryani alfabesi (*Estrangelo*) ile yazılan lehçesine *Süryanice* adı verilir.

Urfa merkezinde bulunan Süryaniler, ikinci yüzyılda Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Bu tarihten itibaren Süryani kültürü Yunan kültürüyle harmanlanıp güçlü ve zengin bir edebiyat vücuda getirmiştir. İncil'in *Peşitta* adı verilen Süryanice çevirisi bu dönemde yazılan en önemli eserlerden biridir.

431 Efes ve 451 Kadıköy Konsilleri ile farklı mezheplere bölünen Süryanilerin dil ve alfabeleri de Doğu ve Batı olmak üzere iki kola ayrılmıştır.

Klasik Süryanice Lehçeleri

Batı Süryanicesi: Bizans'ın etkisinde kalan *Monofizit*; İsa'nın tek ve ayrılmaz bir tabiatı olduğuna inananlar *Yakubiler*, 680 yılında bunlardan ayrılan ve *Monothelitizm*'i benimseyen (İsa'nın tek tanrısal karakteri olmakla beraber insani iradesinin de olduğu görüş) daha sonra 1182 yılında Katolikliği benimseyen Lübnanlı *Maruniler* ve şimdi Katolik olup, Bizans ayin biçimine göre ibadet eden *Melkitler* bu lehçeyi konuşurlar.

Doğu Süryanicesi: *Diofizit* (İsanın birbirinden bağımsız çift tabiatı olduğunu savunan görüş) *Nesturiler* (Asuriler olarak da bilinir) ve daha sonra bunlardan ayrılıp Katolikliği benimseyen *Keldaniler* Batı Süryanicesini konuşurlar. Nesturiler Doğu Aramicesi'ni Çin'e kadar taşımışlar ve yaymışlardır.

Günümüzde Kullanılan Süryani Lehçeleri

Çağdaş Süryanice'nin birçok yerel lehçe ve ağzı vardır. Yaşadıkları coğrafyanın gereği olarak zaman içinde Süryani diline çok sayıda Arapça, Türkçe, Farsça ve Kürtçe kelime girmiştir. Ayrıca yakın zamanlarda Fransızca, Almanca ve İngilizceden de birçok kelime aldığı bilinmektedir.

1. *Turoyo*: Yakubi Süryanilerce konuşulan çağdaş Batı Süryani lehçesidir. Tur-Abdin bölgesi ve İstanbul'da Suriye, Lübnan ve göçlerle gidilen bazı Avrupa Ülkelerinde, Amerika kıtasında ve Avustralya'da en az 200.000 kişi tarafından konuşulmaktadır.
2. *Mlahsö* : Diyarbakır'da bu dili konuşabilen son kişi 1998 yılında öldüğünden, kullanıcısı kalmamıştır. Kelime yapısı bakımından Klasik Süryanice'ye Turoyo'dan daha yakındır.
3. *Surit (Aturaya)*: Asuri Hristiyanlarınca konuşulan çağdaş Doğu Süryani Lehçesidir. 210.000 kişi tarafından İran, Irak, Suriye, Türkiye, Kıbrıs, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Lübnan Avrupa Ülkeleri, Amerika ve Kanada'da konuşulur.
4. *Yeni Doğu Keldanicesi (Kaldaya)*: Keldaniler tarafından kullanılan çağdaş Doğu Süryani Lehçesidir. İran, Irak, Türkiye, Suriye, Lübnan Avrupa Ülkeleri, Amerika ve Kanada'da 206.000 kişi tarafından konuşulur. Bu dili konuşanlar ile Surit lehçesini konuşanlar rahatlıkla anlaşabilirler.
5. *Hertvin*: Siirt civarında yaklaşık 1.000 kişi tarafından konuşulur. Hertvin lehçesi de Surit lehçesine yakındır.

Süryani alfabesi

Estrangela Yazısı

Harf	Unicode	Okunuşu
‘Ālaph	ܐ	E sessiz
Bêth	ܒ	B (V)
Gâmal	ܓ	G (Gh)
Dâlath	ܕ	D (Dh)
Hê	ܚ	H
Waw	ܘ	W (U, O)
Zain	ܙ	Z
Hêth	ܗ	H (Gırtlaktan)
Têth	ܬ	T
Yôdh	ܝ	Y (İ, E)
Kâph	ܟ	K (H (Boğazdan))
Lâmadh	ܠ	L
Mîm	ܡ	M
Nûn	ܢ	N
Senkarth	ܣ / ܥ	S
‘Ê	ܐ	Sessiz
Pê	ܦ	P (F)
Isâdhê	ܦ	TS
Qôph	ܩ	Q
Rêš	ܪ	R
Šin	ܫ	Ş
Taw	ܬ	T (Th)

Letter	Eṣṭrangēlā (classical)			Madnhāyā (eastern)		
	Normal form	Final connected	Final unconnected	Normal form	Final connected	Final unconnected
ʾĀlāp						
Bēt						
Gāmal						
Dālat						
Hē						
Waw						
Zayn						
Hēt						
Tēt						
Yōḏ						
Kāp						
Lāmaḏ						
Mīm						
Nūn						
Semkaṭ						
ʿĒ						
Pē						
Ṣāḏē						
Qōp						
Rēš						
Šīn						
Taw						

3.2.15. Yahudice

İbranice (*İvrit*), Hami-Sami dil ailesine mensuptur. Bu dil ailesi içinde Afro-Asyatik dillere bağlı, Kuzey Batı Sami (*Semitik*) dil grubunun *Ken'an* kolundan olduğu kabul edilir.

İbranice, günümüzde İsrail devletinin resmi dilidir. ABD başta olmak üzere Avustralya, Kanada, Almanya, Filistin, Panama ve İngiltere'de yaşayan Yahudi azınlıklar tarafından da konuşulur. Ayrıca, Batı Şeria'da Yahudi olmayan bir azınlık ve dünyanın birçok yerindeki Yahudi azınlıklarca *Ladino*, *Yidiş* veya *Aramice* ile beraber din/ibadet dili olarak kullanılır.

Yahudiler göç ettikleri bölgelerin yerel veya hakim dillerini kullanmış, sıklıkla da ayrı diyalektler geliştirmiş veya yeni bağımsız dil kolları yaratmışlardır. *Yidiş*, Orta Avrupa'ya göç eden *Aşkenaz* Yahudileri tarafından geliştirilen Yahudi-Alman dili, *Ladino* ise, *İber* Yarımadasına göç eden *Sefarad* Yahudilerinin geliştirdikleri Yahudi-İspanyol dilidir.

Eski Ahid de denilen *Tanah* ve 3,300 yıl önce Hz. Musa zamanında kaleme alındığına inanılan *Tevrat* Kutsal Kitap İbranicesi ile yazılmıştır. Yahudiler bu sebeple İbranice'ye "*Laşon Ha Kodeş*" (Kutsal dil) de derler.

Kudüs'ün Babilliler tarafından MÖ 607 yılında işgal ve talan edilmesinden sonra Mezopotamya'dan Mısır'a kadar yaygın bir biçimde konuşulan Aramice yavaş yavaş İbranice'nin yerini almaya başlamış; *Tevrat*'ın Aramice çevirileri yapılmış, *Talmud* Aramice olarak kaleme alınmıştır.

19. yüzyıl sonlarına doğru İbranice, Yahudi milliyetçiliği (Siyonizm) ile birlikte modern İbranice olarak tekrar diriltilmiş ve Yahudiler tarafından Yidiş, Arapça, Rusça gibi dillerin yerine konuşulmaya başlamıştır. İbranice özellikle Elyezer Ben Yehuda'nın kişisel çabaları sonucu tekrar bir konuşma dili haline getirilmiştir.

Günümüzde dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan Yahudiler tarafından en yaygın olarak konuşulan diller, İngilizce, Modern İbranice ve Rusçadır. Bu dillerden başka Fransızca ve İspanyolca gibi bazı Latin dilleri de yaygın olarak kullanılmaktadır.

Türkiye'de genellikle İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa gibi büyük illerin merkezleri ile Çanakkale, Edirne, Diyarbakır gibi nispeten küçük şehirlerde yaşarlar. 1965 nüfus sayımına göre ana dili Yahudice olanların sayısı 9.981 kişidir. Aynı nüfus

sayımında dinini Yahudilik olarak belirtenlerin sayısı ise 38.267 kişidir¹⁴³. Bu rakamlar Türkiye’deki Yahudilerin birçoğunun ana dilinin Türkçe olduğunu göstermektedir.

Türkiye’deki nüfusları konusunda kesin bilgiler yoktur. Genellikle 20-25 bin dolayında bir nüfusa sahip oldukları ifade edilmektedir¹⁴⁴. Yahudi Ajansının verilerine göre Türkiye’deki Yahudilerin sayısı 28.600’dür. *United States Center for World Mission* adlı vakfın (Aralık 2008) tespitine göre 13.000 kişidir. KONDA’nın 2006 araştırmasına göre de toplam nüfus içindeki oranları % 0.04’tür.

1965 Genel Nüfus Sayımı verilerine göre ana dilini Yahudice olarak belirtenlerin en çok yaşadıkları şehirlerdeki sayıları da şöyledir: İstanbul’da 8.608, Hakkari’de 767, İzmir’de 753 kişi. Aynı sayıma göre ana dilini Yahudice olarak belirtenlerin toplam sayısı ise, 9. 981 kişidir.

İbrani/ Yahudi Alfabesi

Simge	Harf adı	Ses değeri	Sayısal
א	alef	- (1)	1
ב	bet, ve	b, v	2
ג	gimel	g	3
ד	dalet	d	4
ה	he	h (2)	5
ו	vav	v	6
ז	zayin	z	7
ח	het	kh (ya da h) (3)	8
ט	tet	t	9
י	yud	y (4)	10
ך* ve כ	kaf, haf	k, kh, h	20
ל	lamed	l	30
מ ve מ*	mem	m	40
נ* ve נ	nun	n	50
ס	sameh	s	60

¹⁴³ 1965 Genel Nüfus Sayımı

¹⁴⁴ Peter Alford Andrews, *age.*, s 223

ע	ayin	- (5)	70
פ ve ף*	pe ve fe	p, f	80
צ ve ץ*	tsadik	ts (ya da tz/z)	90
ק	kuf	k ya da q	100
ר	reş	r	200
ש	şin, sin	ş, s	300
ת	tav	t	400

- Bazı harflerin yanında bulunan yıldız işareti o harfin sadece kelime sonunda kullanıldığına işarettir.
- C sesi *gimal* harfinin üzerine ayraç koyularak elde edilir.
- Ç sesi *tsadi* harfinin üzerine ayraç koyularak elde edilir.
- J sesi *zayin* harfinin üzerine ayraç koyularak elde edilir.
- İbranicede W sesi bulunmazken W sesi olan yabancı kelimeler için çift *vav* kullanılır.

3.2.16. Zazaca

Zazacanın (*Dımılki, Zazaki*) kökeni ve hangi dil ailesine mensup olduğu konusu tartışmalıdır. Kimi araştırmacılar Zazacayı Hint-Avrupa dil ailesinin İrani diller grubunun Kuzey-Batı koluna dahil ederken, kimileri de Zazacanın karma bir dil olduğunu ve kökeni Türkçe olan bir dilin Farsça ve Arapça ile karışmasından oluştuğunu savunur.

Zazacanın ilk ve asli şeklinin nasıl olduğunu tam olarak bilemiyoruz. Altay dilleri ile Zazaca arasında yapılan bir dil karşılaştırması, Altay dilleri ile Zazaca arasında birçok ses ve kelime denkliği bulunduğunu göstermektedir¹⁴⁵. Zazaların Türk kökenli olduğunu savunan görüşe göre Zazalar da Kürtler gibi dil karışmasına uğramış, eski bir Türk topluluğudur. Bu Türk topluluğu, Horasan, Harezm, Kıpçak ve Oğuz Türklerine dayanır¹⁴⁶. Ayrıca Zazaların kökenini Az, Za, Su-Su, İskit-Saka, Part-Sasani, Tacik kökenlerine ya da Hunların bir kolu olan Sabirler ile Kumanların bir kolu olan Kıpçaklara bağlayanlar da vardır¹⁴⁷.

¹⁴⁵ Osman Özer, Ana Altayca ve Çuvaşça ile Zazaca Arasındaki Dil Benzerlikleri Üzerine Bir Deneme, **Tuncer Gülensoy Armağanı**, Kayseri 1995, s. 289-298

¹⁴⁶ Ali Rıza Özdemir, **age.**, s. 71

¹⁴⁷ Ali Rıza Özdemir, **age.**, s. 67-70,76

Zazaca mevcut haliyle söz varlığı ve gramer özellikleri bakımından karma bir yapıya sahiptir. Bu karma yapıda özellikle Fars dili gramer kurallarının baskın olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, Türk kökenli topluluklardan bir bölümünün dillerinin Fars ve Arap dilleriyle karışarak değiştiğini, Kaşgarlı Mahmut daha 11. yüzyılda dile getirmiştir. “*Türkçeyi en iyi konuşanlar Türkçeden başka dilleri bilmeyen Türklerdir*” ve “*Balasagunlular Soğdca ve Türkçe kullanırlar. Tıraz/ Talas ve Beyza şehirlerinin halkı dahi böyledir*”... “*En açık ve doğru dil -ancak bir dil bilip- Farslarla karışmayan ve yabancı ülkelere gidip gelmeyen kimselerin dilidir. İki dil bilen şehirlilerle düşüp kalkan kimselerin dilleri bozuktur. İki dil bilenler Soğdak, Kençek, Arğu boylarıdır. Gezginci olarak yabancılara Karışan Hotan ve Tübüt halkı ile Tangutların bir kısmıdır*”¹⁴⁸.

Yaşadığımız coğrafyadaki, siyasi, sosyo-kültürel, psikolojik gelişmeler ile inanç tarihi dikkate alınırsa birçok toplumun neden dil değiştirdiği ve neden dillerinin karışarak başkalaştığı rahatlıkla anlaşılabılır.

Zazacanın kökeni ile ilgili tespitler yapan araştırmacılar yukarıda belirtilen tarihi süreci dikkate almadan, mevcut yapı ve söz varlığı üzerinden değerlendirmeler yapmaktadırlar. Farsçadan alınan dil unsurlarının çokluğu ve gramer özelliğinin Fars dili karakterinde olması sebebiyle Zazacayı Fars dilleri arasında değerlendirmektedirler. Bu bakış açısı içinde Zazaca, genellikle Hint-Avrupa dil ailesinin İranî diller grubuna dahil edilmekte ve Beluci, Gorani ve Sengseri dilleriyle İranî dillerin Kuzey-Batı kolunun Hyrkani (Gurgan) alt grubundan sayılmaktadır.

Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi kabul edenler de vardır. Ancak birçok araştırmacı Zazacanın Kürtçeden tamamen ayrı bir dil olduğu kanaatinde. Aradaki benzerlikler daha çok Arapça ve Farsçadan gelen ortak alıntılar dolayısıyladır. Bize göre de Zazaca Kürtçeden ayrı bir dildir; Kürtçenin bir lehçesi değildir. Zaten bu iki dili bilenler arasında anlaşılabilirlik yoktur. Zazalar Kurmançların çoğunlukta olduğu bir coğrafyada yaşadıkları için, Kurmanççaya aşina olmakta ve böylece öğrendikleri için zaman zaman ikisinin karışımı bir “*Esperanto*” ile anlaşmak mümkün olabilmektedir.¹⁴⁹ Asıl dil farklıdır ve anlaşmak mümkün değildir. Oscar Mann, “*Die Mundarten der Zâzâ*” adlı eserinde Zazacanın Kürtçeden farklı bir dil olduğunu kanıtlarıyla göstermiştir. A. Dilaçar da, “*Kürtçenin doğusunda ve batısında buna yakın olan fakat Kürtçe sayılmayan Zaza (batı) ve Gurani*

¹⁴⁸ Kaşgarlı Mahmut, *Dîvânü Lügati't-Türk* (Çev. Besim Atalay), I-30-16, I-98-15 ve d.

¹⁴⁹ *İslam Ansiklopedisi*, s. 1152

(doğu) dilleri yer alır¹⁵⁰.” Diyerek, Zazaca ile Guranî/Goranî dillerinin Kürtçe olmadığını belirtmektedir.

Zazaca kendi içinde de farklılıklar gösterir. Özellikle Palu-Bingöl yöresi Zazacası ile Tunceli yöresi Zazacası birbirinden oldukça farklıdır. Bu iki dilin Zazacanın lehçesi mi, yoksa ayrı iki dil mi oldukları hususu gerçekten incelenmeye muhtaçtır!

Zazaca genellikle Kuzey (Zazaca), Güney (Dımilkî) şeklinde iki kola ayrılır. Ancak Zazacayı Kuzey, Orta ve Güney Zazaca biçiminde üç gruba ayıranlar da vardır:

Kuzey Zazaca; Zazaların yaşadığı coğrafyanın kuzey bölümlerinde ve genellikle de Alevi Zazalar tarafından, Tunceli, Erzincan, Sivas, Muş, Erzurum yörelerinde konuşulur.

Merkez Zazaca; Elazığ (Palu) ve Bingöl yörelerinde konuşulur. Bu lehçeyi konuşanların büyük bir bölümü Şafi mezhebine mensuptur.

Güney Zazaca: Şanlıurfa(Siverek), Adıyaman (Gerger), Bitlis (Mutki), Diyarbakır’ın kuzeyi ve Malatya’nın doğu sınırına yakın bölgelerde konuşulur. Bu lehçeyi konuşan Zazaların da büyük bölümü Hanefi mezhebine mensuptur.

Türkiye’de Zazalar, daha çok Bingöl, Elazığ, (Arıcak, Sivrice, Maden, Kovancılar, Palu, Karakoçan), Urfa (Siverek, Gerger), Diyarbakır, Mutki,Tunceli, Sivas (Zara, İmranlı), Erzincan, (Merkez, Kemah, Çayırılı, Üzümlü, Tercan), Varto, Hınıs, Merkez), kısmen Gümüşhane, Şiran gibi il ve ilçelerde yerleşiktirler. Bu asıl bölgenin dışında çeşitli illerde yaşayan (İstanbul, Ankara, Adana, Bursa, Kayseri) Zazalar da vardır.

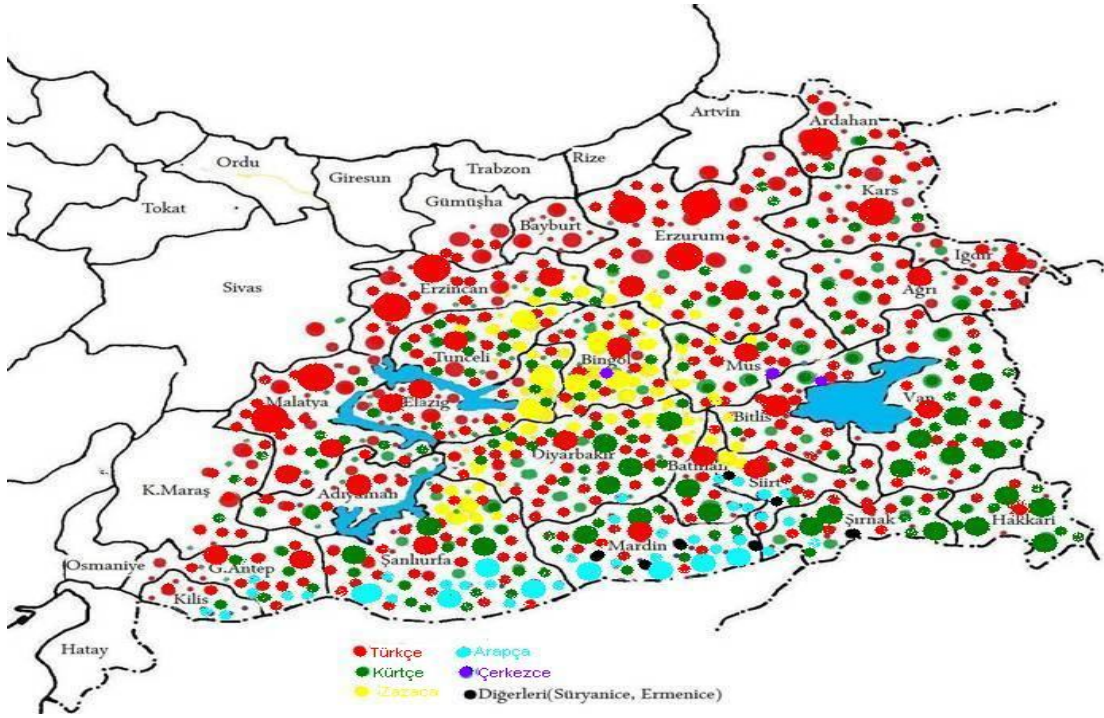
Bingöl, Elazığ (Arıcak, Sivrice, Kovancılar, Karakoçan, Maden, Palu), Urfa (Siverek), Adıyaman (Gerger), Diyarbakır, Bitlis (Mutki) yörelerindeki Zazalar genellikle Sünni Müslüman; Tunceli (Hozat, Nazmiye, Ovacık, Pülümür), Sivas (Zara, İmranlı, Kangal, Divriği), Erzincan (Merkez, Kemah, Çayırılı, Üzümlü, Tercan), Erzurum (Hınıs), Muş (Varto), Bingöl merkez, (Yayladere, Kiğı, Yedisu), Erzurum (Hınıs), kısmen Gümüşhane (Şiran), Elazığ (Karakoçan) yörelerinde yaşayanlar ise çoğunlukla Alevidir¹⁵¹.

Ahmet Buran, “*Doğu ve Güney Doğu Anadolu’nun Dil Atlası*¹⁵²”nda Zazacanın konuşulduğu bölgeleri harita üzerinde şöyle göstermiştir:

¹⁵⁰ A. Dilaçar, *age.*, s. 118

¹⁵¹ Peter Alford Andrews, *age.*, s 168

¹⁵² Ahmet Buran, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Dil Atlası*, Biyografi Net İletişim ve Yayıncılık, İstanbul 2009

Zazalar arasında çift dillilik veya çok dillilik göze çarpmaktadır. Yaşadıkları veya göç ettikleri coğrafyanın siyasi ve demografik şartlarına bağlı olarak, Zazacanın yanında Türkçe, Arapça ve Kurmançça gibi dilleri de konuşmaktadırlar. Etnik dili Zazaca olan ve çeşitli şehirlere yerleşen vatandaşlarımızın önemli bir kısmının çocuklarının ana dili Zazaca değil artık Türkçedir. Önemli bir bölümü de etnik mensubiyet bakımından kendini Türk saymaktadır.

Zazaların nüfusu hakkında kaynaklarda çok değişik bilgiler mevcuttur. United States Center for World Mission vakfının verilerine göre, Zazaların nüfusu 1.300 kişi dolayındadır. Ali Tayyar Önder'e göre bir milyon¹⁵³, Ali Rıza Özdemir'e göre ise, iki milyon civarındadır¹⁵⁴. Mesut Keskin, "4 ila 6 milyon arasında"¹⁵⁵ Zaza nüfusundan söz etmektedir ki, bu rakam oldukça abartılıdır!

1965 nüfus sayımına göre ana dili Zazaca olanların sayısı 150 644 kişidir. İkinci en iyi bilinen dil olarak Zazacayı seçenlerin sayısı ise 92 288 kişidir¹⁵⁶. Aynı nüfus sayımı verilerine göre, Zazaların yoğun olarak yaşadıkları belli başlı şehirlerde ana dili Zazaca olanların sayısı; Diyarbakır'da 57.943, Elazığ'da 30.939, Bingöl'de 30.928, Urfa'da 16.917, Adıyaman'da 6.705, Erzurum'da 2.185, Bitlis'te 2.079 kişidir.

¹⁵³ Ali Tayyar Önder, *age.* s. 221

¹⁵⁴ Ali Rıza Özdemir, *age.*, s. 174

¹⁵⁵ Mesut Keskin, *agm*, s. 1

¹⁵⁶ 1965 Genel Nüfus Sayımı

Mesut Keskin'e göre Zazaca ve lehçelerinin yayılma alanları şöyledir¹⁵⁷:

Zazacanın Alfabetesi

1. Jacobson Alfabetesi

A B C Ç D E Ê F G Ğ H I İ J K L M N O P Q R S Ş T U û V W X Y Z

2. Bedirxan Alfabetesi

A B C Ç D E Ê F G H Î Ĩ J K L M N O P Q R S Ş T U û V W X Y Z

3.2.17. Diğerleri

Türkiye'deki etnik grupları tespit ederken hareket noktamız, daha çok, “soy, dil ve din/inanç” oldu. Dolayısıyla bizim etnik grup olarak incelediğimiz her topluluğun aynı zamanda ayrı bir dili de vardır. Ancak kimi araştırmalarda, tek başına inanç, mezhep ya da yaşama biçimi ölçüt alındığı için, bu tür araştırmalarda yer alan her etnik grubun ayrı bir dili yoktur. Örneğin, Aleviler, Yörükler, Yezidiler, Dürziler, Zerdüşiler gibi birçok grubun dili ya Türkçe ya Kürtçe ya da Arapçadır.

¹⁵⁷ Mesut Keskin, agm., s.7

Kimi grupların ana dilleri ya artık hiç konuşulmamakta ya da çok az kişi tarafından konuşulmaktadır. İşlevselliği olmayan, çok dar bir alanda çok az kişi tarafından konuşulan bu tür dillerin birkaç nesil sonra unutulduğu ve konuşulmadığı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla kimi araştırmacılar tarafından Türkiye’deki etnik gruplar arasında sayılan “*Manavlar, Malakanlar, Polonezler, Sudanlılar, Çeçenler-İnguşlar, Osetler, Almanlar, Yezidiler, Dürziler, Zerdüşiler, Nasturiler, Farsiler*” gibi grupların dillerini değerlendirmedik. Çünkü bunların bir bölümü inanç gruplarıdır ve zaten ayrı dilleri yoktur, bir bölümü de ayrı bir grup olarak değerlendirilecek kadar konuşucusu bulunan diller değildir.

Bu gruplar arasında özellikle son dönemlerde Alanya başta olmak üzere Antalya civarına yerleşen Almanlar belki değerlendirilebilecek bir grup olabilir.

1965 Yılı Genel Nüfus Sayımında, “*Acemce, Kırmanca ve Kırdasça*” adıyla tespit edilen dillerden Acemce, Farsça olmalıdır. Bu dili konuşan kişi sayısı 948 olarak tespit edilmiştir. “Kırmanca”yı konuşan kişi sayısı 45, Kırdasçayı konuşanlar ise 39 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu dillerden Kırmanca Kürtçenin Türkiyede konuşulan ve Kürtçenin en büyük lehçesi olarak kabul edilen Kurmaçça ise, konuşan kişi sayısının 45 olmaması gerekirdi.

Yukarıda özetlenen nedenlerle adı geçen “etnik gruplar”ın dilleri değerlendirilmemiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. SAYISAL VERİLERE GÖRE ANADİLLER

1.1. Türkiye’de Yapılan Nüfus Sayımlarına Göre Ana Dilleri

1.1.1. Nüfus Sayımı

Nüfus sayımları esasen bir ülke içinde yaşayan insanların sayısını tespit etmek için yapılır. Ancak bu sayımlarda sorulan çeşitli sorular aracılığıyla, ülke nüfusunun, kadın erkek oranları, yaş durumları, ailede yaşayan kişi sayısı, çalışan çalışmayan nüfus, gelir durumları, illere ve bölgelere göre nüfus dağılımları, göç ve nüfus hareketliliğinin yönü gibi birçok konuda da bilgiler elde edilmiş olur. Kimi nüfus sayımlarında ülkede yaşayan insanların, ana dilleri, ikinci dilleri ve bildikleri yabancı diller de sorulur. 1965 yılında yapılan nüfus sayımında da kişilere ana dilleri sorulmuştur. Bu bölümde 1965 yılı nüfus sayımı verilerine göre Türkiye’deki dilleri inceleyeceğiz.

1.1.2. Nüfus Sayımlarına Göre Türkiye’de Ana Dilleri

1935 yılından 1965 yılına kadar yapılan nüfus sayımlarında düzenli olarak ana dilleri de sorulmuştur. “*ana dili*” kavramının doğru anlaşılıp anlaşılmadığı ve ortaya çıkan rakamların gerçeği yansıtip yansıtmadığı hususu ayrı bir tartışma konusudur! Biz bu çalışmada eldeki resmi nüfus sayımı verileri üzerinden bir değerlendirme yaparak Türkiye’de hangi dillerin ana dili olarak kullanıldığını ve hangi yörelerde hangi oranlarda konuşulduklarını tespit etmeye çalışacağız.

Nüfus sayımında sorulan dillerin bir bölümü Türkiye coğrafyasının yerli, yerel veya azınlık dilleridir. Bir bölümü ise Türkiye’de geçici olarak yaşayan insanların ana dilleri durumundadır.

1935, 1945, 1955, 1965 yılı sayımlarına göre, 10’ar yıllık aralarla bakıldığında Türkiye’deki dillerin, ana dili olarak varlıkları, konuşucu sayıları aşağıdaki gibidir:

1.1.2. 1. 1935 Yılı Nüfus Sayımı

Diller	Erkek	Kadın	Toplam
Türkçe	6 828 793	7 070 280	13 899 073
Abazaca	5 073	5 026	10 099
Acemce	1 115	938	2 053
Almanca	2 432	2 615	5 047
Arapça	75 832	77 855	153 687
Arnavutça	12 512	10 242	22 754
Boşnakça	12 724	11 889	24 613
Bulgarca	9 357	8 888	18 245
Çekoslovakça	1 14	86	200
Çerkezce	45 264	46 708	91 972
Ermenice	25 982	31 617	57 599
Flamanca	105	25	130
Fransızca	2 301	3 080	5 381
Gürcüce	27 044	30 281	57 325
Hırvatça	37	46	83
İngilizce	745	737	1 482
İspanyolca	6 435	7 807	14 242
İsveççe	67	47	114
İtalyanca	2 229	2 404	4 633
Kıptice	3 847	4 008	7 855
Kürtçe	734 731	745 515	1 480 246
Lazca	28 440	34 813	63 253
Lehçe	253	241	494
Macarca	493	392	885
Pomakça	15 991	16 670	32 661
Rumence	353	346	699
Rumca	48 793	59 932	108 725
Rusça	2 399	2 411	4 810
Sırpça	2 319	2 050	4 369
Tatarca	7 569	8 046	15 615
Yahudice	19 853	22 754	42 607
Saire	6 272	6 194	12 466
Meçhul	7 038	6 995	14 033

1.1.2. 2. 1945 Yılı Nüfus Sayımı

Diller	Erkek	Kadın	Toplam
Türkçe	8 357 048	8 240 939	16 598 037
Abazaca	4 354	4 248	8 602
Acemce	485	296	781
Almanca	1 119	1 143	2 342
Arapça	125 324	121 880	247 204
Arnavutça	7 617	6 548	14 165
Boşnakça	6 750	6 530	13 280
Bulgarca	4 487	4 272	8 750
Çekoslovakça	179	124	303
Çerkezce	33 218	33 473	66 691
Ermenice	25 455	30 724	56 179
Flamanca	62	44	106
Fransızca	2 217	3 016	5 233
Gürcüce	19 767	20 309	40 076
Hırvatça	23	17	40
İngilizce	1 136	637	1 773
İspanyolca	5 142	6 010	11 152
İsveççe	29	28	57
İtalyanca	1 258	1 382	2 640
Kıptice	2 259	2 204	4 463
Kürtçe	742 472	734 090	1 476 562
Lazca	21 020	25 967	46 987
Lehçe	335	318	653
Macarca	302	300	602
Pomakça	6 538	6 495	13 033
Rumence	487	455	942
Rumca	38 710	19 970	88 680
Rusça	1 932	2 168	4 100
Sırpça	2 137	1 963	4 100
Tatarca	4 916	5 131	10 047
Yahudice	23 938	27 081	51 019
Saire	5 725	5 719	11 444
Meçhul	68	63	131

1.1.2.3. 1955 Yılı Nüfus Sayımı

Diller	Erkek	Kadın	Toplam
Türkçe	11 001 189	10 621 103	21 622 292
Abazaca	7 085	6 655	13 740
Acemce	517	364	881
Almanca	2 711	2 388	5 099
Arapça	150 054	1 505 29	300 583
Arnavutça	5 858	5 035	10 893
Boşnakça	6 153	5 691	11 844
Bulgarca	3 119	2 313	5 432
Çekoslovakça	142	108	250
Çerkezce	40 057	39 780	79 837
Ermenice	26 155	30 087	56 242
Fransızca	2 725	2 938	5 663
Gürcüce	23 205	28 777	51 982
Hırvatça	18	34	52
İngilizce	4 584	3 028	7 612
İtalyanca	1 852	1 739	3 591
Kürtçe	8 606 609	8 186 656	1 679 265
Lazca	12 828	17 738	30 566
Lehçe	125	132	257
Pomakça	8 256	7 907	16 163
Romence	179	188	367
Rumca	35 845	43 846	79 691
Rusça	1 564	1 940	3 504
Sırpça	2 531	2 123	4 654
Yahudice	15 574	17 401	32 975
Saire	19 013	19 577	38 590
Meçhul	1 473	1 265	2 738

1935 Yılı Genel Nüfus Sayımında tespit edilen/sorulan ana dilleri; “*Türkçe, Abazaca, Acemce, Almanca, Arapça, Arnavutça, Boşnakça, Bulgarca, Çekoslovakça, Çerkezce, Ermenice, Flamanca, Fransızca, Gürcüce, Hırvatça, İngilizce, İspanyolca, İsveççe, İtalyanca, Kiptice, Kürtçe, Lazca, Lehçe, Macarca, Pomakça, Rumence, Rumca, Rusça, Sırpça, Tatarca, Yahudice, Saire, Meçhul*” şeklindedir. Bu dillerden 31’inin adı belirtilmiştir. Ayrıca “*Saire*” ve “*Meçhul*” şeklinde iki başlık daha vardır. Belirtilmeyen ya da tespit edilemeyen diller bu başlıklar altında verilmiştir. Bu başlıklardaki sayı fazla değildir.

1945 Yılı genel Nüfus Sayımında, 1935 yılı sayımında sorulan dillerin dışında farklı bir dil yoktur. 1955 Yılı Genel Nüfus Sayımında ise bu iki sayımda tespit edilen “*Flamanca, İspanyolca, İsveççe, Kiptice, Macarca ve Tatarca*” gibi diller yer almamaktadır. 1965 Sayımında da *Kiptice, Macarca ve Tatarca* gibi diller ile *Saire* ve *Meçhul* başlıkları yer almazken, *Zazaca, Kırmança ve Kırdasça* dilleri eklenmiştir.

1935, 1945, 1955 ve 1965 yıllarında yapılan nüfus sayımlarında tespit edilen dilleri bir tabloda şöyle gösterebiliriz:

1935	1945	1955	1965
Türkçe	Türkçe	Türkçe	Türkçe
Abazaca	Abazaca	Abazaca	Abazaca
Acemce	Acemce	Acemce	Acemce
Almanca	Almanca	Almanca	Almanca
Arapça	Arapça	Arapça	Arapça
Arnavutça	Arnavutça	Arnavutça	Arnavutça
Boşnakça	Boşnakça	Boşnakça	Boşnakça
Bulgarca	Bulgarca	Bulgarca	Bulgarca
Çekoslovakça	Çekoslovakça	Çekoslovakça	Çekoslovakça
Çerkezce	Çerkezce	Çerkezce	Çerkezce
Ermenice	Ermenice	Ermenice	Ermenice
Flamanca	Flamanca	-----	Flamanca
Fransızca	Fransızca	Fransızca	Fransızca
Gürcüce	Gürcüce	Gürcüce	Gürcüce
Hırvatça	Hırvatça	Hırvatça	Hırvatça
İngilizce	İngilizce	İngilizce	İngilizce
İspanyolca	İspanyolca	-----	İspanyolca
İsveççe	İsveççe	-----	İsveççe
İtalyanca	İtalyanca	İtalyanca	İtalyanca

Kiptice	Kiptice	-----	-----
Kürtçe	Kürtçe	Kürtçe	Kürtçe
Lazca	Lazca	Lazca	Lazca
Lehçe	Lehçe	Lehçe	Lehçe
Macarca	Macarca	-----	-----
Pomakça	Pomakça	Pomakça	Pomakça
Rumence	Rumence	Romence	Romence
Rumca	Rumca	Rumca	Rumca
Rusça	Rusça	Rusça	Rusça
Sırpça	Sırpça	Sırpça	Sırpça
Tatarca	Tatarca	-----	-----
Yahudice	Yahudice	Yahudice	Yahudice
Saire	Saire	Saire	-----
Meçhul	Meçhul	Meçhul	-----
-----	-----	-----	Kırdaşca
-----	-----	-----	Kırmanca
-----	-----	-----	Zazaca
-----	-----	-----	Diğer diller

1.2. 1965 Nüfus Sayımı Verilerine Göre Türkiye’de Diller

1965 yılında yapılan nüfus sayımında ana dilleri de sorulmuştur. Bu sayımda ana dili olarak sorgulanan diller, “İslamî Azınlık Dilleri (Abazaca, Acemce, Arapça, Arnavutça, Boşnakça, Çerkezce, Gürcüce, Kürtçe, Kırmanca, Kırdaşca, Lazca, Pomakça, Zazaca), Azınlık Dilleri (Ermenice, Yahudice, Rumca), Anglosakson Dilleri (İngilizce, Almanca, Flamanca), Latin Dilleri (Fransızca, İtalyanca, İspanyolca), Slav Dilleri (Çekoslovakça, Hırvatça, İsveççe, Lehçe, Romence, Rusça, Sırpça) ve Diğer diller” şeklinde gruplandırılmıştır.

Bu duruma göre 13’ü İslamî Azınlık dili, 3’ü Azınlık dili, 3’ü Anglosakson dili, 3’ü Latin dili, 7’si Slav dili olmak üzere toplam 29 dil hakkında tespitler yapılmıştır. Bu yirmi dokuz dil dışında bir de diğer diller başlığı yer almaktadır. Bu başlıkta herhangi bir dil adı kullanılmamıştır.

Özellikle İslamî Azınlık dilleri içinde yer alan Kırdasça, Kırmanca gibi adlarla sorgulanan diller hem adları bakımından hem de rakamları bakımından sorunludur. Kırdasça diye bir dil yoktur. Kırmançça ise bugün Kürtçenin en büyük lehçesi olarak kabul edilen bir dildir. Ancak Kürtçenin bu en büyük lehçesini konuşanların sayısı gerçeği yansıtmamaktadır. Kırmançça konuşanlar, Kürtçe içinde gösterilmişlerdir. Dolayısıyla aslında bu iki başlıktan Kırdasça hiç olmamalıydı, Kırmançça ise Kürtçenin en büyük lehçesi olarak değerlendirildiğine göre bu kadar az kişi tarafından konuşulduğunu tespit etmek gerçeğe uygun değildir.

Azınlık dilleri, Ermenice, Rumca ve Yahudice Lozan'da azınlık olarak kabul edilen toplulukların dilleridir. Hukuki olarak azınlık statüsüne sahip olan halklar bunlar olduğu için burada azınlık kavramı hukuki anlamda düşünülmüş ve bu diller bunun için ayrılmıştır.

Anglosakson dilleri grubunda İngilizce, Almanca ve Flemenkçe yer alırken, Latin dilleri grubunda Fransızca, İspanyolca ve İtalyanca sorgulanmış, bu grubun içinde bulunan Portekizce sorgulanmamış, Romence ise Slav dilleri arasında sayılmıştır.

1.2.1. 1965 Sayımına Göre Ana Dilleri ve Konuşulma Oranları

	ANA DİLLERİ	Türkiye Toplamı	%
	Türkçe	28 289 680	90,119
Müslüman Toplulukların Dilleri	Abazaca	4 563	0,015
	Acemce	948	0,003
	Arapça	365 340	1,164
	Arnavutça	12 832	0,041
	Boşnakça	17 627	0,056
	Çerkezce	58 339	0,186
	Gürcüce	34 330	0,109
	Kürtçe	2 219 502	7,070
	Kırmanca	45	0,000
	Kırdaşca	39	0,000
	Lazca	26 007	0,083
	Pomakça	23 138	0,074
	Zazaca	150 644	0,480
Azınlık Dilleri	Ermenice	33 094	0,105
	Yahudice	9 981	0,032
	Rumca	48 096	0,153
Anglosakson Diller	Almanca	4 901	0,016
	Flamanca	366	0,001
	İngilizce	27 841	0,089
Slav Dilleri	Bulgarca	4 088	0,013
	Çekoslovakça	168	0,001
	Hırvatça	45	0,000
	İsveçce	292	0,001
	Lehçe	110	0,000
	Romence	406	0,001
	Rusça	1 083	0,003
	Sırpça	6 599	0,021
	Diğer diller	42 298	0,135
	Genel Toplam	31 391 421	100

1.2.2. Ana Dillerinin Dinlere ve Dillere Göre Durumu

Burada 1965 yılı Genel Nüfus Sayımı verilerine göre Türkiye’de konuşulan diller, Türkçe, İslamî Azınlıkların dilleri ve gayrı Müslim olanların dilleri şeklinde üç ana bölüme ayrılmıştır. Türkçe İslamî Azınlık Dilleri bölümü içinde ayrı bir başlık olarak verilmiştir. Esasen İslamî grup içinde yer almakla birlikte, Türkçeyi ana dili olarak belirtenlerin etnik kökeni ve dini bir anlamda belirtilmemiştir. Çünkü Türkiye’de yaşayan ve çeşitli dinlere, etnik kökenlere mensup olan çok sayıda kişinin ana dili Türkçedir. İslamî azınlıklar olarak gruplandırılanların ana dili farklılığı ile birlikte dini mensubiyetleri de belirtilmiştir. Diğer azınlıklar başlığı ile bir araya getirilenler ise, din olarak Müslüman olmayanların ve farklı bir dili ana dili olarak konuşanların tümünü kapsamaktadır.

İslamî Azınlık Dilleri olarak gruplandırılan diller; Abazaca, Acemce, Arapça, Arnavutça, Boşnakça, Çerkezce, Gürcüce, Kürtçe, Kırmanci, Kırdasça, Lazca, Pomakça, Zazacadır. *Diğer Azınlık Dilleri* başlığıyla bir araya getirilen diller ise, hukuki anlamda azınlık sayılan Ermeni, Rum ve Yahudilerin dilleri ile *Anglosakson Dilleri*: İngilizce, Almanca, Flamanca; *Latin Dilleri* Fransızca, İtalyanca, İspanyolca; *Slav Dilleri* Çekoslovakça, Hırvatça, İsveççe, Lehçe, Romence, Rusça, Sırpçadır. Dördüncü grup olarak da *Diğer diller*” yer almaktadır.

Şunu belirtmek gerekir ki, 1965 Genel Nüfus Sayımında kullanılan bu terminoloji Türkiye’nin hukuki yapısına uymamaktadır. “*İslamî Azınlıklar*” olarak gruplandırılan topluluklar azınlık statüsünde olmadığı gibi, “*Diğer Azınlıklar*” başlığıyla bir araya getirilen gayrı Müslim etnik gruplardan Ermeni, Rum ve Yahudiler dışındakilerin hiç biri azınlık değildir. Dolayısıyla biz “*İslamî Azınlık Dilleri*” terimini kullanmadık, onun yerine “*Müslüman Toplulukların Dilleri*” terimini tercih ettik. Ayrıca, bu dillerden Ermenice, Rumca, Yahudice ve Süryanice gibi kimi gayri Müslim toplulukların dilleri, Türkiye’nin yerli dilleri konumunda iken, özellikle, “*Anglosakson, Latin ve Slav*” dillerinin büyük bir bölümü çoğunlukla geçici bir süre için Türkiye’de bulunan kişilerin ana dilleridir.

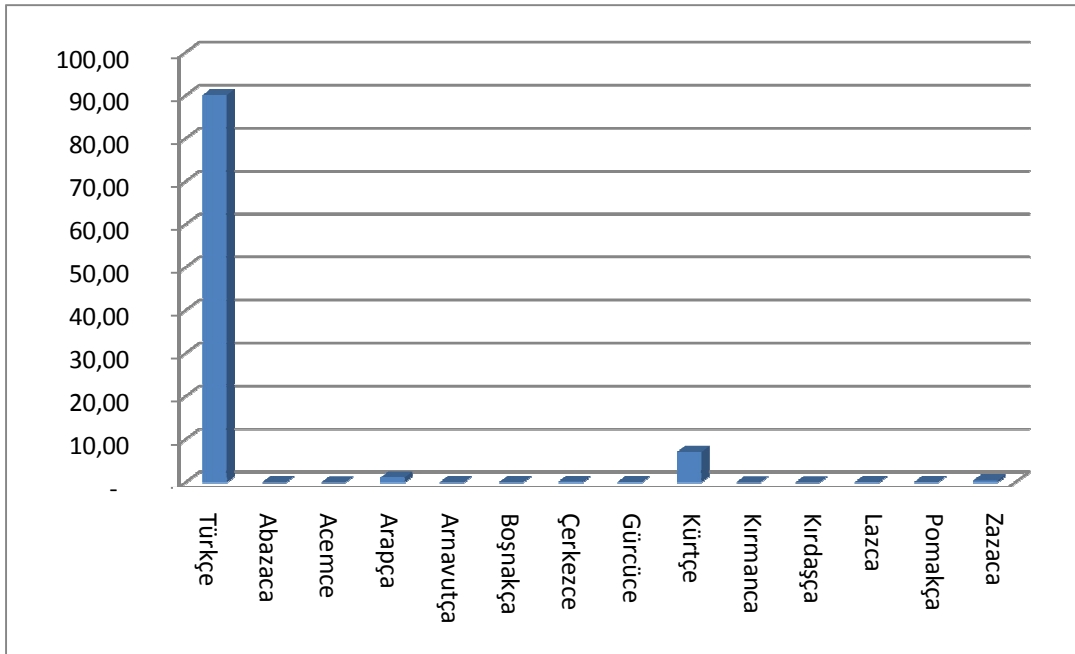
1.2.3. Türkiye’de Yaşayan Müslüman Toplulukların Dilleri

1965 Yılı Genel Nüfus Sayımında Müslüman toplulukların dilleri, İslamî Azınlık Dilleri adıyla; “*Abazaca, Acemce, Arapça, Arnavutça, Boşnakça, Çerkezce, Gürcüce, Kürtçe,*

Kırmanca, Kırdasça, Lazca, Pomakça, Zazaca” şeklinde tespit edilmiştir. Türkiye’de bu dilleri ana dili olarak konuşan kişi sayısı ve konuşulma oranları şöyledir:

ANA DİLLERİ	Türkiye Toplamı	%
Türkçe	28 289 680	90,119
Abazaca	4 563	0,015
Acemce	948	0,003
Arapça	365 340	1,164
Arnavutça	12 832	0,041
Boşnakça	17 627	0,056
Çerkezce	58 339	0,186
Gürcüce	34 330	0,109
Kürtçe	2 219 502	7,070
Kırmanca	45	0,000
Kırdasça	39	0,000
Lazca	26 007	0,083
Pomakça	23 138	0,074
Zazaca	150 644	0,480
Genel toplam	31 203 034	99,40

Türkçe ile birlikte Müslüman toplumların dilleri:

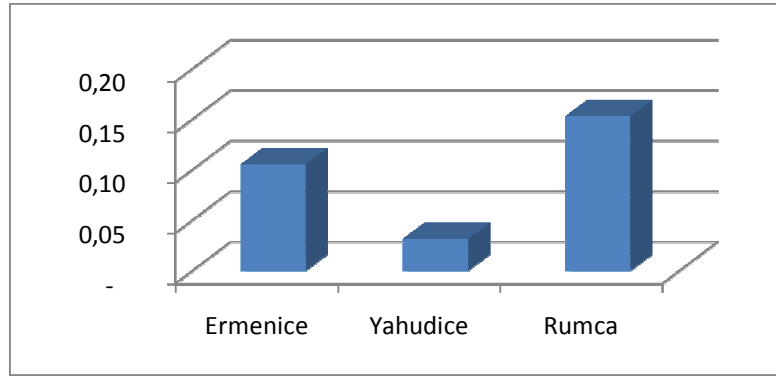

Türkçe dışında Müslüman toplumların dilleri:

1.2.4. Azınlık Dilleri

Bu tabloda Lozan Antlaşması ile hukuki olarak azınlık statüsü verilmiş olan Ermeni, Rum ve Yahudilerin dillerinin ana dili olarak konuşulma oranları yer almaktadır. Görüldüğü gibi toplam nüfusun yüze % 0,105'i Ermenice, % 0,032'si Yahudice ve % 0,153'ü Rumca ana dili olarak konuştuğunu bildirmiştir. Bu üç azınlık dili arasında, 1965 yılında Rumca en fazla konuşulan ana dili durumundadır.

ANA DİLLERİ	Türkiye Toplamı	%
Ermenice	33 094	0,105
Yahudice	9 981	0,032
Rumca	48 096	0,153
Genel Toplam	91 171	0,290

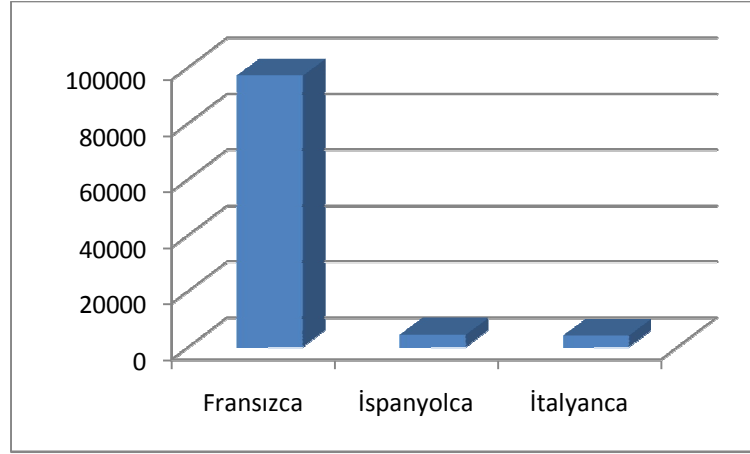

1.2.5. DİĞER DİLLER

1.2.5.1. Latin Dilleri

1965 Genel Nüfus Sayımında Latin dillerinden Fransızca, İspanyolca ve İtalyanca ana dili olarak tespit edilmiştir. Bu diller arasında en çok konuşulanı Fransızcadır.

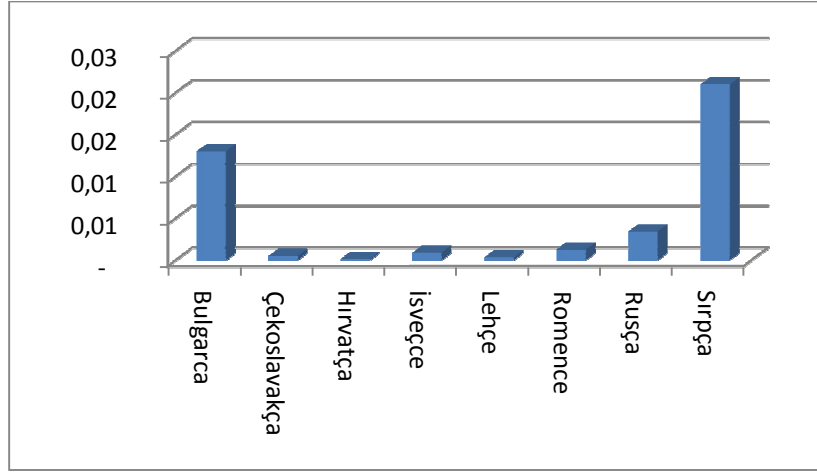
ANA DİLLERİ	Türkiye Toplamı	%
Fransızca	3 302	0,0105
İspanyolca	2 791	0,0089
İtalyanca	2 926	0,0093
Genel Toplam	9 019	0,0300

1.2.5.2. Slav Dilleri

1965 Genel Nüfus Sayımı verilerine göre Türkiye’de ana dili olarak konuşulan Slav dilleri, “*Bulgarca, Çekoslovakça, Hırvatça, İsveççe, Lehçe, Romence, Rusça, Sırpça*” şeklinde tespit edilmiştir. Türkiye’de bu diller arasında en çok konuşulan Sırpça, ikinci sırada ise Bulgarca gelmektedir. Bu arada Anglosakson ya da Cermen dilleri grubunda yer alması gereken İsveççe ve Latin grubu içinde yer alması gereken Romence Slav dilleri grubu içinde gösterilmiştir!

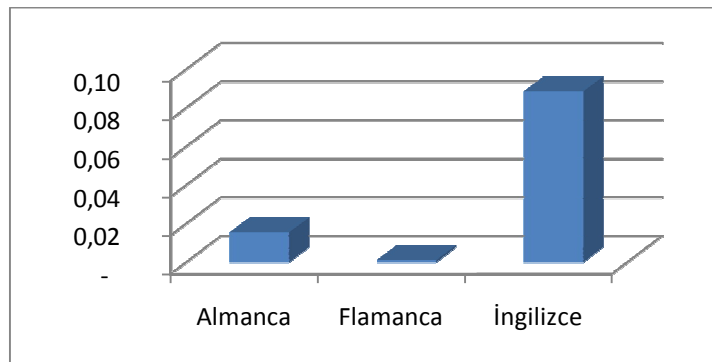
ANA DİLLERİ	Türkiye Toplamı	%
Bulgarca	4 088	0,013
Çekoslovakça	168	0,001
Hırvatça	45	0,000
İsveççe	292	0,001
Lehçe	110	0,000
Romence	406	0,001
Rusça	1 083	0,003
Sırpça	6 599	0,021
Genel Toplam	12 791	0,020

1.2..5.3. Anglosakson Dilleri

1965 Yılı Genel Nüfus Sayımı verilerine göre Türkiye’de ana dili olarak konuşulan Anglosakson (Cermen) dilleri, “*Almanca, Flamanca ve İngilizce*” şeklinde belirlenmiştir. Bu diller arasında en Türkiye’de ana dili olarak en çok konuşulan dil 27.108 kişi ile İngilizcedir. Bu arada aslında Cermen grubu dillerden biri olan İsveççe Slav dilleri grubu içinde gösterilmiştir. Bu dilin de Cermen grubu diller arasında olması gerekirdi.

ANA DİLLER	Türkiye Toplam	%
Almanca	4 901	0,016
Flamanca	366	0,001
İngilizce	27 841	0,089
Genel Toplam	33 108	0,11

1.2.6. 1965 Genel Nüfus Sayımına Göre Dillerin İllere Göre Konuşulma Oranları, Grafik ve Haritaları

Bu bölümde diller iller bazında değerlendirilmiştir. Her dil, önce en çok konuşulan illere ve konuşucu sayısına göre sıralanmış sonra illerin nüfusuna göre, kendi içindeki oranları sayısal olarak verilmiş, tablo ve haritalar ile gösterilmiştir.

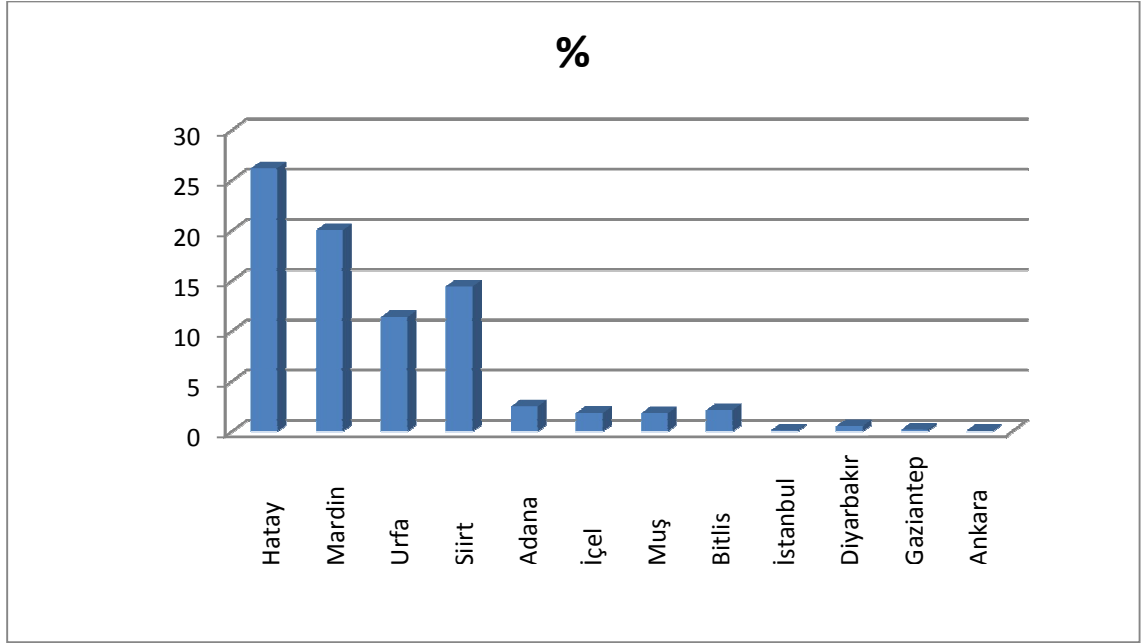
Haritalarda her noktanın kaç kişiyi temsil ettiği ilgili haritanın altında belirtilmiştir. Haritada, bir dili konuşan nüfus, yerleşim merkezlerine göre değil, il sınırlarının genel coğrafyası içinde gösterilmiştir. Örneğin, Zazaca Elazığ'ın doğu, Diyarbakır'ın kuzey sınırlarında, Urfa'nın ise Siverek ilçesi yörelerinde konuşulduğu halde, bu dil adı geçen illerin sınırlarının bütününde, nüfus oranına göre işaretlenmiştir. Bu durum teknik bir mecburiyetten kaynaklanmaktadır. İlçelerin de görüldüğü daha büyük haritalar üzerinde, daha ayrıntılı bir harita çalışmasıyla, dillerin coğrafyası yerleşim birimlerine bağlı olarak da gösterilebilir.

Haritalara esas olan istatistiki bilgiler 1965 Yılı Genel Nüfus Sayımına aittir. 1965 yılından sonra il haline gelen merkezlerin rakamları, doğal olarak bu sayımda yoktur. Biz, sonradan il haline gelen merkezlerin hangi illerden ayrıldığını dikkate alarak belli oranda bir nüfus aktarımıyla yeni illerdeki durumu da vermeye çalıştık.

1.2.6.1. Arapça

İller	İl Top. Nüf.	ARAPÇA	%
Hatay	485072	127072	26,1965
Mardin	397865	79687	20,0287
Urfa	448425	51090	11,3932
Siirt	264806	38273	14,4532
Adana	897927	22356	2,4897
İçel	511422	9430	1,8439
Muş	198711	3575	1,7991
Bitlis	154071	3263	2,1179
İstanbul	2287270	2843	0,1243
Diyarbakır	475356	2536	0,5335
Gaziantep	510026	885	0,1735
Ankara	1635809	814	0,0498
Van	266834	557	0,2087
İzmir	1228187	352	0,0287
Hakkari	83938	165	0,1966
Kırklareli	258339	136	0,0526
Ağrı	247053	105	0,0425
Edirne	303095	104	0,0343

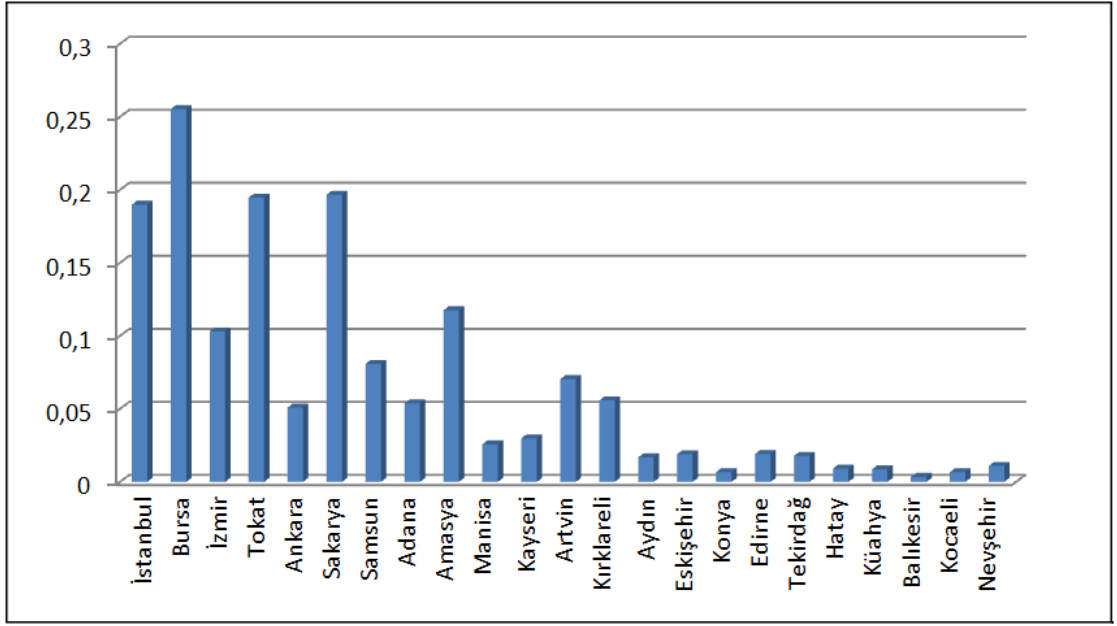
Erzurum	627886	86	0,0137
Aydın	524601	85	0,0162
Tekirdağ	287253	76	0,0265
Isparta	266215	75	0,0282
Konya	1122587	67	0,0060
Kars	606283	61	0,0101
Çanakkale	350244	59	0,0168
Kocaeli	332447	52	0,0156
Eskişehir	412979	42	0,0102
Balıkesir	707397	38	0,0054
Bolu	383855	35	0,0091
Kayseri	536164	34	0,0063
Malatya	452507	33	0,0073
Sakarya	403868	32	0,0079
Denizli	463354	28	0,0060
Zonguldak	649930	26	0,0040
Bursa	755325	22	0,0029
Maraş	438418	21	0,0048
Tunceli	156518	20	0,0128
A.karahisar	502229	19	0,0038
Bingöl	150487	19	0,0126
Sivas	685213	19	0,0028
Elazığ	322697	17	0,0053
Manisa	748205	15	0,0020
Erzincan	258585	13	0,0050
Kütahya	398047	13	0,0033
Trabzon	595462	12	0,0020
Niğde	362432	10	0,0028
Amasya	285990	9	0,0031
Adıyaman	267234	7	0,0026
Burdur	194983	7	0,0036
Tokat	495311	7	0,0014
Artvin	210211	4	0,0019
Bilecik	138967	4	0,0029
Çorum	485557	4	0,0008
Kırşehir	196832	4	0,0020
Muğla	334957	4	0,0012
Samsun	755447	3	0,0004
Antalya	486808	2	0,0004
Kastamonu	441637	2	0,0005
Uşak	190535	2	0,0010
Çankırı	250697	1	0,0004
Giresun	428016	1	0,0002
Rize	281152	1	0,0004
Yozgat	437878	1	0,0002

1.2.6.2.Arnavutça

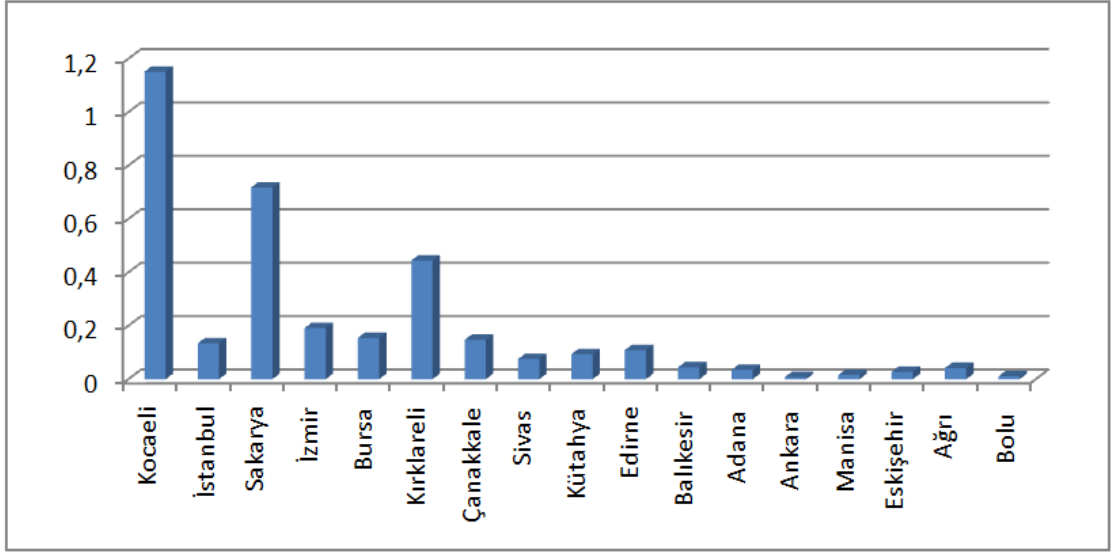
İller	İl Top. Nüf.	Arnavutça	%
İstanbul	2287270	4341	0,1897896
Bursa	755325	1928	0,2552544
İzmir	1228187	1265	0,1029973
Tokat	495311	964	0,1946252
Ankara	1635809	833	0,0509228
Sakarya	403868	794	0,1965989
Samsun	755447	610	0,0807469
Adana	897927	483	0,0537906
Amasya	285990	336	0,1174866
Manisa	748205	192	0,0256614
Kayseri	536164	160	0,0298416
Artvin	210211	148	0,0704054
Kırklareli	258339	144	0,0557407
Aydın	524601	88	0,0167747

Eskişehir	412979	78	0,0188872
Konya	1122587	75	0,006681
Edirne	303095	58	0,0191359
Tekirdağ	287253	51	0,0177544
Hatay	485072	44	0,0090708
Kütahya	398047	34	0,0085417
Balıkesir	707397	24	0,0033927
Kocaeli	332447	22	0,0066176
Nevşehir	203252	22	0,010824
Gaziantep	510026	11	0,0021568
İçel	511422	9	0,0017598
Maraş	438418	9	0,0020528
Tunceli	156518	8	0,0051112
Sinop	265569	7	0,0026358
Bolu	383855	6	0,0015631
Çanakkale	350244	6	0,0017131
Mardin	397865	6	0,001508
Diyarbakır	475356	5	0,0010518
Erzurum	627886	5	0,0007963
Kars	606283	4	0,0006598
Niğde	362432	4	0,0011037
Bilecik	138967	3	0,0021588
Denizli	463354	3	0,0006475
Isparta	266215	3	0,0011269
Malatya	452507	3	0,000663
A.karahisar	502229	2	0,0003982
Elazığ	322697	2	0,0006198
Antalya	486808	1	0,0002054
Bitlis	154071	1	0,0006491
Burdur	194983	1	0,0005129
Erzincan	258585	1	0,0003867
Ordu	543854	1	0,0001839
Rize	281152	1	0,0003557
Van	266834	1	0,0003748
Yozgat	437878	1	0,0002284
Zonguldak	649930	1	0,0001539

1.2.6.3. Boşnakça

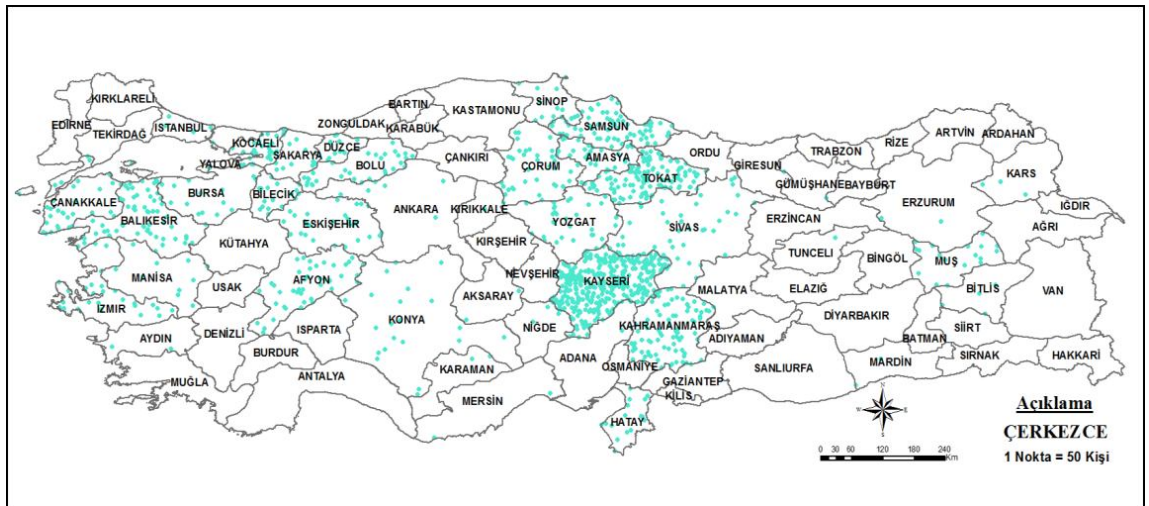
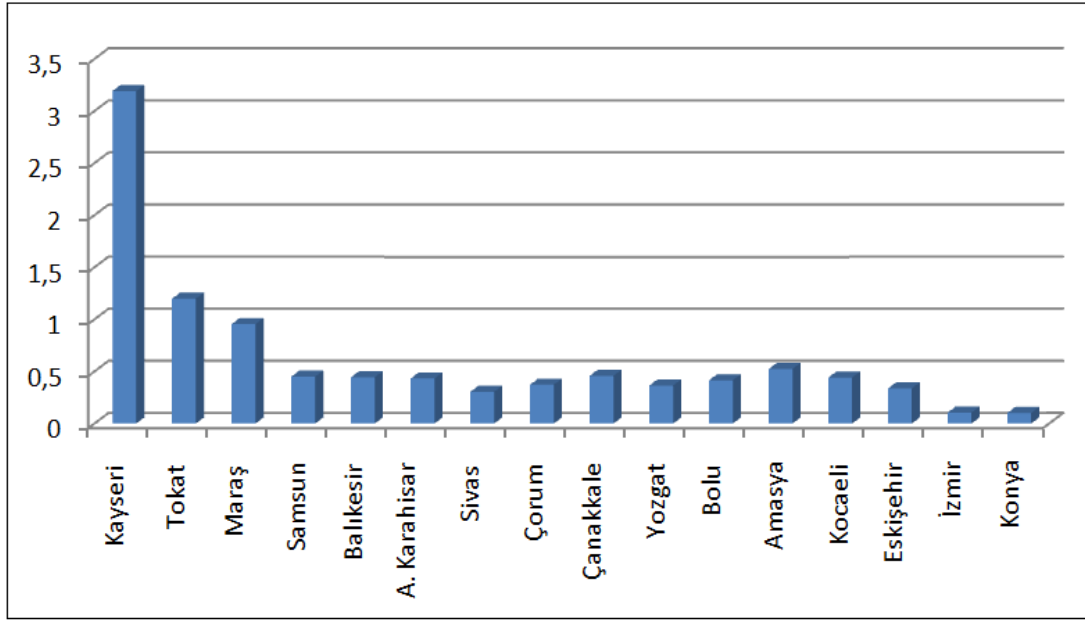
İller	İl Top. Nüf.	Boşnakça	%
Kocaeli	332447	3827	1,151161
İstanbul	2287270	3072	0,134309
Sakarya	403868	2899	0,717809
İzmir	1228187	2349	0,191258
Bursa	755325	1169	0,154768
Kırklareli	258339	1148	0,444377
Çanakkale	350244	516	0,147326
Sivas	685213	515	0,075159
Kütahya	398047	373	0,093708
Edirne	303095	329	0,108547
Balıkesir	707397	314	0,044388
Adana	897927	312	0,034747
Ankara	1635809	126	0,007703
Manisa	748205	116	0,015504
Eskişehir	412979	114	0,027604
Ağrı	247053	103	0,041691
Bolu	383855	40	0,010421
Aydın	524601	26	0,004956
Kayseri	536164	15	0,002798
Niğde	362432	15	0,004139
A.karahisar	502229	14	0,002788
Yozgat	437878	14	0,003197
Konya	1122587	11	0,00098
Amasya	285990	10	0,003497
Samsun	755447	10	0,001324
Siirt	264806	10	0,003776
Tunceli	156518	10	0,006389
Hatay	485072	8	0,001649
Bilecik	138967	6	0,004318
Tekirdağ	287253	6	0,002089
Kars	606283	5	0,000825
Elazığ	322697	3	0,00093
İçel	511422	3	0,000587
Urfa	448425	2	0,000446
Antalya	486808	1	0,000205
Artvin	210211	1	0,000476
Denizli	463354	1	0,000216
Diyarbakır	475356	1	0,00021
Erzurum	627886	1	0,000159
Gaziantep	510026	1	0,000196
Isparta	266215	1	0,000376
Kırşehir	196832	1	0,000508
Mardin	397865	1	0,000251
Van	266834	1	0,000375
Zonguldak	649930	1	0,000154

1.2.6.4. Çerkezce

iller	İl Top. Nüf.	Çerkezce	%
Kayseri	536164	17110	3,191188
Tokat	495311	5934	1,198035
Maraş	438418	4185	0,954568
Samsun	755447	3401	0,450197
Balıkesir	707397	3144	0,444446
A.karahisar	502229	2172	0,432472
Sivas	685213	2086	0,304431
Çorum	485557	1808	0,372356
Çanakkale	350244	1604	0,457966
Yozgat	437878	1597	0,364713
Bolu	383855	1593	0,415
Amasya	285990	1497	0,523445
Kocaeli	332447	1467	0,441273
Eskişehir	412979	1390	0,336579
İzmir	1228187	1287	0,104789
Konya	1122587	1139	0,101462
Muş	198711	898	0,451913
Bursa	755325	799	0,105782
Hatay	485072	780	0,160801
Bilecik	138967	736	0,529622
Sinop	265569	659	0,248146
Sakarya	403868	538	0,133212
Manisa	748205	488	0,065223
Ankara	1635809	393	0,024025
istanbul	2287270	317	0,013859
Niğde	362432	227	0,062632
Kars	606283	215	0,035462
Bitlis	154071	205	0,133056
Aydın	524601	112	0,02135
Erzurum	627886	109	0,01736
Gümüşhane	262719	91	0,034638
İçel	511422	76	0,014861
Mardin	397865	75	0,018851
Adana	897927	51	0,00568
Tunceli	156518	28	0,017889
Bingöl	150487	17	0,011297
Kütahya	398047	17	0,004271
Malatya	452507	14	0,003094
Edirne	303095	9	0,002969
Antalya	486808	8	0,001643
Denizli	463354	8	0,001727
Isparta	266215	8	0,003005
Kırklareli	258339	5	0,001935
Ordu	543854	5	0,000919
Tekirdağ	287253	5	0,001741
Zonguldak	649930	5	0,000769
Erzincan	258585	4	0,001547
Gaziantep	510026	4	0,000784

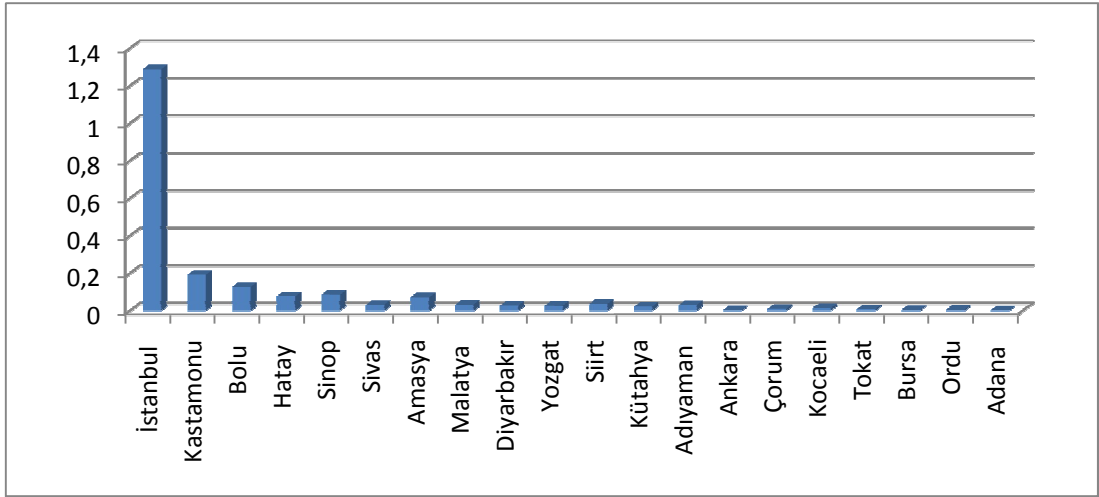
Kastamonu	441637	3	0,000679
Urfa	448425	3	0,000669
Ağrı	247053	2	0,00081
Giresun	428016	2	0,000467
Kırşehir	196832	2	0,001016
Diyarbakır	475356	1	0,00021
Hakkari	83938	1	0,001191
Siirt	264806	1	0,000378
Uşak	190535	1	0,000525
Van	266834	1	0,000375

1.2.6.5. Ermenice

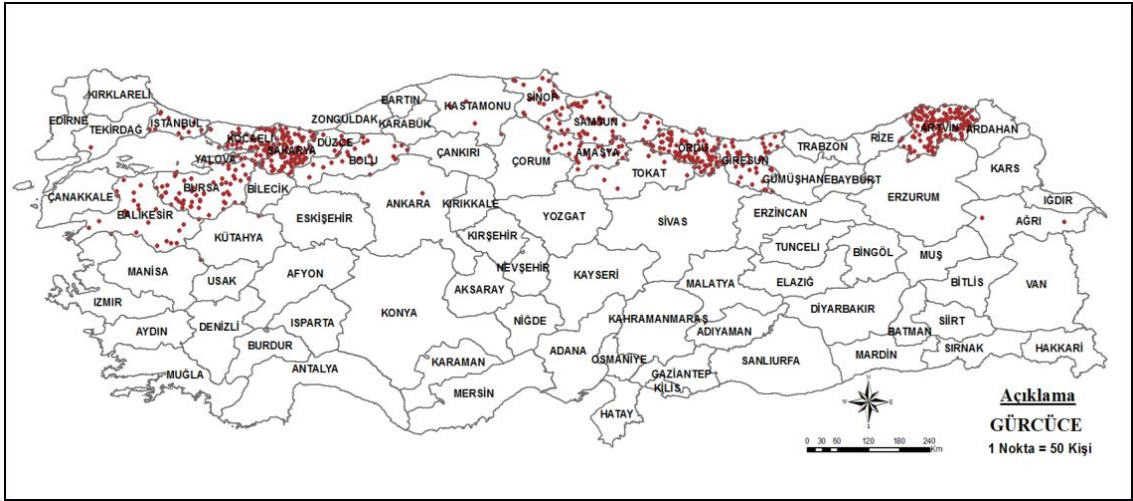
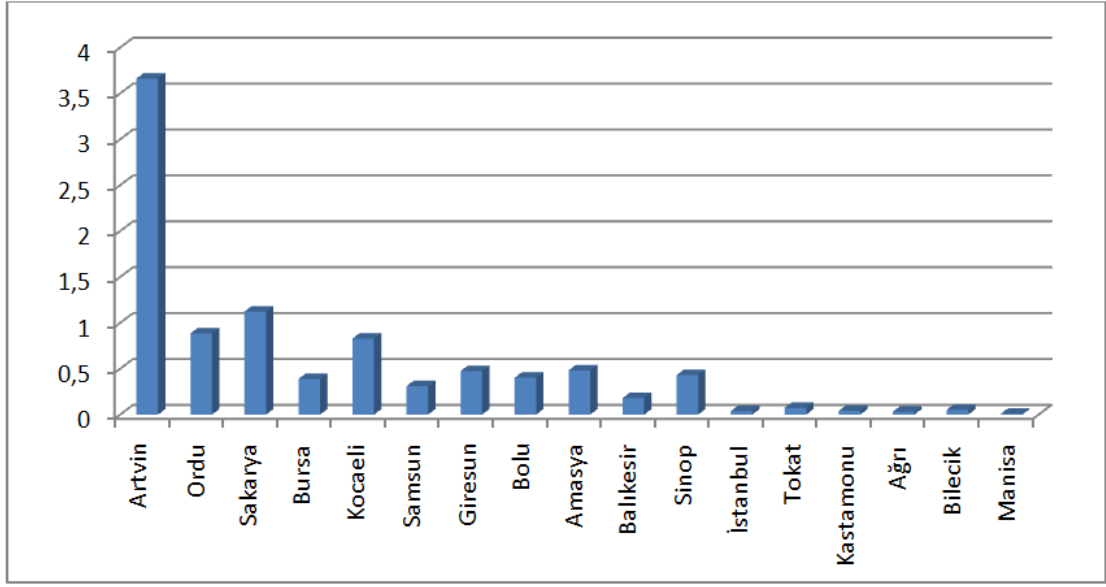
İller	İl Top. Nüf.	Ermenice	%
İstanbul	2287270	29479	1,288829
Kastamonu	441637	849	0,192239
Bolu	383855	488	0,127131
Hatay	485072	376	0,077514
Sinop	265569	228	0,085853
Sivas	685213	217	0,031669
Amasya	285990	208	0,07273
Malatya	452507	148	0,032707
Diyarbakır	475356	134	0,028189
Yozgat	437878	118	0,026948
Siirt	264806	98	0,037008
Kütahya	398047	88	0,022108
Adıyaman	267234	84	0,031433
Ankara	1635809	66	0,004035
Çorum	485557	51	0,010503
Kocaeli	332447	46	0,013837
Tokat	495311	45	0,009085
Bursa	755325	35	0,004634
Ordu	543854	34	0,006252
Adana	897927	28	0,003118
Hakkari	83938	21	0,025018
İzmir	1228187	17	0,001384
Bitlis	154071	16	0,010385
Maraş	438418	13	0,002965
Edirne	303095	12	0,003959
Erzincan	258585	12	0,004641
İçel	511422	12	0,002346
Niğde	362432	12	0,003311
Bingöl	150487	11	0,00731
Erzurum	627886	11	0,001752
Mardin	397865	11	0,002765
Trabzon	595462	11	0,001847
Balıkesir	707397	9	0,001272
Çanakkale	350244	9	0,00257
Kayseri	536164	9	0,001679
Tekirdağ	287253	8	0,002785
Ağrı	247053	5	0,002024
Kars	606283	5	0,000825
Samsun	755447	5	0,000662
Gaziantep	510026	4	0,000784
Tunceli	156518	4	0,002556
Uşak	190535	4	0,002099
Çankırı	250697	3	0,001197
Kırklareli	258339	3	0,001161
Muş	198711	3	0,00151
Zonguldak	649930	3	0,000462
A.Karahisar	502229	2	0,000398
Elazığ	322697	2	0,00062

Manisa	748205	2	0,000267
Sakarya	403868	2	0,000495
Urfa	448425	2	0,000446
Artvin	210211	1	0,000476
Aydın	524601	1	0,000191
Bilecik	138967	1	0,00072
Denizli	463354	1	0,000216
Isparta	266215	1	0,000376
Konya	1122587	1	8,91E-05
Van	266834	1	0,000375

1.2.6.6.Gürcüce

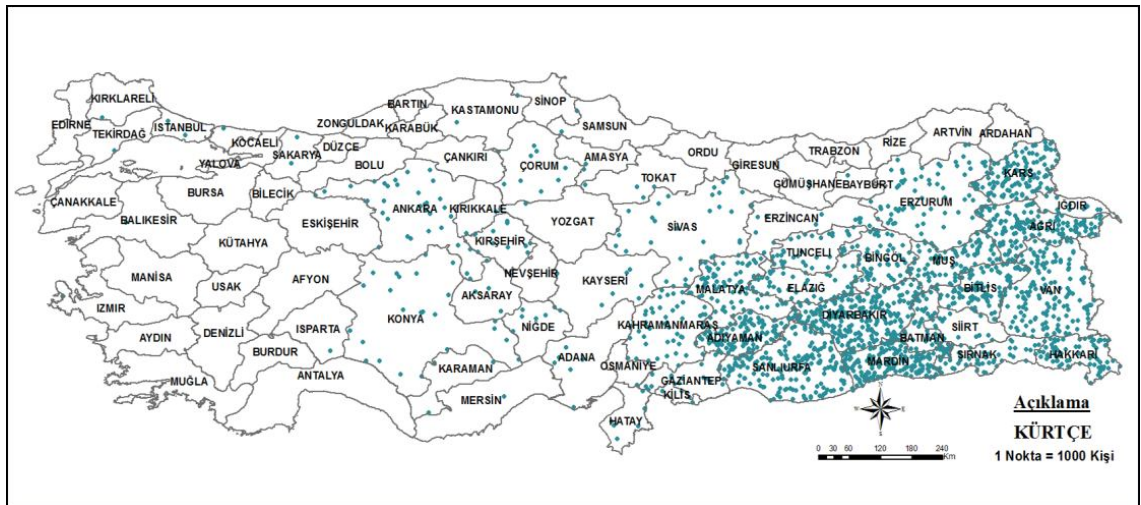
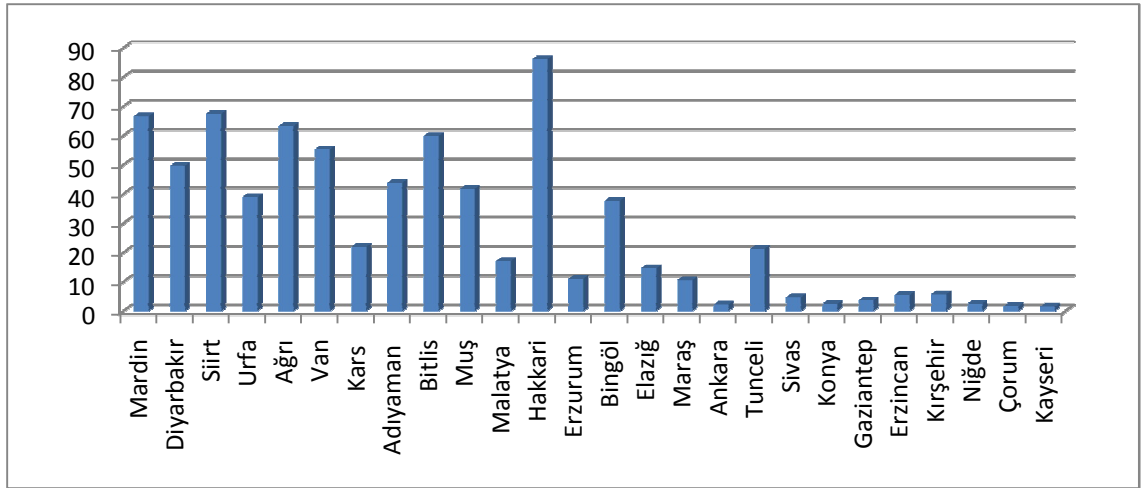
İller	İl Top. Nüf.	Gürcüce	%
Artvin	210211	7698	3,662035
Ordu	543854	4815	0,885348
Sakarya	403868	4535	1,122892
Bursa	755325	2938	0,388972
Kocaeli	332447	2755	0,828704
Samsun	755447	2350	0,311074
Giresun	428016	2029	0,474048
Bolu	383855	1541	0,401454
Amasya	285990	1378	0,481835
Balıkesir	707397	1273	0,179956
Sinop	265569	1144	0,430773
İstanbul	2287270	849	0,037118
Tokat	495311	367	0,074095
Kastamonu	441637	180	0,040757
Ağrı	247053	77	0,031167
Bilecik	138967	73	0,05253
Manisa	748205	67	0,008955
Tekirdağ	287253	52	0,018103
Ankara	1635809	41	0,002506
İzmir	1228187	15	0,001221
Mardin	397865	15	0,00377
Siirt	264806	15	0,005665
İçel	511422	13	0,002542
Burdur	194983	12	0,006154
Hatay	485072	11	0,002268
Çorum	485557	8	0,001648
Kars	606283	8	0,00132
Konya	1122587	7	0,000624
Malatya	452507	7	0,001547
Bitlis	154071	5	0,003245
Kırklareli	258339	5	0,001935
Urfa	448425	5	0,001115
Aydın	524601	4	0,000762
Çanakkale	350244	4	0,001142
Erzurum	627886	4	0,000637
Rize	281152	4	0,001423
Diyarbakır	475356	3	0,000631
Eskişehir	412979	3	0,000726
A.karahisar	502229	2	0,000398
Edirne	303095	2	0,00066
Kütahya	398047	2	0,000502
Zonguldak	649930	2	0,000308
Bingöl	150487	1	0,000665
Denizli	463354	1	0,000216
Hakkari	83938	1	0,001191
Kayseri	536164	1	0,000187
Muş	198711	1	0,000503
Trabzon	595462	1	0,000168
Van	266834	1	0,000375

1.2.6.7. Kürtçe

İller	İl Top. Nüf.	Kürtçe	%
Mardin	397865	265328	66,68795
Diyarbakır	475356	236113	49,67077
Siirt	264806	179023	67,60534
Urfa	448425	175100	39,04778
Ağrı	247053	156316	63,27225
Van	266834	147694	55,35052
Kars	606283	133144	21,9607
Adıyaman	267234	117325	43,90347
Bitlis	154071	92327	59,92497
Muş	198711	83020	41,77927
Malatya	452507	77794	17,19178
Hakkari	83938	72365	86,21244
Erzurum	627886	69648	11,09246
Bingöl	150487	56881	37,79795
Elazığ	322697	47446	14,70296
Maraş	438418	46548	10,61726
Ankara	1635809	36798	2,249529
Tunceli	156518	33431	21,3592
Sivas	685213	32284	4,711528
Konya	1122587	27811	2,477403
Gaziantep	510026	18954	3,716281
Erzincan	258585	14323	5,538991
Kırşehir	196832	11309	5,745509
Niğde	362432	8991	2,480741
Çorum	485557	8736	1,799171
Kayseri	536164	8454	1,576756
Adana	897927	7581	0,844278
Hatay	485072	5695	1,174053
Tokat	495311	3974	0,802324
İstanbul	2287270	2586	0,113061
Yozgat	437878	2424	0,553579
Gümüşhane	262719	2189	0,83321
Amasya	285990	2179	0,761915
Sakarya	403868	2163	0,535571
Sinop	265569	2126	0,800545
Samsun	755447	1366	0,18082
Kastamonu	441637	1090	0,246809
İçel	511422	1067	0,208634
İzmir	1228187	863	0,070266
Isparta	266215	688	0,258438
Kırklareli	258339	602	0,233027
Balıkesir	707397	560	0,079163
Tekirdağ	287253	548	0,190773
Çanakkale	350244	443	0,126483
Edirne	303095	386	0,127353
Bolu	383855	363	0,094567
Eskişehir	412979	327	0,079181
Giresun	428016	305	0,071259

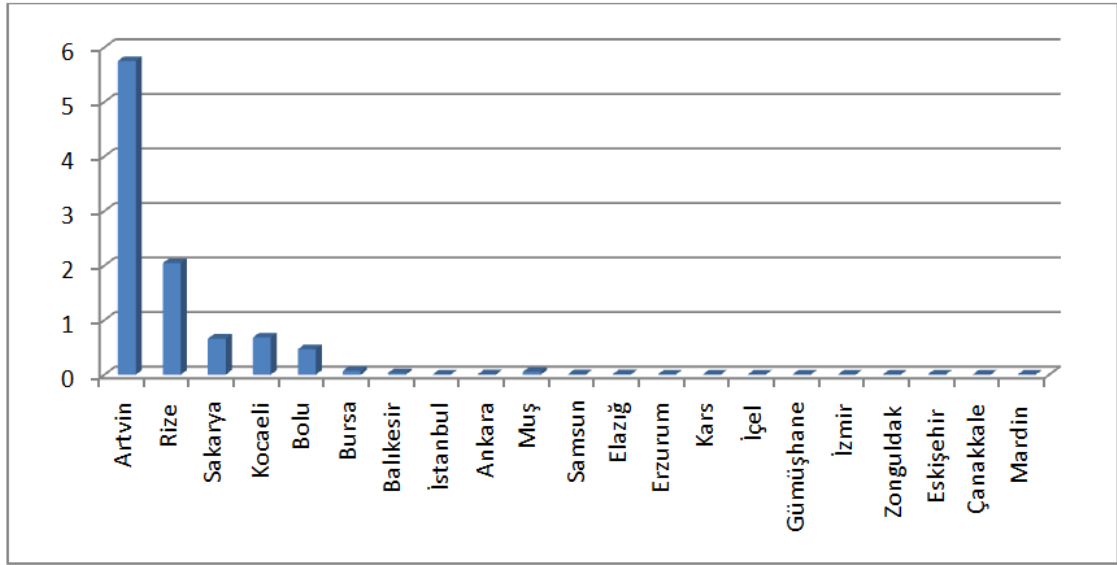
Denizli	463354	283	0,061076
Manisa	748205	241	0,03221
Kocaeli	332447	235	0,070688
Bursa	755325	213	0,0282
Aydın	524601	168	0,032024
Çankırı	250697	158	0,063024
A.karahisar	502229	125	0,024889
Kütahya	398047	105	0,026379
Trabzon	595462	72	0,012091
Artvin	210211	46	0,021883
Zonguldak	649930	43	0,006616
Antalya	486808	23	0,004725
Nevşehir	203252	22	0,010824
Uşak	190535	16	0,008397
Ordu	543854	12	0,002206
Rize	281152	11	0,003912
Muğla	334957	6	0,001791
Bilecik	138967	5	0,003598
Burdur	194983	2	0,001026

1.2.6.8.Lazca

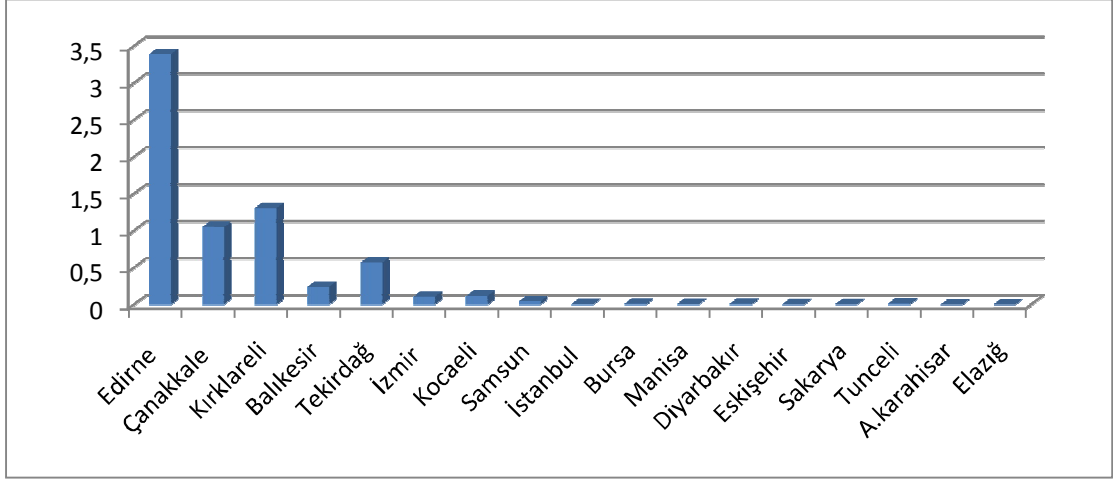
İller	İl Top Nüf	Lazca	%
Artvin	210211	12093	5,752791
Rize	281152	5754	2,04658
Sakarya	403868	2671	0,661355
Kocaeli	332447	2264	0,681011
Bolu	383855	1791	0,466582
Bursa	755325	517	0,068447
Balıkesir	707397	205	0,028979
İstanbul	2287270	128	0,005596
Ankara	1635809	120	0,007336
Muş	198711	103	0,051834
Samsun	755447	51	0,006751
Elazığ	322697	30	0,009297
Erzurum	627886	24	0,003822
Kars	606283	24	0,003959
İçel	511422	19	0,003715
Gümüşhane	262719	17	0,006471
İzmir	1228187	15	0,001221
Zonguldak	649930	15	0,002308
Eskişehir	412979	14	0,00339
Çanakkale	350244	12	0,003426
Mardin	397865	10	0,002513
Adana	897927	9	0,001002
Kütahya	398047	9	0,002261
Van	266834	8	0,002998
Kırklareli	258339	7	0,00271
Amasya	285990	6	0,002098
Hatay	485072	6	0,001237
Kayseri	536164	6	0,001119
Manisa	748205	6	0,000802
Giresun	428016	5	0,001168
Konya	1122587	5	0,000445
Malatya	452507	5	0,001105
Adıyaman	267234	4	0,001497
Aydın	524601	4	0,000762
Bitlis	154071	4	0,002596
Niğde	362432	4	0,001104
Urfa	448425	4	0,000892
Çorum	485557	3	0,000618
Diyarbakır	475356	3	0,000631
Edirne	303095	3	0,00099
Gaziantep	510026	3	0,000588
Maraş	438418	3	0,000684
Siirt	264806	3	0,001133
Sinop	265569	3	0,00113
Antalya	486808	2	0,000411
Çankırı	250697	2	0,000798
Erzincan	258585	2	0,000773
Hakkari	83938	2	0,002383

Isparta	266215	2	0,000751
Tekirdağ	287253	2	0,000696
Tokat	495311	2	0,000404
A.karahisar	502229	1	0,000199
Bilecik	138967	1	0,00072
Bingöl	150487	1	0,000665
Kastamonu	441637	1	0,000226
Kırşehir	196832	1	0,000508
Sivas	685213	1	0,000146
Uşak	190535	1	0,000525

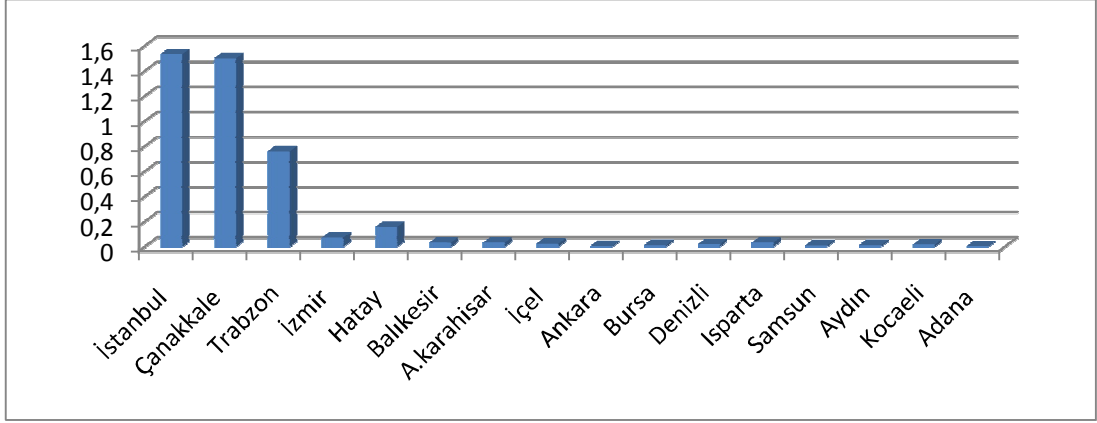
1.2.6.9.Pomakça

İller	İl Top. Nüf.	Pomakça	%
Edirne	303095	10285	3,393326
Çanakkale	350244	3673	1,048697
Kırklareli	258339	3375	1,306423
Balıkesir	707397	1707	0,241307
Tekirdağ	287253	1627	0,5664
İzmir	1228187	1289	0,104951
Kocaeli	332447	381	0,114605
Samsun	755447	319	0,042227
İstanbul	2287270	165	0,007214
Bursa	755325	65	0,008606
Manisa	748205	54	0,007217
Diyarbakır	475356	48	0,010098
Eskişehir	412979	23	0,005569
Sakarya	403868	23	0,005695
Tunceli	156518	18	0,0115
A.karahisar	502229	16	0,003186
Elazığ	322697	12	0,003719
Kayseri	536164	9	0,001679
Ankara	1635809	7	0,000428
Çorum	485557	7	0,001442
Erzurum	627886	7	0,001115
Sinop	265569	5	0,001883
Malatya	452507	4	0,000884
Erzincan	258585	3	0,00116
İçel	511422	3	0,000587
Bilecik	138967	2	0,001439
Denizli	463354	2	0,000432
Hatay	485072	2	0,000412
Ağrı	247053	1	0,000405
Artvin	210211	1	0,000476
Isparta	266215	1	0,000376
Kars	606283	1	0,000165
Konya	1122587	1	8,91E-05
Muğla	334957	1	0,000299
Ordu	543854	1	0,000184
Rize	281152	1	0,000356

1.2.6.10.Rumca

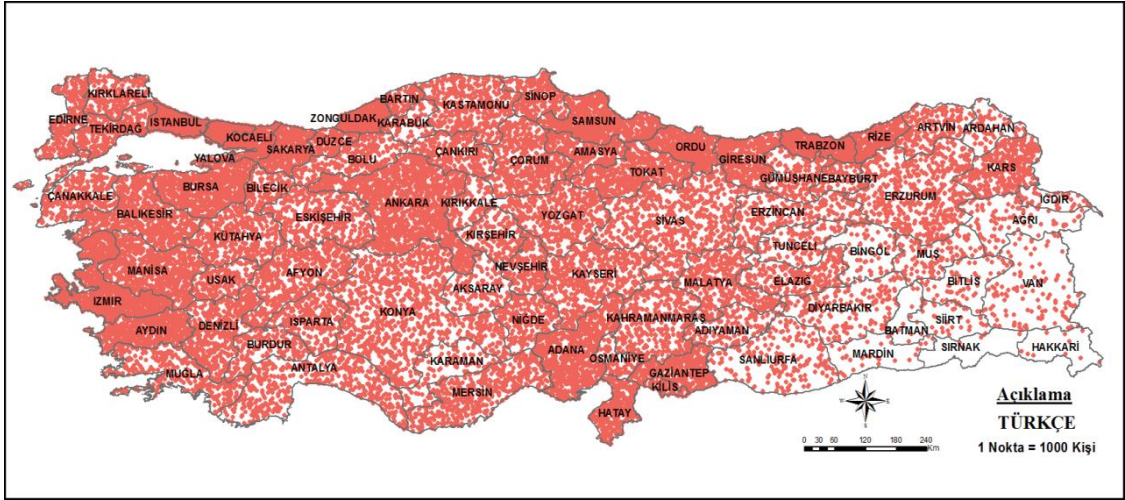
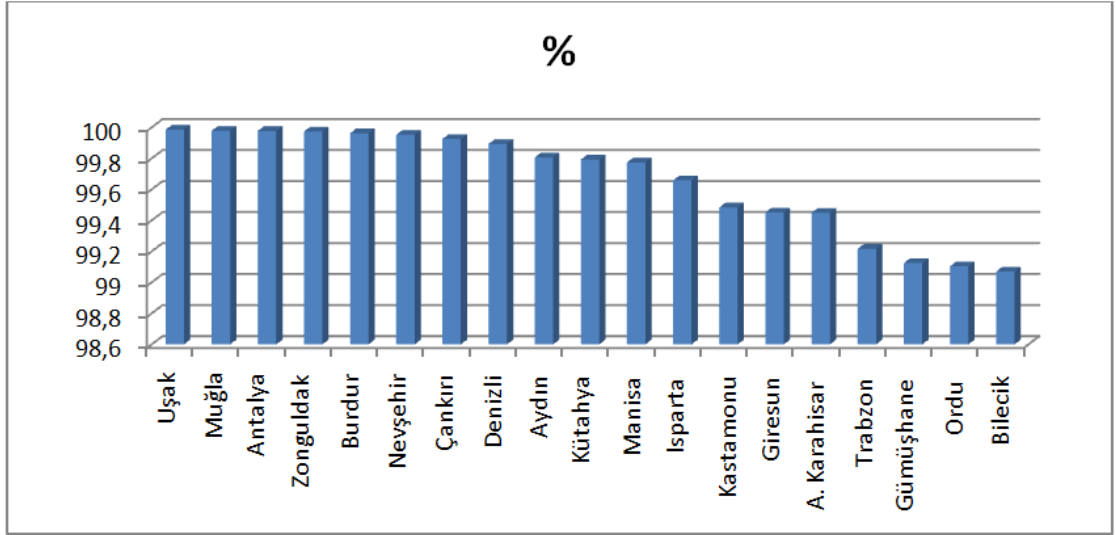
İller	İl top nüf	Rumca	%
İstanbul	2287270	35097	1,534449365
Çanakkale	350244	5258	1,501239136
Trabzon	595462	4535	0,761593519
İzmir	1228187	898	0,073115902
Hatay	485072	767	0,158120856
Bahkesir	707397	236	0,033361747
A.karahisar	502229	169	0,033649988
İçel	511422	137	0,026788054
Ankara	1635809	124	0,007580347
Bursa	755325	106	0,014033694
Denizli	463354	97	0,020934318
Isparta	266215	91	0,034182897
Samsun	755447	91	0,012045848
Aydın	524601	71	0,013534095
Kocaeli	332447	63	0,018950389
Adana	897927	51	0,005679749
Manisa	748205	42	0,005613435
Muğla	334957	28	0,008359282
Tekirdağ	287253	19	0,006614378
Edirne	303095	18	0,005938732
Zonguldak	649930	17	0,002615666
Antalya	486808	14	0,002875877
Çorum	485557	12	0,002471389
Mardin	397865	11	0,002764757
Rize	281152	9	0,003201115
Erzurum	627886	8	0,001274117
Amasya	285990	6	0,002097975
Gaziantep	510026	6	0,001176411
Kars	606283	6	0,000989637
Sakarya	403868	6	0,001485634
Erzincan	258585	5	0,0019336
Malatya	452507	5	0,001104955
Niğde	362432	5	0,001379569
Artvin	210211	4	0,00190285
Bilecik	138967	4	0,002878381
Eskişehir	412979	4	0,000968572
Kütahya	398047	4	0,001004906
Bolu	383855	3	0,000781545
Burdur	194983	3	0,001538596
Kırklareli	258339	3	0,001161265
Konya	1122587	3	0,00026724
Ağrı	247053	2	0,000809543
Elazığ	322697	2	0,000619776
Kastamonu	441637	2	0,000452861
Van	266834	2	0,00074953
Yozgat	437878	2	0,000456748
Bitlis	154071	1	0,000649051
Çankırı	250697	1	0,000398888
Diyarbakır	475356	1	0,000210369
Kayseri	536164	1	0,00018651
Sinop	265569	1	0,00037655

1.2.6.11. Türkçe

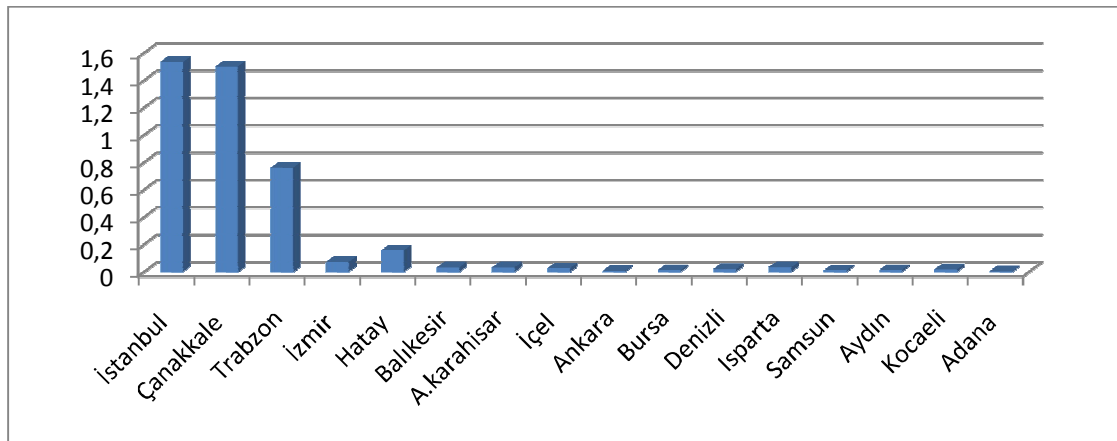
iller	il Top. Nüf.	TÜRKÇE	%
Uşak	190535	190506	99,98478
Muğla	334957	334883	99,97791
Antalya	486808	486697	99,9772
Zonguldak	649930	649757	99,97338
Burdur	194983	194910	99,96256
Nevşehir	203252	203156	99,95277
Çankırı	250697	250510	99,92541
Denizli	463354	462860	99,89339
Aydın	524601	523583	99,80595
Kütahya	398047	397221	99,79249
Manisa	748205	746514	99,77399
Isparta	266215	265305	99,65817
Kastamonu	441637	439355	99,48329
Giresun	428016	425665	99,45072
A.karahisar	502229	499461	99,44886
Trabzon	595462	590799	99,21691
Gümüşhane	262719	260419	99,12454
Ordu	543854	538978	99,10344
Bilecik	138967	137674	99,06956
Yozgat	437878	433385	98,97392
Tekirdağ	287253	284222	98,94483
Samsun	755447	747115	98,89708
İzmir	1228187	1214219	98,86271
Bursa	755325	746633	98,84924
Balıkesir	707397	698679	98,76759
Sinop	265569	261341	98,40795
Eskişehir	412979	406212	98,36142
Rize	281152	275291	97,91536
Bolu	383855	375786	97,8979
Amasya	285990	279978	97,89783
İçel	511422	500207	97,80709
Kırklareli	258339	252594	97,77618
Çorum	485557	474638	97,75124
Tokat	495311	483948	97,70589
Niğde	362432	353146	97,43786
Konya	1122587	1092819	97,34827
Ankara	1635809	1590392	97,22358
Çanakkale	350244	338379	96,61236

Kocaeli	332447	320808	96,49899
Adana	897927	866316	96,47956
Sakarya	403868	388481	96,19009
Gaziantep	510026	490046	96,08255
Edirne	303095	290610	95,88083
İstanbul	2287270	2185741	95,56113
Kayseri	536164	509932	95,10747
Sivas	685213	649099	94,72952
Erzincan	258585	243911	94,32527
Kırşehir	196832	185489	94,23722
Artvin	210211	190183	90,47243
Erzurum	627886	555632	88,4925
Maraş	438418	386010	88,04611
Malatya	452507	374449	82,74988
Kars	606283	471287	77,73383
Tunceli	156518	120553	77,02181
Elazığ	322697	244016	75,61768
Hatay	485072	350080	72,17073
Muş	198711	110555	55,63607
Adıyaman	267234	143054	53,53136
Urfa	448425	207652	46,30696
Van	266834	118481	44,40251
Bingöl	150487	62668	41,64346
Diyarbakır	475356	178644	37,5811
Bitlis	154071	56161	36,45138
Ağrı	247053	90021	36,43793
Siirt	264806	46722	17,64386
Hakkari	83938	10357	12,33887
Mardin	397865	35494	8,921116

1.2.6.12. Yahudice

İller	İl top nüf	Yahudice	%
İstanbul	2287270	8608	0,376344
İzmir	1228187	753	0,06131
Çanakkale	350244	121	0,034547
Tekirdağ	287253	102	0,035509
Edirne	303095	92	0,030354
Bursa	755325	69	0,009135
Van	266834	66	0,024734
Ankara	1635809	64	0,003912
Adana	897927	29	0,00323
Kırklareli	258339	11	0,004258
Kocaeli	332447	7	0,002106
Balıkesir	707397	4	0,000565
Isparta	266215	4	0,001503
Muğla	334957	4	0,001194
Bingöl	150487	3	0,001994
Manisa	748205	3	0,000401
Sinop	265569	3	0,00113
Bitlis	154071	2	0,001298
A.Karahisar	502229	1	0,000199
Amasya	285990	1	0,00035
Bolu	383855	1	0,000261
Erzurum	627886	1	0,000159
Hatay	485072	1	0,000206
İçel	511422	1	0,000196
Kars	606283	1	0,000165
Kayseri	536164	1	0,000187
Sakarya	403868	1	0,000248
Zonguldak	649930	1	0,000154

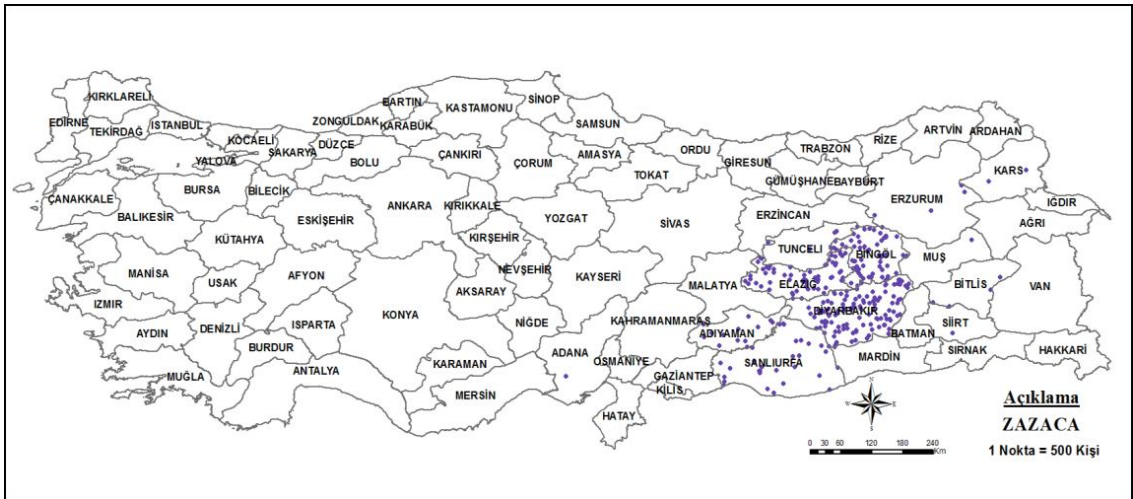
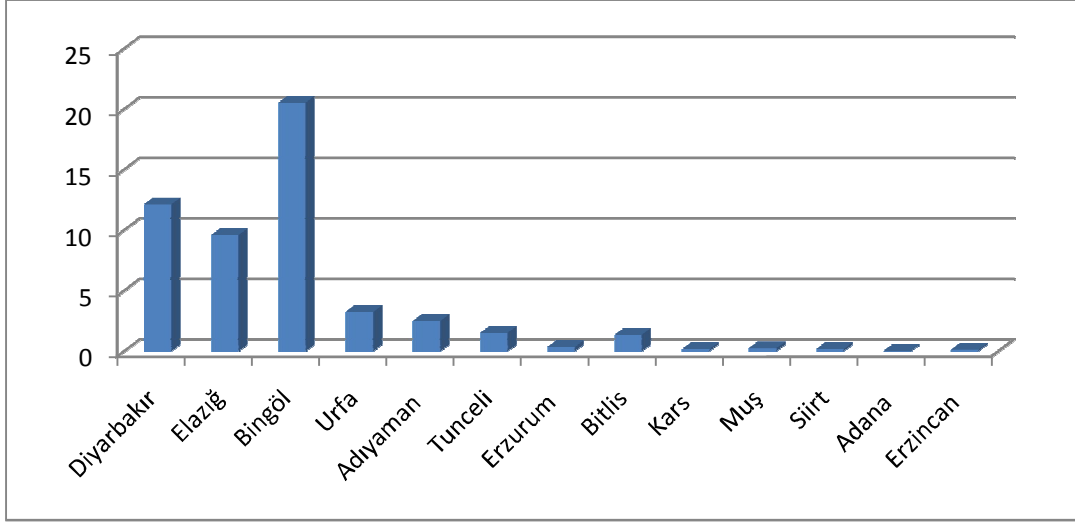

1.2.6.13.Zazaca

İller	il top nüf	Zazaca	%
Diyarbakır	475356	57693	12,1368
Elazığ	322697	30921	9,582054
Bingöl	150487	30878	20,51872
Urfa	448425	14554	3,245582
Adıyaman	267234	6705	2,509037
Tunceli	156518	2370	1,514203
Erzurum	627886	2185	0,347993
Bitlis	154071	2082	1,351325
Kars	606283	992	0,16362
Muş	198711	507	0,255144
Siirt	264806	484	0,182775
Adana	897927	332	0,036974
Erzincan	258585	298	0,115243
Mardin	397865	60	0,01508
İstanbul	2287270	26	0,001137
Çanakkale	350244	25	0,007138
Kırklareli	258339	24	0,00929
İçel	511422	23	0,004497
Sivas	685213	23	0,003357
Ankara	1635809	21	0,001284
Edirne	303095	21	0,006929
Tekirdağ	287253	18	0,006266
Isparta	266215	11	0,004132
Kocaeli	332447	10	0,003008
Malatya	452507	10	0,00221
Balıkesir	707397	8	0,001131
Kayseri	536164	8	0,001492
Hatay	485072	7	0,001443
Denizli	463354	5	0,001079
İzmir	1228187	5	0,000407
Ağrı	247053	4	0,001619
Konya	1122587	4	0,000356
Sakarya	403868	3	0,000743
Tokat	495311	3	0,000606
Van	266834	3	0,001124
Amasya	285990	2	0,000699
Kütahya	398047	2	0,000502
A.karahisar	502229	1	0,000199

Gaziantep	510026	1	0,000196
Giresun	428016	1	0,000234
Muğla	334957	1	0,000299
Rize	281152	1	0,000356

SONUÇ

Bu araştırmada varılan sonuçları şöyle özetlemek mümkündür:

1. Türkiye üzerine yapılan kimi araştırmalarda, genellikle etniklik kavramı, etnik kimlik ve etnik gruplar ile dil ve lehçelerin belirlenmesi konusunda bir tutarsızlık görülmektedir. Örneğin, Azerbaycan Türkleri ile Türkiye Türkleri ayrı iki etnik grup sayılırken Zazalar ile Kürtler çoğu zaman aynı etnik kimlik içinde gösterilmiştir. Aynı şekilde neredeyse yüzde yüze varan oranda bir anlaşılabilirliği olan Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi iki ayrı dil sayılırken, aralarında anlaşılabilirlik olmayan Kürtçe ile Zazaca ya da Kurmançça ile Soranice aynı dil sayılmıştır.
2. Etnisite ve etniklik kavramları için kimi zaman soy, köken esas alınırken, kimi durumlarda dil ya da din, mezhep hatta yaşama biçimi ölçüt olmaktadır. Genellikle Türk kökenli grupları ayırırken bu ölçütlerin her biri etnik grup kimliği için bir gerekçe olurken, Türkler dışındaki topluluklarda bu farklılıklar çoğu zaman söz konusu edilmemektedir. Örneğin Tübingen Üniversitesinin hazırladığı Orta Doğu Etnik Gruplar Atlasında, *Azeri*, *Türkmen*, *Karapapak*, *Yörük* gibi Türk unsurları ayrı etnik gruplar olarak değerlendirilmiştir. Bu doğru bir tespit değildir.
3. Türk kimliği, Türkiye’de dar anlamda ve sosyo-kültürel açıdan bir etnik kimlik özelliği taşımakla birlikte, anayasal ve toplumsal açıdan bir “etnik grup” değildir. Farklı dinlere, soylara ve dillere mensup kişilerin ortak sosyal, hukuksal ve toplumsal kimliğidir. Fransa devleti vatandaşlarına nasıl Fransız deniyorsa, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına da Türk denir. Dolayısıyla bu çalışmada Türk kimliği bir “etnik grup kimliği” olarak değerlendirilmemiştir.
4. Türkiye’de yaşayan belli başlı etnik gruplar şunlardır: *Araplar*, *Arnavutlar*, *Boşnaklar*, *Ermeniler*, *Çerkezler*, *Gürcüler*, *Hemşinliler*, *Kürtler*, *Lazlar*, *Pomaklar*, *Romanlar*, *Rumlar*, *Süryaniler*, *Yahudiler*, *Zazalar*. Bu ana ayrımın içinde elbette çeşitli alt gruplar da vardır. Bunların dışında kimi araştırmacılar tarafından bir etnik grup kimliği olarak kabul edilen Alevileri biz bir inanç grubu olarak kabul ettik. Çünkü Aleviler etnik köken bakımından Türk, Kürt ya da Arap olabilmektedir. Aleviliği bu kimliklerden

ayırarak, kendi başına bir etnik grup olarak değerlendirmek doğru değildir. Alevilik bir etnik grup ise, bu anlayışa göre, Sünniliğin hatta Sünni gruplar içinde yer alan Nakşi, Hanefi, Hambeli, Maliki gibi mezheplere mensup olanların ve Mevlevilerin de birer etnik grup sayılması gerekir. Ayrıca, “*Göçmen, Orta Asyalı, Balkan Kökenli, Kafkas Kökenli, Türki halklardan*” gibi tasnifler de etnik grupları belirlerken kullanılabilecek ölçütler değildir.

5. “*Manavlar, Malakanlar, Polonezler, Sudanlılar, Çeçenler, Osetler*” gibi bugün bir grup bile olamayacak kadar küçük birkaç aileden oluşan insanları etnik grup olarak değerlendirmek gereksizdir. Nitekim dünyanın her ülkesinde farklı milletlerden birkaç aile bulmak mümkündür.
6. Türkiye’de yaşayan ve bizim ölçülerimize göre etnik grup olan toplumların tamamının birer ana dilleri de vardır. Bunlar; *Arapça, Arnavutça, Boşnakça, Ermenice, Çerkezce, Gürcüce, Hemşinlice, Kürtçe/Kurmança, Lazca, Pomakça, Romanca, Rumlar, Süryanice, Yahudice, Zazaca* gibi dillerdir. Ancak etnik dili bu dillerden biri olan çok sayıda insanın günümüzde ana dili Türkçedir. Dolayısıyla etnik mensubiyet ve nüfus tespit edilirken, ana diline dayanmak veya ana dili konuşucularının sayısını etnik nüfus ile eş saymak doğru değildir.
7. 1935’ten 1965 yılına kadar yapılan Genel Nüfus Sayımlarında ana dili de sorulmuştur. Bu sayımlara göre, Türkçeyi ana dili olarak belirtenlerin oranı 1935’te % 86, 1965’te % 90.1’dir. Türkçe lehine meydana gelen bu gelişme doğal bir durumdur. Çünkü devletin resmi dili Türkçedir ve zaman içinde farklı etnik gruplara mensup insanlar, etnik dillerini unutarak Türkçeyi ana dili olarak konuşmaya başlamışlardır.
8. Dilleri tespit ederken, lehçeleri ayrı dil saymadık. Zira UNESCO dünyada en çok konuşulan dillerin sırasını belirlerken, bütün lehçeleriyle Türkçeyi bir dil saymış ve konuşucu sayısını da 200 milyon dolayında kabul etmiştir. Biz de, Abazaca/Abhazca/Adigece ve Kabartaycayı Çerkezce; Keldaniceyi Süryanice; Kurmança ve Soraniceyi de Kürtçe başlığı altında verdik. Böylece bütün dilleri aynı standart içinde değerlendirmeye çalıştık.
9. 1965 Yılı Genel Nüfus Sayımı verilerine göre Türkiye’de konuşulan ana dilleri arasında Türkçe % 90.119 ile birinci, Kürtçe % 7.070 ile ikinci, Arapça % 0.1.164 ile üçüncü, Zazaca % 0.480 ile dördüncü, Çerkezce ise %

0.186 beşinci sıradadır. 1965 Yılı Genel Nüfus Sayımı verilerine göre Azınlık dilleri arasında en çok konuşulanı Rumcadır. Diğer dillerden ise, Anglosakson diller arasında İngilizce, Latin dilleri arasında Fransızca, Slav dilleri arasında ise Sırpça en çok konuşulan diller olarak tespit edilmiştir.

10. Haritalarda sadece 1965 yılı Genel Nüfus Sayımında tespit edilen dillerin haritaları verilmiştir. Her dil ayrı bir haritada gösterilmiştir. Haritalarda her nokta belirli sayıda bir nüfusu temsil etmektedir. Türkçenin yanında diğer dillerin değerleri çok küçük olduğu için Türkçe ile birlikte gösterildiğinde, bu dillerin bir bölümü harita üzerinde görünmemektedir. Dolayısıyla Türkçe ile birlikte bütün dillerin bir arada olduğu bir Türkiye dil atlası koyamadık. Bunun için daha büyük ölçekli haritalar kullanmak gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- A. Dilaçar, **Ana Dili İlkeleri ve Türkiye Dışındaki Uygulamaları**, TDK Yay., Ankara, 1978.
- A. Dilaçar, **Dil, Diller ve Dillilik**, TDK Yay. Ankara 1968
- A.A. Reformatskiy, **V Vedeniye v Yazıkovedeniye**, Moskova 2003
- Abdülhaluk Çay, **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, Turan Kültür Vakfı Yay., Ankara 1996
- Ahmet Bican Ercilasun, **Türk Dili Tarihi**, Ankara 2005
- Ahmet Buran, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Dil Atlası, Biyografi Net İletişim ve Yayıncılık, İstanbul 2009
- Ahmet Buran, Karma Diller ve İki Örnek; Klasik Osmanlıca ve Kürtçe, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 20, s. 19-35
- Ahmet Buran, Türk Dünyasında Dil ilişkileri, Çok Dillilik ve Dil değiştirme, **Türk Yurdu**, S. 272, (Nisan 2010), s. 67-70
- Ahmet Buran, Türk Dünyasında Dil ilişkileri, Çok Dillilik ve Dil Değiştirme, **Türk Yurdu**, Nisan 2010, S. 272, s. 67-70
- Ahmet Cevdet, **Balkanlarda Akan Kan**, İstanbul, (Tarihsiz)
- Ahmet Tacemen, **Türk Kimliği**, Üçbilek Matbaası, Ankara 1995
- Ali Rıza Özdemir, **Zazalar ve Türklük**, Ankara 2010
- Ali Tayyar Önder, **Türkiyenin Etnik Yapısı**, Fark yayınları, Ankara 2010
- Bazil Nikitin, **Kürtler**, İstanbul 1994
- Bozkurt Güvenç, **Türk Kimliği**, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1993
- D. Crystal, **Dillerin Katli**, Profil Yay.
- D. Nette- S. Romaine, **Kaybolan Sesler**, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul 2002
- De Saussure, **Dilbilim Dersleri**, (Çev. Berke Vardar) İstanbul 1998
- Doğan, Aksan, **Her Yönüyle Dil-1**, Ankara 1987
- Editör, M. Paul Lewis, **Ethnologue Languages of the World**, 16. baskı 2009
- F. De Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, (Çev. Berke Vardar), İstanbul 1998
- Fahri Pamukçu, **Gramerê Zazaki**, İstanbul 2001, s. 36
- Faik Bulut, **Kürt Dilinin Tarihçesi**, Berfin Yayınları, İstanbul 2006
- Faruk Sümer, **Oğuzlar**, TDAV Yayını, İstanbul 1992
- Feridun Celilov, **Qedim Türk Eli**, Bakı 2006
- Fuat Bozkurt, **Türklerin Dili**, Ankara 2002

- Günay Karaağaç, **Dil, İnsan ve Tarih**, İstanbul 2009
- İzzet Aydemir, **Göç-Kuzey Kafkasya'lıların Göç tarihi**, Ankara 1988
- J. Friedrich, **Kayıp Yazılar ve Diller**, İstanbul 2000
- J. Julia Marshall, **Ana dili ve Yazın Öğretimi**, (Çev. Cahit Külebi), Başak Yay. Ankara 1994
- Javed Ensarî, Jonethan Court, Roger Cooper, "Kurdistan" Arabia, **The İslamic World Rewiew**, No 6 (Şubat 1982) s.16
- Kamile İmer, **Dil ve Toplum**, İstanbul 1990
- Kaşagarlı Mahmut, **Dîvânü Lügati't-Türk (Çev. Besim Atalay)**, I-30-16, I-98-15 ve d. Mesut Keskin, 2008: *Zur dialektalen Gliederung des Zazaki*.
<http://publikationen.ub.unifrankfurt.de/volltexte/2009/6284/> (Ocak 2010)
- L.N. Lezina, A.V. Superanskaya, **Bütün Türk Halkları**, Selenge Yay., İstanbul 2009
- Lazlo Rasonyi, **Tarihte Türklük**, Ankara 1988
- Macit Gürbüz, **Kürtleşen Türkler**, Selenge yay., İstanbul 2007
- Martinus Martin Van Bruinessen, **Küristan Üzerine Yazılar** (Çev. Nevzat Kırac vd) İstanbul 1992
- Martinus Martin Von Bruinessen, **Kürtlük, Türklük, Alevilik**, İletişim Yay., İstanbul 2004
- Mesut Keskin, Zazaca Üzerine Notlar, s 1, **Herkesin Bildiği Sır: Dersim - Tarih, Toplum, Ekonomi, Dil ve Kültür** (Mayıs 2010), İstanbul, İletişim Yayınları, Nuri Bilgin, **Kimlik Sorunu**, Ege Yayıncılık, İzmir 1994
- Olcas Süleyman, **Az i Ya** (Çev. Natık Seferoğlu, yayına Haz. Kamil Veli Nerimanoğlu, Fikret Türkmen, Mustafa Öner), , TDAV Yay., İstanbul 1992
- Orhan Türkdoğan, **Etnik Sosyoloji**, Timaş Yay. İstanbul 1997
- Orhan Türkdoğan, **Güneydoğu Kimliği**, Alfa Yayınevi, İstanbul 1998
- Osman Özer, Ana Altayca ve Çuvaşça ile Zazaca Arasındaki Dil Benzerlikleri Üzerine Bir Deneme, **Tuncer Gülensoy Armağanı**, Kayseri 1995, s. 289-298
- Ömer Özüyılmaz, **Gurmanc ve Kürtlerin Kökeni**, Kara Kutu Yay., İstanbul 2010
- P. A. Andrews, **Ethnic Groups in the Republic of Turkey**, Reichert, Wiesbaden, 1989, s. 130
- P. L. Tsabolov, **Etimologiçeskiy Slovar Kurtskova Yazıka**, Rusya Bilimler 23. Akademisi, Doğubilimleri Enstitüsü Yayını, Moskova 2001

- Peter Alford Andrews, **Türkiye’de Etnik Gruplar**, Tüm zamanlar yayıncılık, İstanbul 1992
- R. Breton, **Dünya Dilleri Atlası**, NTV yay. 2007
- S.N. Kramer, **Tarih Sümerde Başlar**, İstanbul 1999
- Tuncer Gülensoy, 24 Oğuz Boyunun Anadolu’daki izleri, **Türk Halkbilimi Araştırmaları Yıllığı** (1977), Ankara 1979, s. 73-98
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**
- V. Kılıç, **Dilin İşlevleri ve İletişim**, Papatya yay, İzmir 2002
- Vital Quinet, **La Turquie d’Asie**, Paris 1892
- Y. Akçay, **Dil Atlası**, Kaknüs yay., İstanbul 2005
- Yaşar Kalafat, **Türk Kültüründe Kürtler**, Ankara 2011
- Yusuf Halaçoğlu, Osmanlı belgelerine Göre Türk-Etrak, Kürd-Ekrad kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme, Belleten, TTK, Cilt LX, S 227 (Nisan 1996), s. 139-146
- Zeki Kaymaz, **Türkiye’deki Gizli Diller Üzerine Bir Araştırma**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2003
- Ziya Gökalp, **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, İstanbul 12992,

ÖZGEÇMİŞ

17.09.1987 yılında Elazığ Sarılı Köyü'nde doğdum. İlk ve orta öğretimimi Elazığ'da tamamladım. 2005 yılında F.Ü. Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yükseköğretime başladım. 2009 yılında eğitimimi bitirdim. Aynı yıl F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Dili Bölümü'nde Yüksek Lisansa başladım. Orta derecede İngilizce bilmekteyim.